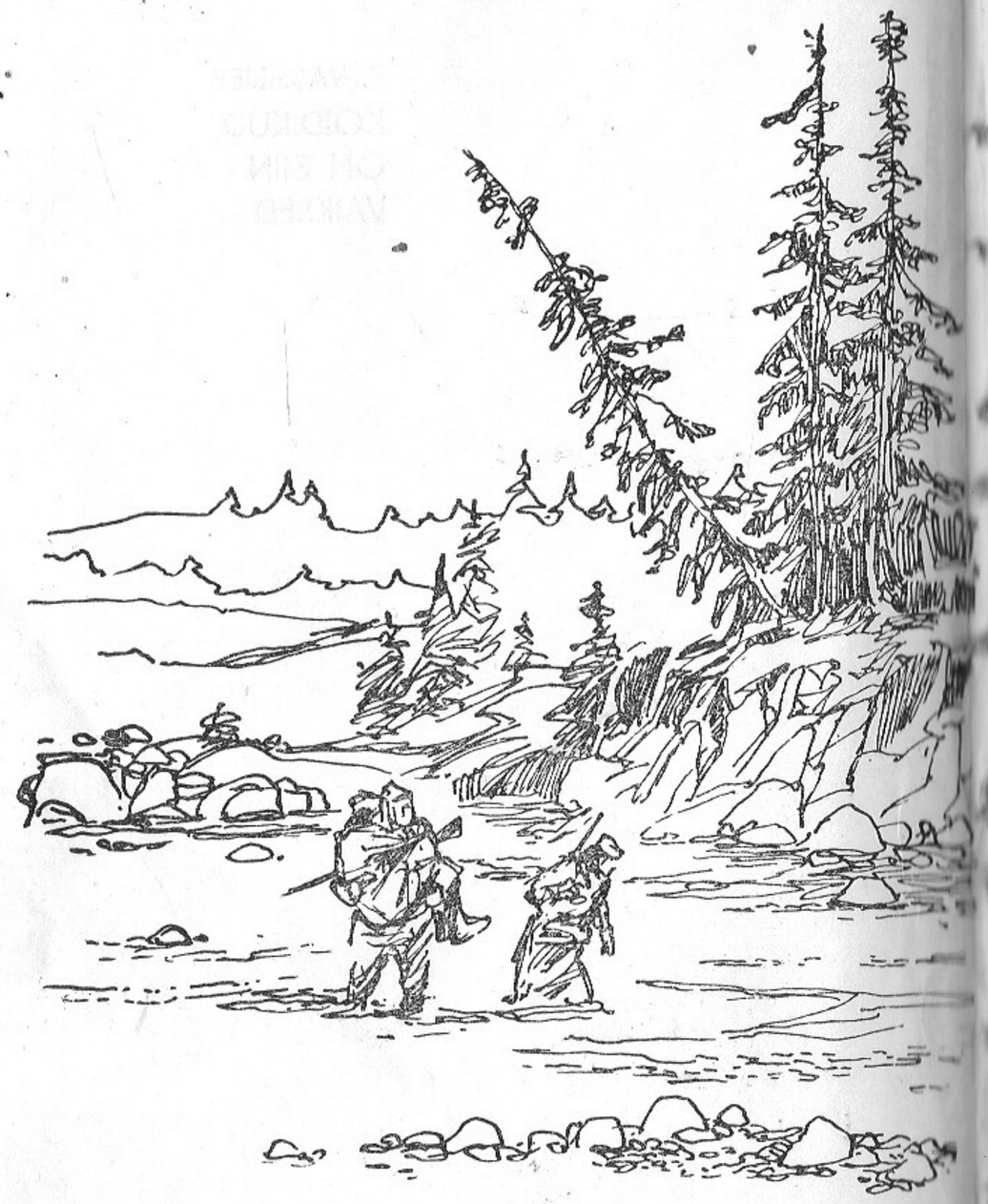

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“ TALLINN 1973

BORISS VASSILJEV

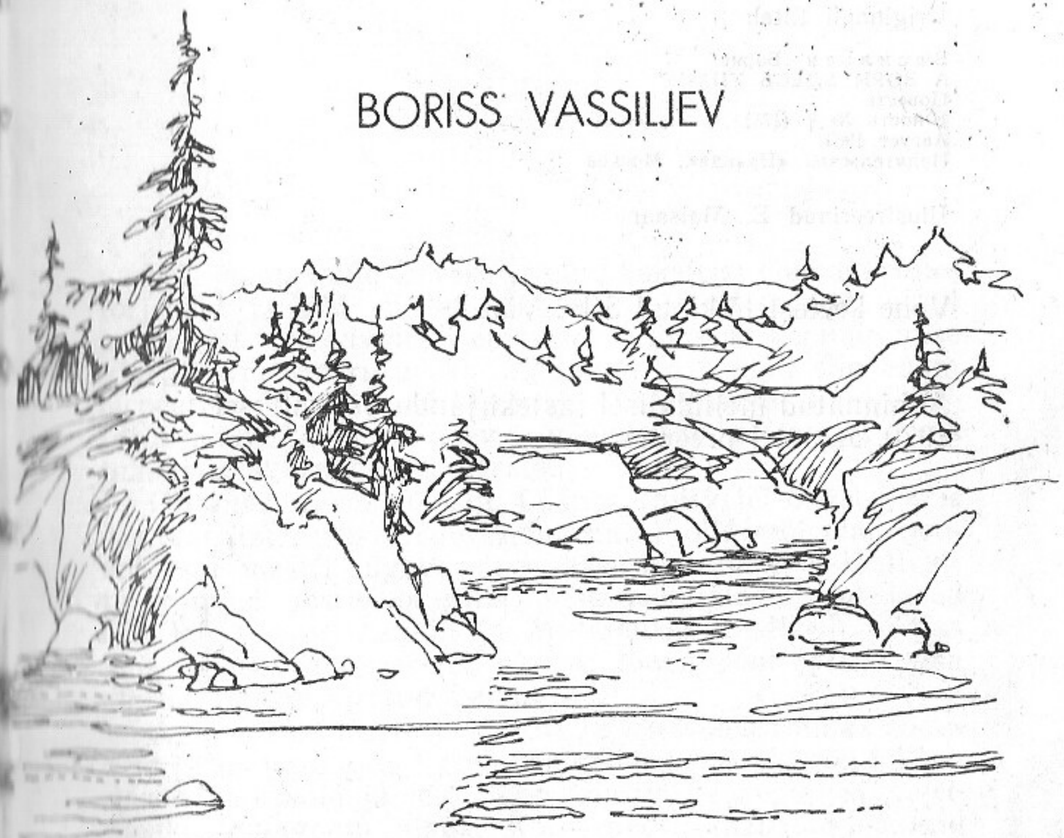

KOIDIKUD ON SIIN VAIKSED

V 2
V 30

Originaali tiitel:

Васильев Борис
А ЗОРИ ЗДЕСЬ ТИХИЕ
Повесть
Юность № 8 (171)
Август 1969
Издательство «Правда», Москва

Illustreerinud E. Maisaar

Vene keelest tõlkinud Silvi Väli

Auhinnatud üleliidulisel lastekirjanduse võistlusel 1970. aastal I preemiaga

7—6—3
72—212

1

171. jaamas olid terveks jäänud kaksteist elumaja, tuletõrjekuur ja pikk madal kaubaait, mis oli sajandi algul parajatest maakividest ehitatud. Viimase pommitamise ajal oli veetorn rusudeks muutunud ja rongid siin enam ei peatunud. Sakslased lõpetasid õhurünnakud, kuid tiirutasid jaama kohal iga päev ja väejuhatus hoidis seal igaks juhuks kaht õhukaitsepatareid.

Oli 1942. aasta maikuu. Läänes (niisketel öödel kostis sealtkandist rusuvat suurtükimürinat) olid mõlemad pooled kahe meetri sügavuselt maasse kaevunud ja lõplikult takerdunud positsioonisõtta; idas pommitasid sakslased ööd kui päevad kanalit ja Murmanski raudteed; põhjas käis äge heitlus meretee pärast; lõuna pool jätkas visa võitlust ümberpiiratud Leningrad.

Aga siin oli kuurort. Vaikus ja jõudeolek roiutas sõdureid nagu saun ning kaheteistkümnes peres oli veel küllaldaselt noorikuid ja leski, kes oskasid peaaegu sääsepirinastki samagonni ajada. Kolm päeva magasid sõdurid end välja ja vaatasid niisama ringi, neljandal algas kellelgi sünnipäev ja jaama kohalt ei hajunud kohaliku pruuli kleepjas lõhn.

Jaama komandant, sünge vanem Vaskov, kirjutas ülemustele raporteid. Kui nende arv ulatus kümneni, andis juhtkond Vaskovile järjekordse noomituse ja vahetas lõbutsemisest tursunud jaod välja. Nädala ajas komandant kuidagi oma jõududega läbi, aga siis kordus kõik algusest peale niivõrd täpselt, et vanem harjus lõppude lõpuks ümber kirjutama endisi raporteid, muutes ainult kuupäevi ja perekonnanimesid.

«Rumalustega tegelete!» müristas viimaste raportite peale kohaleilmunud major. «Paberit määrite! Te ei ole komandant, vaid mingi kirjanik!»

«Saatke selliseid, kes ei joo,» nõudis Vaskov jonnakalt; ta pelgas igasuguseid kõuehäälega ülemusi, kuid kordas üksiti nagu köster: «Selliseid, kes ei joo, ja seesamune... Tähendab, et oleksid naissoo suhtes...»

«Eunuhhe on vaja või?»

«Eks te ise tea paremini,» lausus vanem ettevaatlikult.

«Hea küll, Vaskov,» ütles iseenda rangusest ägestunud major. «Tulevad sulle sellised, kes ei joo. Ja naiste suhtes on ka, nagu ette nähtud. Aga vaata ette, vanem, kui sa ka nendega toime ei tule...»

«Just nii,» nõustus komandant puiselt.

Major viis kiusatustele mitte vastupidanud õhukaitseväelased minema ning lahkumisel lubas veel kord, et saadab sellised, kes seelikutest ja samagonnist keeravad nina veel rohkem kõrvale kui komandant ise. Kuid lubadust ei olnud nähtavasti nii lihtne täita, sest kolme päeva jooksul ei saabunud ainustki inimest.

«Küsimus on keeruline,» seletas vanem oma korteriperenaisele Maria Nikiforovnale. «Kaks jagu — see on peaaegu kakskümmend karsket meest. Terve rinne tuhni läbi — ja ikka on kahtlane...»

Kuid tema kartused osutusid põhjendamatuks, sest juba järgmisel hommikul teatas perenaine, et õhukaitseväelased on saabunud. Ta hääles kõlas midagi kahjurõõmsat, kuid unise peaga vanem ei taibanud seda ja esitas kõige murettegevama küsimuse:

«Kas tulid koos komandöriga?»

«Paistab, et ei, Fedot Jevgrafõtš.»

«Jumalale tänu!» Oma komandandiseisusse suhtus vanem väga kiivalt. «Ei ole midagi hullemat kui võimu jagamine.»

«Oodake veel rõõmustamisega,» naeratas perenaine mõistatuslikult.

«Rõõmustama hakkame pärast sõda,» ütles Fedot Jevgrafõtš asjalikult, pani mütsi pähe ja väljus.

Ning jahmus soolasambaks: maja ees seisis kaks viirgu uniseid tüdrukuid. Vanem arvas, et ta näeb unisest peast viirastusi, pilgutas silmi, kuid võitlejate sõduripluusid olid endiselt uljalt kummis kohal, kus see määrustikus polnud ette nähtud, ja pilotkade alt pugesid jultunult välja mitmesugust vormi ja värvi kiharad.

«Seltsimees vanem, üksiku õhukaitse- ja kuulipildurite pataljoni viienda roodu kolmanda rühma esimene ja teine

jagu saabusid teie käsutusse objekti kaitseks,» raporteeris nuastmelt vanim kõlatult. «Raporteerib rühmakomandöri abi seersant Kirjanova.»

«Nii-nii,» ütles komandant — üldse mitte määrustiku järgi. «Tähendab, leiti sellised, kes ei joo...»

Terve päeva toksis ta kirvega: ehitas narisid tuletõrjekuuri, sest õhukaitseväelased ei nõustunud elama perenaiste juures. Tüdrukud tassisid laudu, hoidsid neid nii, nagu ta käskis, ja vadistasid nagu harakad. Vanem vaikis süngelt: kartis oma autoriteedi pärast.

«Paigutuskohast ei tohi minu loata sammugi astuda,» teatas ta, kui kõik oli valmis.

«Isegi marjule mitte?» küsis punapea söakalt. Vaskov oli teda kohe tähele pannud.

«Marju ei ole veel,» ütles ta.

«Aga kas hapuoblikaid võib korjata?» tundis Kirjanova huvi. «Meil on ilma lisatoiduta raske läbi ajada, jääme kõhnaks.»

Fedot Jevgrafõtš laskis kahtleva pilgu pingul sõduripluusidest üle käia, kuid lubas siiski:

«Jõest kaugemale ei tohi minna. Koolmekohal on oblikaid paksult.»

Peatuskohale saabusid õndsad ajad, kuid komandandi elu sellest kergemaks ei läinud. Õhukaitseväelased olid lärmakad ja norivad tüdrukud ning vanemal oli pidevalt tunne, nagu oleks ta oma kodus külaliseks: kartis midagi valesti ütelda, teha midagi kohatut, ja sellest ei olnud juttugi, et kusagile koputamata sisse astuda — kiljumissignaal paiskas ta viivitamatult endistele positsioonidele. Kõige enam kartis Fedot Jevgrafõtš vihjeid ja nalju võimalike sümpaatiaavalduste arvel ja sellepärast käis ta alati, pilk maas, nagu oleks viimase kuu palga ära kaotanud.

«Ärge kartke neid, Fedot Jevgrafõtš,» ütles perenaine, kui oli mõnda aega jälginud ta suhtlemist alluvatega. «Omavahel kutsuvad nad teid Vanaks, vaadake siis neid ka sedamoodi.»

Fedot Jevgrafõtš oli sel kevadel saanud kolmekümne kaheseks ja vanaks ei tahtnud ta end pidada. Ta mõtles selle üle järele ja tuli otsusele, et sel kombel kavatseb perenaine oma positsioone kaitsta: oli ta ju siiski suutnud ühel kevadööl sulatada jää komandandi südame ümbert

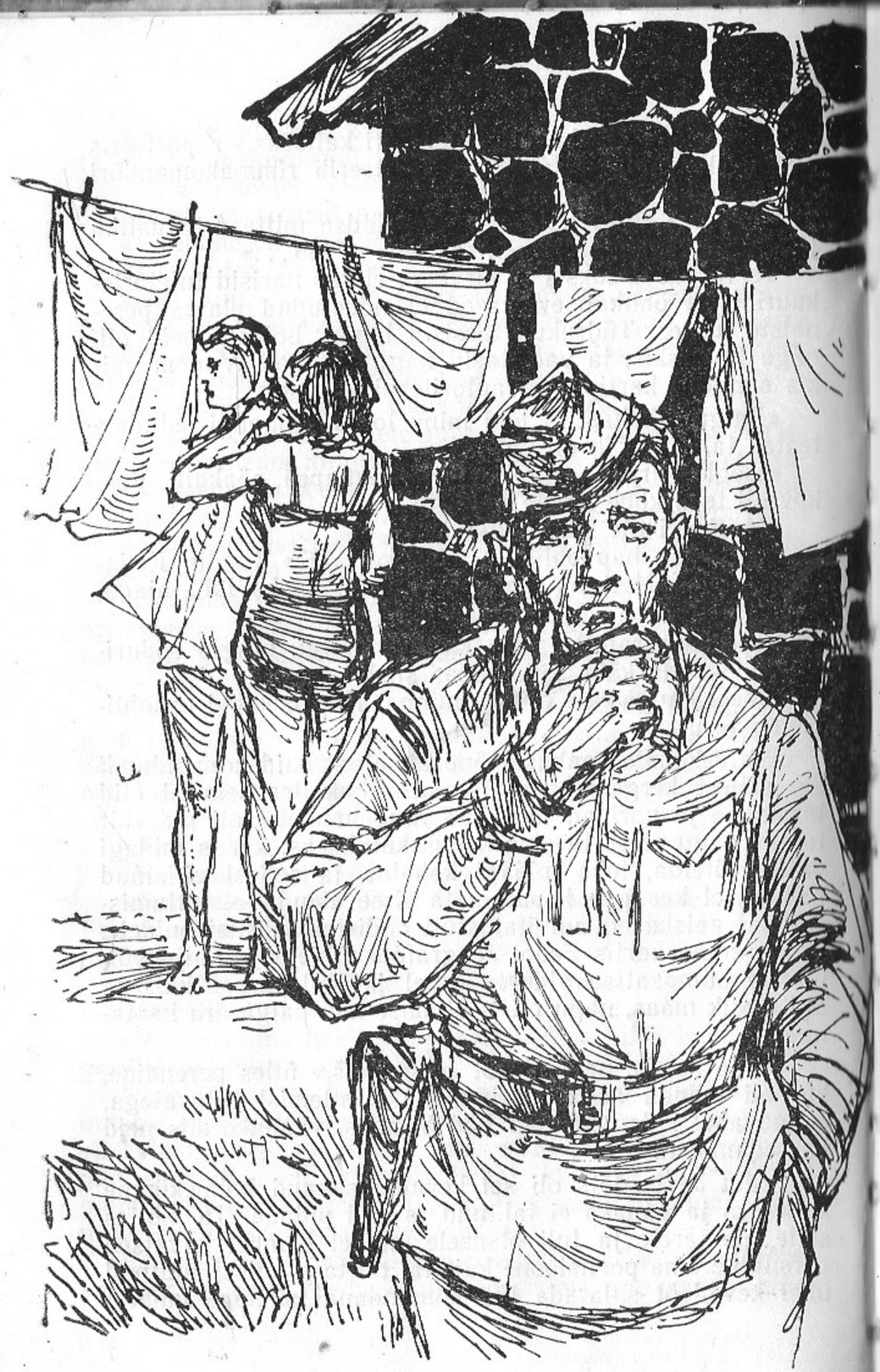

ja nüüd tahtis end vallutatud piirides muidugi kindlustada.

Öösiti õhukaitsetüdrukud kõmmutasid hasartselt kõigist kaheksast rauast ülelendavate Saksa lennukite pihta, päeval aga pesid pidevalt pesu: tuletõrjekuuri ümber kuivasid kogu aeg mingid nende hilbud. Selliseid ilustusi pidas vanem kohatuks ja informeeris sellest lühidalt seersant Kirjanovat:

«Demaskeerib.»

«Aga on selline käskkiri,» ütles seersant pikemalt mõtlemata.

«Milline käskkiri?»

«Vastav. Selles on öeldud, et naissoost sõjaväelased tohivad pesu kuivatada kõigil rinnetel.»

Komandant jäi vait: võtaks tont neid tüdrukuid. Parem on neist mitte välja teha, muidu jätkub itsitamist sügiseni ....

Päevad olid soojad ja tuuletud ning sääski sigines nii palju, et nende peletamiseks pidi kogu aeg oks käes olema. Oksal pole viga midagi, see on sõjaväelasele täiesti lubatud, aga see, et komandant varsti igal sammul köhis ja kraaksus, ei kõlvanud enam mitte kusagile.

Kõik sai alguse sellest, et ühel palaval maikuupäeval keeras ta kaubaaida taha ja tardus ehmatusest: silmi lõi nii metsikult valge, prink ja sealjuures veel kaheksakordselt paljundatud ihu, et Vaskovil tuli tunne, nagu oleks talle keeva vett kaela visatud: kogu esimene jagu eesotsas komandöri nooremseersant Osjaninaga päevitas ihualasti kroonupresendil. Ja oleksid nad veel kombekohaselt kiljunudki — ei, surusid ninad vastu presenti ja olid vait kui hiired ning Fedot Jevgrafõtš pidi taganema nagu poisike võõrast juurviljaaiast. Sellest päevast alates hakkaski ta iga nurga taga köhima, nagu oleks teda läkaköha piinanud.

Osjanina oli talle varemgi silma hakanud oma rangusega. Ei naera iialgi, liigutab ainult veidi huuli, aga silmad jäävad endistviisi tõsiseks. Osjanina oli kuidagi kummaline, sellepärast palus vanem perenaisel tema kohta andmeid koguda, ehkki mõistis, et see ülesanne mingit rõõmu ei valmista.

«Lesk on ta,» kandis Maria Nikiforovna järgmisel päeval mossis sui ette. «Nii et täiesti küps naine, võite mängu alustada.»

Vanem vaikis, sest naisterahvale ei tee nagunii midagi selgeks. Võttis kirve ja läks õue: kõige parem on mõtteid mõlgutada puid lõhkudes. Mõtteid oli aga palju kogunenud ja need tuli korralikult läbi mõelda.

Ennekõike muidugi distsipliin. Tõsi küll, sõdurid ei joo, ei löö naistega tiivaripsu. Aga nende endi hulgas on korralagedus:

«Ljuda, Veera, Katenka — valvesse! Katja on paigutaja.»

On see mõni käsklus? Valveposti paigutamine peab toimuma rangelt, määrustikule vastavalt. See on ju lausa irvitamine, sellele tuleb lõpp peale teha! Ta proovis sellest Kirjanovaga rääkida, aga sellel oli ikka üks vastus varuks:

«Meil on selleks luba, seltsimees vanem. Komandörilt. Eriluba.»

Naeravad, sindrid ...

«Näed vaeva, Fedot Jevgrafõtš?»

Ta pöördus ringi ja nägi naabrinaist, Polinka Jegorovat, õuele vaatamas. Kõige kergemeelsem kõigist elanikest: möödunud kuul pidas neli korda sünnipäeva.

«Ära sa ennast üle pinguta, Fedot Jevgrafõtš! Sa oled ju meil nüüd ainuke, esindad kogu meessugu.»

Lagistab naerda. Ja pluusikaelus on kinni nööpimata: oma võlud on ladunud vitsaiale nagu saiapätsid.

«Nüüd hakkad mööda peresid käima nagu külakarjane. Nädala oled ühes kohas, nädala teises. Meie, naised, leppisime sinu suhtes juba kokku.»

«Sul, Polina Jegorova, võiks ikka südametunnistust ka olla. Oled sa sõdurinaine või mõni vuhva? Pea ikka piiri!»

«Sõda, Jevgrafõtš, kannab kõik patud arvelt maha. Nii sõduritelt kui sõdurinaistelt.»

On alles rist kaelas! Välja peaks ta saatma, aga kuidas? Kus on tsiviilvõimud? Temale naine ei allu, seda küsimust oli ta kisakõrist majoriga sõelunud.

Jaa, mõtteid oli kogunenud mitte vähem kui kahe ruumimeetri jagu. Ja iga mõte tuli täiesti eraldi läbi mõelda. Täiesti eraldi.

Siiski segab see väga palju, et tal peaaegu üldse haridust ei ole. Lugeda-kirjutada ta muidugi oskab ja arvutab ka nelja klassi piirides, sest just selle neljanda klassi lõpul murdis karu isa maha. Oleks plikadel alles naeru, kui nad karust kuuleksid! Pidi see ka nii juhtuma: mitte

gaasidest Ilmasõjas, mitte mõõgast Kodusõjas, ei kulaku kuulist, isegi mitte loomulikku surma, vaid karu murdis maha! Aga nemad on karu küllap ainult loomaaias näinud ...

Karukolkast oled sa, Fedot Jevgrafõtš, komandandiks välja trüginud. Aga nemad, mis sellest, et reamehed, on teadustes kodus: ennetamine, kvadrant, kandenurk. Jutustki saab aru, et seitse klassi, mõnel ehk üheksagi seljataga. Kui üheksast neli lahutada, jääb üle viis. Tuleb välja, et on neist rohkem maha jäänud, kui endal haridust ongi ...

Need ei olnud rõõmsad mõtted ja sellepärast lõhkuski Vaskov puid erilise ägedusega. Aga keda süüdistada? Vast ehk ainult seda taibutut karu ...

Veider lugu: seni oli ta arvanud, et ta elu on edukalt kulgenud. Mitte et just päris kakskümmend üks oleks välja tulnud, kuid kurtmiseks polnud põhjust. Oma lõpetamata nelja klassiga oli ta polgukooli läbi teinud ja kümne aasta jooksul vanema aukraadi välja teeninud. Selle koha pealt puudujääke ei olnud, kuid mujalt oli saatus ta märklauaks võtnud ja kaks korda kõigist torudest otsesihtimisega põrutanud ... Fedot Jevgrafõtš pidas siiski vastu. Vastu pidas ...

Veidi enne Soome sõda oli ta abiellunud garnisonihospidali sanitariga. Talle sattus elavaloomuline naisuke: armastas laulda, tantsida, veini rüübata. Kuid poisi sünnitas ikkagi. Poeg sai nimeks Igorjok: Igor Fedotovitš Vaskov. Siis algas Soome sõda, Vaskov läks rindele, ja kui ta kahe medaliga tagasi tuli, sai esimest korda nagu puuga pähe: sel ajal kui tema lumes roomas, oli naine polgu loomaarstiga keerutama hakanud ja lõunasse läinud. Fedot Jevgrafõtš laskis end temast otsekohe lahutada, poja nõudis kohtuga endale ja saatis oma ema juurde maale. Aasta pärast aga poeg suri ja sealtpeale oli Vaskov naeratanud ainult kolm korda: kindralile, kes talle ordeni andis, kirurgile, kes õlast killu välja tõmbas, ja oma perenaisele Maria Nikiforovnale — mõistmise eest.

Selle killu tõttu oligi ta oma praeguse koha saanud. Kaubaaita oli jäänud mingit varandust, tunnimehi ei pandud, kuid loodi komandandikoht ja tehti talle ülesandeks seda kaubaaita valvata. Kolm korda päevas vaatas vanem objekti üle, katsus lukke ja tegi raamatusse, mille ta ise oli kasutusele võtnud, alati ühe ja sama sissekande:

«Objekt üle vaadatud. Kõik korras.» Ja ülevaatuse aeg muidugi.

Rahulik teenistus oli olnud vanem Vaskovil. Rahulik kuni selle päevani. Aga nüüd ...

Vanem ohkas.

2

Sõjaeelsetest sündmustest oli Rita Muštakoval kõige eredamini meeles piduõhtu koolis — kohtumine kangelaslike piirivalvuritega. Ja kuigi Karatsupat sellel peol ei viibinud ja ka koera nimi ei olnud Indus, mäletas Rita seda õhtut nii hästi, nagu oleks see äsja lõppenud ja häbelik leitnant Osjanin sammuks ikka veel tema kõrval väikese piiriäärse linna laudadest kõnniteel. Leitnant ei olnud veel kangelane, delegatsiooni koosseisu oli ta sattunud juhuslikult ja häbenes hullupööra.

Ka Rita ei olnud südikate seast: ta istus saalis, ei kuulunud tervitajate ega isetegevuslaste hulka ja oleks meelsamini vajunud läbi kõikide korruste keldrisse rottide juurde, kui esimesena kõnetanud mõnd alla kolmekümne külalist. Nad leitnant Osjaniniga lihtsalt sattusid juhuslikult kõrvuti ja istusid, kartes teha ainustki liigutust, vaadates rangelt enda ette. Siis algasid mängud ja nad sattusid jälle kokku. Seejärel tuli neil koos pandi lunastamiseks valssi tantsida — ja nad tantsisidki. Ja siis seisid akna all. Ja siis ... Jah, siis tuli leitnant Ritat saatma.

Ja Rita tegi hirmsa tembu: viis teda kõige pikemat teed pidi. Aga leitnant vaikis ikka ja muudkui suitsetas, iga kord selleks arglikult luba küsides. Sellest argusest langes Rital süda lausa saapasäärde.

Lahkumisel ei andnud nad isegi kätt, lihtsalt noogutasid teineteisele, ja kõik. Leitnant sõitis kordonisse ja kirjutas Ritale iga laupäev väga lühikese kirja. Rita vastas iga pühapäev pikaga. Nii kestis see suveni. Juunis sõitis leitnant kolmeks päevaks linnakesse, ütles, et piiril on rahutu, linnalubasid rohkem ei saa, seepärast peavad nad otsekohe minema perekonnaseisuametisse. Rita ei

imestanud üldse. Kuid perekonnaseisuaktide büroos istusid bürokraadid, kes ei nõustunud neid registreerima, sest Rital oli veel viis ja pool kuud kaheksateistkümnest puudu. Nad läksid linna komandandi ja sealt Rita vanemate juurde ning viisid siiski oma tahtmise läbi.

Rita oli esimene oma klassist, kes mehele läks. Ja mitte ükskõik kellele, vaid Punaarmee komandörile ja veel piirivalvurile. Õnnelikumat tütarlast ei saanud maailmas lihtsalt enam olla.

Kordonis valiti ta kohe naiste nõukogusse ja pandi kõikvõimalikesse ringidesse kirja. Rita õppis haavatuid siduma ja püssi laskma, ratsutama, granaati viskama ning end gaasirünnaku ajal kaitsma. Aasta pärast sünnitas ta poja (see sai nimeks Albert — Alik), ja veel aasta hiljem algas sõda.

Sel esimesel päeval oli ta üks vähestest, kes ei kaotanud pead ega sattunud paanikasse. Ta oli üldse rahulik ja kaalutlev, kuid seekord võis ta rahulikkust lihtsalt seletada: Rita oli juba maikuus saatnud Aliku oma vanemate juurde ja võis seetõttu tegelda võõraste laste päästmisega.

Kordon pani vastu seitseteist päeva. Ööl ja päeval kuulis Rita kauget lahingumüra. Kordon elas ja koos sellega elas ka lootus, et mees on elus, et piirivalvurid peavad vastu armeeüksuste saabumiseni ja koos nendega vastavad löögile löögiga. Kordonis oli armastatud laulda: «Saabub öö ja pimedus on piiril, kuid kedagi see meil ei kohuta: ärgu tulgu ükski oma kärssa meie kapsaaeda toppima.»

Kuid päevad möödusid, abi ei tulnud ja seitsmeteistkümnendal päeval jäi kordon vait.

Ritat taheti tagalasse saata, kuid ta palus rindele. Ta aeti minema, topiti vägisi vagunisse, kuid kordoniülema abi vanemleitnant Osjanini kangekaelne naine ilmus järgmisel päeval jälle kindlustusrajooni staapi. Lõpuks võeti ta sanitariks ja poole aasta pärast saadeti õhukaitsekooli.

Vanemleitnant Osjanin oli aga langenud teisel sõjapäeval hommikuse vasturünnaku ajal. Rita oli seda kuulnud juba juulis — seersandilt, kes oli langenud kordonist imekombel välja murdnud.

Ülemused pidasid kangelasliku piirivalvuri tõsisenäolisest lesest lugu: teda märgiti ära käskkirjades, seati eeskujuks, ja seepärast tuldi vastu ka isiklikule palvele — saata pärast kooli lõpetamist sinna rindelõiku, kus oli

asunud kordon, mida kaitstes oli langenud ägedas täägivõitluses tema mees. Rinne oli siin veidi taganenud: jäänud kinni järvede taha, varjunud metsade vahele, pugenud maasse ja peatunud kusagil endise kordoni ja selle linna vahel, kus leitnant Osjanin oli kunagi tutvunud IX-b klassi õpilasega ...

Nüüd oli Rita rahul: ta oli oma tahtmise saanud. Isegi mehe hukkumine oli vajunud kusagile kõige kaugemasse mälusoppi: tal olid kohustused, töö ja täiesti reaalne vihkamisobjekt. Ta oli õppinud vihkama vaikselt ja halastamatult, ning kuigi tema komandol ei olnud veel õnnestunud tabada vaenlase lennukit, aerostaadi olid nad siiski sõelapõhjaks teinud. See süttis põlema ja tõmbus kokku, korrigeerija hüppas kabiinist välja ja lendas alla nagu kivi.

«Tuld, Rita! Tuld!» karjusid tüdrukud.

Aga Rita ootas, hoides sihikut langeval täpil. Ja kui sakslane päris maa lähedal, tänu oma saksa jumalale, langevarju avas, vajutas ta sujuvalt päästikule. Valang neljast rauast lõikas musta kogu pooleks, tüdrukud kiljusid vaimustatult ja suudlesid teda, aga Rita näol oli nagu külgekleebitud naeratus. Kogu öö ta värises. Rühmakomandör Kirjanova pakkus talle teed ja lohutas:

«Läheb üle, Rituhha. Kui mina esimese tapsin, pidin peaaegu ära surema, jumala eest. Terve kuu nägin teda, madu, unes ...»

Kirjanova oli vapper tüdruk: juba Soome sõjas oli ta oma sanitaarpaunaga palju kilomeetreid eesliinil läbi roomanud, ordeni saanud. Rita austas teda tugeva iseloomu pärast, kuid erilist sõprust nende vahel ei tekkinud.

Muide, Rita hoidus üldse teistest eemale: tema jaoks olid need läbinisti plikakesed, kommunistlikud noored. Nad polnud küll temast nooremad, kuid lihtsalt rohelised. Ei olnud nad tundnud ei armastust ega emaõnne, ei muret ega rõõmu, lobisesid aina leitnantidest ja suudlustest, ning Ritat see ärritas.

«Magama!» sähvas ta lühidalt, kui oli järjekordse südamepuistamise ära kuulanud. «Kui ma veel kord neid rumalusi kuulen, seisad postil, kuni isu ära läheb.»

«Ilmaasjata, Rituhha,» noomis Kirjanova laisalt. «Las lobisevad: huvitav.»

«Armugu — ainsatki sõna ei ütle. Aga niimoodi nurgataguseid pidi musitamas käia — sellest ei saa ma aru.»

«Eks anna eeskuju,» naeratas Kirjanova.

Rita jäi kohe vait. Ta ei suutnud kujutledagi, et midagi sellist võiks juhtuda — tema jaoks polnud mehi olemas. Oli üks mees — see, kes sõja teisel koidikul hõredaks jäänud kordonimeeskonna täägirünnakule viis. Rita oli end soomusega katnud, vöörihma viimase auguni kokku kiskunud.

Enne maipühi oli nende vahtkonnal raske päev — kaks tundi pidasid nad vilgaste «messeritega» lahingut. Sakslased saabusid päikese poolt, pikeerisid patarei kohale, kallasid nad tulega üle. Sai surma etteandja — nõbininaga inetu paksuke, kes alati omaette midagi mälus, kergelt haavata said veel kaks. Matustele tuli väeosa komissar, tüdrukud nutsid valjusti. Haua juures anti saluut ja siis kutsus komissar Rita kõrvale.

«Jaole on täiendust vaja.»

Rita vaikis.

«Teil on terve kollektiiv, Margarita Stepanovna. Naine rindel, see on, nagu te isegi teate... kuidas öelda... pideva tähelepanu objekt. Ja tuleb ette juhtumeid, kus ei suudeta kindlaks jääda.»

Rita vaikis endiselt. Komissar tammus ühel kohal, pani suitsu põlema ja ütles poolihääli:

«Üks staabikomandöridest — perekonnainimene, muuseas — leidis endale, kuidas öelda, sõbratari. Sõjanõukogu liige sai sellest kuulda, võttis polkovniku läbi, aga minul käskis selle sõbratari, kuidas öelda, tegevusse rakendada. Heasse kollektiivi.»

«Saatke siia,» ütles Rita.

Hommikul nägi ta tüdrukut, jäi imetledes vaatama: pikk, punapäine, valge nahaga. Aga silmad täiesti nagu lapsel: rohelised ja ümmargused kui alustassid.

«Sõdur Jevgenia Komelkova saabus teie käsutusse...»

Oli parajasti saunapäev, ja kui nende aeg kätte jõudis, vahtisid tüdrukud sauna eesruumis oma uut kaaslast nagu imet.

«Ženka, sa oled nagu näkineid!»

«Ženka, sul on läbipaistev nahk!»

«Ženka, sinu järgi peaks kuju voolima!»

«Ženka, sa võid ju ilma rinnahoidjata käia!»

«Oi, Ženka, sind peaks muuseumi panema! Klaasi alla mustale sametile...»

«Õnnetu naisterahvas!» ohkas Kirjanova. «Selline figuur mundrisse toppida — surragi oleks kergem.»

«Ilus tüdruk,» parandas Rita ettevaatlikult. «Ilusad saavad harva õnnelikuks.»

«Kas vihjad endale?» muigas Kirjanova.

Ja Rita jäi jälle vait: rühmakomandöri asetäitja Kirjanovaga ei saanud ta kuidagi sõbruneda. Mitte kuidagi ei saanud.

Aga Ženkaga sai. Kuidagi iseenesest, ilma ette valmistamata, ilma teineteist uurimata: Rita lihtsalt võttis kätte ja jutustas talle oma elust. Tahtis osalt manitseda, osalt eeskuju anda ja kiidelda. Kuid Ženka ei hakanud vastuseks haletsema ega kaastunnet avaldama. Ütles vaid lühidalt:

«Tähendab, ka sinul on omad arved õiendada.»

See oli öeldud nii, et kuigi Rita teadis polkovnikust kõike, pidi ta ikkagi küsima:

«Ja sinul samuti?»

«Mina olen nüüd üksi. Ema, õde, vend — kõik said kuupildujatules otsa.»

«Lahingu ajal?»

«Ei, lasti maha. Komandöride perekonnad võeti kinni ja viidi kuulipildujate ette. Mind peitis üks eesti naine vastasmajja ja ma nägin kõike. Kõike! Õde kukkus viimasena — teda lasti veel eraldi . . .»

«Kuule, Ženka, aga kuidas siis polkovnik?» küsis Rita sosinal. «Kuidas sa võisid, Ženka?»

«Aga näed, võisin!» Ženka lõi oma punase juuksepuhmaga pea väljakutsuvalt kuklasse. «Kas hakkad kohe kasvatama või pärastpoole?»

Ženka saatus tegi lõpu Rita erandlikkusele, ja imelik lugu — Rita oleks nagu veidi sulanud, temas oleks justkui midagi liikvele löönud, mahenenud. Ta isegi naeris vahel, isegi laulis koos tüdrukutega, kuid iseendaks jäi ainult Ženkaga kahekesi.

Kõigile tragöödiatele vaatamata oli punapäine Komelkova erakordselt seltsiv ja vallatu. Ta võis terve jao lõbuks mõne leitnandi nii endast välja viia, et see sõnagi suust ei saanud, võis vabal ajal tüdrukute «lallallaa» saatel kõige ehtsamat mustlastantsu tantsida või mõnda romaani jutustada, nii et kõik hinge kinni pidades kuulasid.

«Lavale peaksid sa minema, Ženka!» ohkas Kirjanova. «Selline anne läheb kaduma!»

Nii lõppeski Rita hoolikalt hoitud üksindus: Ženka lõi

kõik segi. Oli neil jaos üks hädavares, Galka Tšetvertak. Kondine, terava ninaga, juuksed nagu takud, rind lame nagu poisil. Ženka küüris teda saunas, tegi soengu, krookis sõduripluusi kokku — ja Galka lõi õitsele. Silmad hakkasid järsku sädelema, naeratus tuli näole ja rinnad kasvasid nagu seened. Ja kuna Galka enam Ženkast sammugi ei eemaldunud, siis olid nad nüüd kolmekesi — Rita, Ženka ja Galka.

Teate, et nad eesliinilt objektile üle viiakse, võtsid tüdrukud vastu pahameelega. Üksnes Rita vaikis, jooksis staapi, silmitses kaarti ja ütles:

«Saatke minu jagu.»

Tüdrukud imestasid, Ženka tõstis mässu, kuid järgmiseks hommikuks oli lausa ümber vahetatud ja hakkas jaama kasuks agiteerima. Mispärast, milleks — seda ei taibanud keegi, kuid jäädi vait: tähendab, nii oli vaja, Ženkat usaldati. Jutud vaikisid otsekohe, hakati end minekuks seadma. Kui nad aga jaama jõudsid, hakkasid Rita, Ženka ja Galka äkki teed jooma ilma suhkruta.

Neljandal ööl kadus Rita nende asupaigast. Ta hiilis tuletõrjekuurist välja, läbis jaamaasula vaikselt kui vari ning kadus kastemärga lepikusse. Mööda rohtunud metsarada läks ta maanteeni ja pidas kinni esimese veoauto.

«On sul pikk tee, kaunitar?» küsis vuntsidega vanem: öösel läksid autod tagalasse moona järele ja nendega sõitsid kaasa inimesed, kel riviteenistusest ja määrustikest suurt aimu polnud.

«Linna viite?»

Autokastist sirutati juba käed vastu. Luba ootamata astus Rita rattale ja oli hetke pärast üleval. Ta pandi presendile istuma, visati vattkuub õlule:

«Lase, tüdruk, tunnikeseks silm kinni . . .»

Aga hommikuks oli ta jälle kohal.

«Liida, Raja — toimkonda!»

Mitte keegi ei näinud, aga Kirjanova sai teada: ette kanti. Ta ei öelnud midagi, ainult muigas endamisi:

«On endale kallima leidnud, va kõrgats. Las käib, ehk sulab temalgi süda üles.»

Ja Vaskovile ei öelnud sõnagi. Muide, Vaskovi ei kartnud ükski tüdruk ja Rita kõige vähem. Noh, hulgub selline sammaldunud känd siin jaama vahel ringi, kaks-

kümmend sõna varuks ja needki määrustikust pärit. Kes hakkab teda tõsiselt võtma?

Kuid kord on kord ja sõjaväes eriti. Ja see kord nõudis, et Rita öistest käikudest ei teaks mitte keegi peale Ženka ja Galka Tšetvertaki.

Linna rändasid suhkur, kuivikud, hirsikontsentraat ja vahel isegi plekkpurgid hautatud lihaga. Edust joovastatud Rita jooksis sinna kahel-kolmel ööl nädalas: langes näost ära, jäi kõhnaks. Ženka sosistas talle etteheitvalt kõrva:

«Üle pakud, ema! Lendad patrulli otsa või hakkab mõni komandör huvi tundma — ja oledki omadega sees.»

«Ole vait, Ženka, mul veab alati!»

Endal aga silmad särasid õnnest — saab siis sellisega tõsiselt rääkida? Ženka tundis siiski muret:

«Oi, vaata ette, Rita!»

Seda, et Kirjanova tema reisidest teab, taipas Rita varsti pilkude ja muiete järgi. Teda kõrvetasid need muiged, nagu oleks ta tõepoolest oma vanemleitnandile truudust murdnud. Ta vihastus, tahtis midagi nähvata, kuid Ženka ei lasknud. Haaras temast kinni ja tiris eemale:

«Lase olla, Rita, las mõtleb, mida tahab!»

Rita rahunes: õige jah. Mõtelgu pealegi mida tahes, peaasi, et vaikiks, ei segaks, Vaskovile ette ei kannaks. See tüütaks ja näriks nii, et võtaks silmanägemise ära. Oli selline lugu: vanem püüdis teisel pool jõge kinni sõbratarid esimesest jaost. Neli tundi — lõunast kuni õhtusöögini — luges moraali: tsiteeris peast määrustikku, instruktsioone, eeskirju. Tüdrukute silmist voolasid pisarad ojadena: ei keelatud mitte ainult teisele poole jõge minna, vaid isegi õuelt ei lubatud väljuda.

Kuid Kirjanova esialgu vaikis.

Olid tuuletud valged ööd. Pikk videvik — ehast koiduni — oli tulvil õitsvate taimede lõhna ja õhukaitsetüdrukud laulsid tuletõrjekuuri juures teise kukelauluni. Rita varjas end nüüd ainult Vaskovi eest, kadus ära igal kolmandal ööl varsti pärast õhtusööki ja tuli enne äratust tagasi.

Neid tagasitulekuid armastas Rita kõige enam. Patrullide kätte sattumise oht oli möödas ja nüüd võis rahumeeli astuda paljajalu valusalt külmal kastel, trippepidi kokkuköidetud saapad selja taga. Võis astuda ja mõelda koduskäimisest, ema kurtmistest, järgmisest hüppessemi-

nekust. Ja see, et ta ise võib planeerida järgmise kokkusaamise, sõltumata peaaegu mitte kellegi teise tahtest, tegi Rita õnnelikuks.

Kuid käis sõda ja see käsutas inimsaatusi oma äranägemise järgi ning inimeste saatused põimusid veidralt ja arusaamatult. Ja vaikse 171. jaama komandanti pettes ei võinud nooremseersant Margarita Osjanina hingestki aimata, et impeeriumi SD-teenistuse käskkiri № C 219/702 märkega «Ainult juhtkonnale» on juba alla kirjutatud ja selle täitmisele asutud.

3

Koidikud olid siin vaiksed.

Rita astus paljajalu, saapad kõlkusid selja taga. Soost roomas tihe udu, pani jalad külmetama, tungis riietesse, ja Rita mõtles naudinguga, kuidas ta enne jaama istub tuttavale kännule, paneb jalga kuivad sukad ja saapad. Praegu ta kiirustas, sest oli kaua püüdnud autot. Aga vanem Vaskov tõusis aoajal ja läks kohe kaubaaida lukke katsuma. Just sinna pidi Rita välja jõudma; tema känd asus palkseinast paari sammu kaugusel põõsaste taga.

Enne kännuni jõudmist tegi tee veel kaks käänakut, siis läks otse läbi lepiku. Rita läbis esimese käänaku — ja tardus paigale: teel seisis inimene.

Inimene seisis ja vaatas tagasi. Ta oli suurt kasvu, seljas lapiline telkmantel, mis oli turja pealt kummis. Paremas käis hoidis ta piklikku, rihmadega kõvasti kinniköidetud pakki; rinnal rippus automaat.

Rita astus põõsa taha. Talle sabises kaela kastepiisku, kuid ta ei tundnud midagi. Hingamist tagasi hoides vaatas ta läbi alles hõreda lehestiku võõrast, kes seisis ta teel liikumatult, otsekui magaks.

Metsast väljus teine: veidi lühem, automaat rinnal ja täpselt samasugune pakk käes. Vaikides tulid nad otse tema poole, astusid hääletult oma kõrgete kinninööritud saabastega mööda kastest rohtu.

Rita pistis rusika suhu ja surus hambad valusasti

kätte. Ainult mitte liigutada, mitte karjuma hakata, mitte tormata ülepeakaela läbi põõsaste! Nad läksid tema kõrvalt mööda; üks riivas õlaga põõsast, mille taga Rita seisis. Nad läksid vaikides, hääletult nagu varjud. Ja kadusid.

Rita ootas veidi — ei olnud kedagi näha. Ta libises ettevaatlikult välja, jooksis üle tee, lipsas põõsastesse, kuulatas.

Vaikus.

Hingeldades pistis ta jooksu, saapad peksid vastu selga. Täiesti avalikult kihutas ta mööda asulat, tagus vastu unist, tihedasti suletud ust:

«Seltsimees komandant! Seltsimees vanem!»

Lõpuks avanes uks. Vaskov seisis lävel — kalifeed jalas, toatuhvlid paljaste jalgade otsas, seljas pesuriidest, paeltega alussärk. Pilgutas uniseid silmi.

«Mis on?»

«Sakslased on metsas!»

«Nii . . .» Fedot Jevgrafõtš tõmbas silmad kahtlustavalt kissi: küllap narrivad. «Kust kuuldud?»

«Ise nägin. Kaks tükki. Automaatidega, maskeerimisülikondades . . .»

Ei, tundub, et ei valeta. Silmad on hirmunud . . .

«Oota siin.»

Vanem tormas majja. Tõmbas saapad jalga ja sõduripluusi selga, kiirustades, nagu oleks tulekahju lahti. Perenaine istus särgiväel voodiäärel, suu ammuli:

«Mis seal on, Fedot Jevgrafõtš?»

«Ei midagi. Teid see ei puuduta.»

Ta kargas välja, tõmmates käigu peal kinni rihma, mille küljes rippus nagaan. Osjanina seisis samas kohas, saapad endiselt üle õla. Vanem heitis masinlikult pilgu ta jalgadele: need olid punased, märjad, mullune puuleht oli suure varba külge kleepunud. Tähendab, hulkus paljajalu metsas, saapaid aga kandis selja taga: niiviisi siis sõditakse meie ajal.

«Meeskond — relvad võtta: lahinguhäire! Kirjanova minu juurde! Joostes!»

Nad kihutasid teine teisele poole: tüdruk tuletõrjekuuri, vanem aga raudteeputkasse, telefoni juurde. Oleks ainult side korras!

«Mänd, Mänd! Ah sa vanatont! Kas magavad või on rikkis . . . Mänd! . . . Mänd! . . .»

«Seitsmeteistkümnes räägib. Anna Kolmas! Anna kiiresti, tšepee [1]!»

«Annan, ära röögi! Või temal on tšepee...»

Tükk aega torus midagi susises ja ragises, siis küsis kauge hääl:

«Sina, Vaskov? Mis teil seal lahti on?»

«Just nii, seltsimees Kolmas. Sakslased on asupaiga lähedal metsas. Avastatud täna koosseisus kaks...»

«Kes avastas?»

«Nooremseersant Osjanina...»

Kirjanova astus sisse — ilma pilotkata, muuseas. Noogutas nagu simmanil.

«Ma kuulutasin häire, seltsimees Kolmas. Kavatsen metsa läbi kammida...»

«Oota kammimisega, Vaskov! Siin peab mõtlema: kui jätame objekti ilma valveta, siis meil pead ei silitata. Kuidas nad välja näevad, need sinu sakslased?»

«Räägib, et maskeerimisülikondades, automaatidega. Luure...»

«Luure? Aga mis tal seal teie juures luurata on? Kuidas sa perenaise kaenlas magad?»

Alati on nii, alati on Vaskov süüdlane. Kõik valavad oma halva tuju Vaskovi peale välja.

«Mis sa vaikid, Vaskov? Mida sa mõtled?»

«Mõtlen, et peab nad kinni püüdma, seltsimees Kolmas, enne kui edasi lähevad.»

«Õigesti mõtled. Võta viis inimest meeskonnast ja mine värskeid jälgi mööda. Kirjanova on seal?»

«Siin, seltsimees...»

«Anna toru talle.»

Kirjanova rääkis lühidalt: ütles kaks korda «kuulen» ja korda viis jaatas. Pani toru aparaadile, andis ärakella:

«On korraldus anda teie käsutusse viis inimest.»

«Sa anna mulle see, kes nägi.»

«Osjanina tuleb vanemana.»

«Niiviisi. Rivistage inimesed üles.»

«On rivistatud, seltsimees vanem.»

On aga rivi, pole midagi öelda! Ühel juuksed nagu lakk — vööni, teisel mingid paberinutsakud peas. Sõja-

[1] Lühend venekeelsetest sõnadest чрезвычайное происшествие — erakorraline sündmus. *Tõlkija.*

mehed! Kammi niisugustega metsa, püüa sakslasi, kellel on automaadid rinnal! Meil siin aga muuseas on ainult püssiloksud, mudel 1891/1930...

«Vabalt!»

«Ženja, Galja, Liisa...»

Vanem krimpsutas nägu.

«Oodake, Osjanina. Me ei lähe püüdma mitte kalu, vaid sakslasi. Et nad vähemalt lasta oskaksid...»

«Oskavad.»

Vaskov tahtis käega lüüa, kuid siis tuli talle pähe:

«Jah, üks asi veel. Kas keegi oskab saksa keelt?»

«Mina oskan.»

Peenike hääleke, otse rivist. Fedot Jevgrafõtšil läks lõpuks hing täis:

«Mis tähendab mina? Kes on see mina? Ette kanda on vaja!»

«Võitleja Gurvitš.»

«Ohohoo! Kuidas on nende keeles «käed üles»?»

«Hände hoch.»

«Täpselt,» lõi vanem käega. «Olgu siis, Gurvitš...»

Viis tüdrukut rivistusid. Tõsised nagu lapsed, aga hirmu ei paistnud olevat.

«Läheme kaheks päevaks, nii tuleb arvestada. Kaasa võtta kuivproduktid... viis pidet padruneid. Keha kinnitada... Tähendab, süüa kõht korralikult täis. Inimese kombel jalad kängitseda, ennast korda seada, ette valmistada. Kõigeks aega — nelikümmend minutit. R-rivitult!... Kirjanova ja Osjanina — minuga kaasa!»

Sellal kui võitlejad sõid ja rännakuks valmistusid, korraldas vanem enda juures seersantkoosseisuga nõupidamise. Perenaine oli õnneks kusagile välja läinud, kuid voodi oli jätnud üles tegemata, kaks patja seisid armsasti kõrvuti... Fedot Jevgrafõtš pakkus seersantidele suppi ja uuris vana, murdekohtadest kulunud kolmeverstalist kaarti.

«Tähendab, selle tee peal nägid?»

«Siinkohal.» Osjanina sõrm puudutas kergelt kaarti. «Nad läksid minust mööda, maantee suunas.»

«Maantee suunas? Aga mida sa hommikul kella nelja ajal metsas tegid?»

Osjanina vaikis.

«Lihtsalt öised käigud,» ütles Kirjanova pilku tõstmata.

«Öised?» Vaskov sai tigedaks: küll aga valetavad!

«Õiste käikude jaoks püstitasin oma käega teile kemmergu. Või ei mahu sisse?»

Mõlemal läks nägu pilve.

«Teate, seltsimees vanem, on küsimusi, millele naisterahvas ei ole kohustatud vastama,» lausus jälle Kirjanova.

«Siin pole naisterahvaid!» käratas komandant ja lõi isegi rusikaga kergelt lauale. «Ei ole! On sõdurid ja on komandörid, arusaadav? Praegu on sõda ja selle lõpuni oleme kõik kesksoost...»

«Aga teil miskipärast on voodi siiamaani üles tegemata, seltsimees kesksoost vanem...»

On aga madu see Kirjanova! Kirstunael, ühesõnaga!

«Maantee poole läksid, ütlesid sa?»

«Maantee suunas jah...»

«Mida kuradit neil seal maanteel teha on: seal võeti juba Soome sõja ajal mets mõlemalt poolt maha, seal tehakse nad varsti vagaseks. Ei, seltsimehed nooremkomandörid, mitte maantee ei meelitanud neid... Aga te helpige, helpige!»

«Seal on põõsad ja udune oli,» sõnas Osjanina. «Mulle näis...»

«Risti oleks pidanud ette lööma, kui näis,» torises komandant. «Ütlesid, et neil olid pakid käes?»

«Jaa. Arvatavasti rasked, nad kandsid paremas käes. Väga korralikult pakitud.»

Vanem keeras endale pläru, pani põlema, käis mööda tuba ringi. Talle sai äkki kõik selgeks, nii selgeks, et ta isegi kohmetus.

«Ma arvan, et nad kandsid lõhkeainet. Aga kui see oli lõhkeaine, siis ei lähe nende marsruut mitte maanteele, vaid raudteele, Kirovi teele, tähendab.»

«Kirovi raudtee on siit kaugel,» ütles Kirjanova kahtlevalt.

«Aga siit saab minna läbi metsade. Metsad on siin suured, siia võib terve armee ära peita, mis siis rääkida kahest inimesest.»

«Kui nii...» erutus Osjanina. «Kui nii, siis peab teatama raudteevalvele.»

«Kirjanova teatab,» ütles Vaskov. «Minu ettekanne on iga päev kell kakskümmend kolmkümmend, kutsung «17». Söö, söö, Osjanina! Vantsida tuleb terve päev...»

Neljakümne minuti pärast rivistus otsimisgrupp üles,

kuid teele saadi minna alles poolteise tunni pärast, sest vanem oli range ja noriv.

«Kõigil jalad lahti võtta...»

Nii see oligi: pooltel olid säärikud õhukeste sukkade peal, ülejäänutel aga olid jalarätid mähitud nagu sallid. Selliste jalavarjudega kaua ei sõdi, sest kolme kilomeetri järel on neil sõjameestel jalad verivillis. Hea, et vähemalt nende komandöril nooremseersant Osjaninal on jalad korralikult kängitsetud. Aga miks ta alluvaid ei õpeta?

Nelikümmend minutit näitas vanem, kuidas tuleb jalarätte mähkida. Teist nelikümmend pani püsse puhastama. Hea, et kakandid polnud neisse pesi teinud, aga kui tulistada tuleb?

Ülejäänud aja kasutas vanem väikese loengu pidamiseks, mis tema arvates pidi võitlejad asjaga kurssi viima:

«Vastast ärge kartke. Ta on meie tagalas, tähendab, kardab ise. Kuid ligidale ärge laske, sest vastased on ikkagi tugevad mehed ja käsitsivõitluseks spetsiaalselt relvastatud. Kui just juhtub, et päris kõrvale satub, siis varjuge parem. Ainult ärge jookske, jumal hoidku: jooksjale on lihtsalt lõbuasi automaadist pihta saada. Liikuge ainult kahekaupa. Rännakul mitte maha jääda ega juttu ajada. Kui tee ette satub, kuidas siis tegutseda?»

«Teame,» ütles punapea. «Üks käib paremal, teine vasakul.»

«Varjatult,» täpsustas Fedot Jevgrafõtš. «Liikumise kord on selline: ees on eesmine piilkond, koosseisus nooremseersant ja üks võitleja. Seejärel saja meetri kaugusel põhituumik: mina...» ta laskis pilgu rühmast üle käia, «...koos tõlgiga. Saja meetri kaugusel meist tuleb viimane paar. Liikuda ei tule muidugi mitte kõrvuti, vaid nähtavuse ulatuses. Märgates vastast või midagi arusaamatut... Kes teist oskab mõne looma või linnu häält teha?»

Itsitama panid, lollikesed...

«Ma küsin tõsiselt. Metsas ei saa ju inimhäälega signaale anda: sakslasel on ka kõrvad peas.»

Kõik jäid vait.

«Mina oskan,» ütles Gurvitš arglikult. «Eesli häält: ii-aa, ii-aa!»

«Eesleid siin ei ela,» märkis vanem pahaselt. «Hea küll, õpime prääksuma. Nagu pardid.»

Ta prääksus, aga need hakkasid naerma. Vaskov ei taibanud, millest neil äkki nii hea meel hakkas, kuid ei suutnud ka ise naeratust tagasi hoida.

«Niimoodi kutsub isapart emaparti,» selgitas ta. «Noh, proovige ise.»

Prääksuti heameelega. Eriti püüdlik oli see punapea, Jevgenia (oh, kui ilus tüdruk, hoidku issand armumise eest, küll on ilus!). Kuid kõige paremini tuli välja muidugi Osjaninal: näha, et andekas. Ja ühel läks veel hästi. Liisa oli vist tema nimi. Selline jässakas, ei saa arugi, kust on laiem, õlgadest või puusadest. Aga häält teeb vahvalt järele. Ja üldse pole tal viga, selline kõlbab igale poole: tugev, et rakenda või adra ette. Mitte selline nagu need linnasirtsukesed — Galja Tšetvertak ja tõlk Sonja Gurvitš.

«Läheme Vopijärve juurde. Vaadake siia.» Kõik tunglesid kaardi ümber, hingasid kuklasse ja kõrvadesse: see oli naljakas. «Kui sakslased lähevad raudtee poole, siis peavad nad järvest mööda minema. Aga lühikest teed nad ei tea, tähendab, meie jõuame enne neid kohale. Meil on sihtkohani paarkümmend versta — lõunaks oleme kohal. Ja jõuame veel ennast ette valmistada, sest sakslased lähevad ringi ja neil tuleb vähemalt poolsada versta kõmpida. Kas kõik on arusaadav, seltsimehed võitlejad?»

Ta sõdurid olid tõsiseks jäänud.

«Arusaadav ...»

Nende arvates on sõda ainult alasti päevitamine ja lennukitele särutegemine, ei midagi muud ...

«Nooremseersant Osjaninal kontrollida varustust ja valmisolekut. Viieteistkümne minuti pärast asume teele.»

Ta jättis sõdurid sinnapaika, oli vaja koju lipata. Perenaisel oli käskinud juba enne seljakoti pakkida ja üht-teist oli veel vaja kaasa võtta. Sakslased on kõvad sõjamehed — ainult karikatuuridel pekstakse neid hulgiti. Oli vaja ette valmistada.

Maria Nikiforovna oli pakkinud kõik, mis kästud, isegi rohkem: pekikäntsaka oli pannud ja kuivatatud kala. Vanem tahtis käratada, kuid mõtles ümber: on ju kari koos nagu pulmas. Toppis seljakotti veel padruneid püssi ja nagaani jaoks, võttis kaasa paar granaati: kes teab, mis võib juhtuda.

Perenaine vaatas kohkunult ja vaikselt, silmad veekalkvel. Ja sirutas end tema poole, kogu kehaga sirutas,

kuigi seisis ühe koha peal. Vaskov ei pidanud vastu, pani käe talle pea peale:

«Ülehomme tulen tagasi. Või äärmisel juhul kolmapäevaks.»

Nutma hakkas. Oh, naised, naised, olete te ikka üks õnnetu sugu! Meestele on sõda nagu jänesele tubakas, aga teile ...

Ta väljus asulast ja silmitses oma «kaardiväge»: püssipärad lohisesid peaaegu maad mööda.

Vaskov ohkas.

«Valmis?»

«Valmis,» lausus Rita.

«Enda asetäitjaks kogu operatsiooni ajal nimetan nooremseersant Osjanina. Tuletan meelde signaale: kaks prääksu — tähelepanu, näen vastast. Kolm prääksu — kõik minu juurde.»

Tüdrukud hakkasid naerma. Aga tema rääkis meelega nii: kaks prääksu, kolm prääksu. Meelega, et naerma hakkaksid, et uljus tekiks.

«Eesmine piilkond, sammu marss!»

Hakati liikuma.

Ees läks Osjanina paksukesega. Vaskov ootas, kuni nad põõsastesse kadusid, luges endamisi sajani, siis läks nende jälgedes. Koos tõlgiga, kes püssi, välitasku, rullikeeratud sineli ja seljakoti raskuse all kooldus nagu pilliroog ... Taga tulid Komelkova ja Galja Tšetvertak.

4

Teekond Vopijärveni Vaskovile muret ei teinud: otseteed sinna ei võinud sakslased teada, sest selle tee oli ta ise avastanud, juba Soome sõja ajal. Kõigi kaartide peal oli sinna mädasoo märgitud ja sakslastel oli ainult üks tee: metsi mööda ringi ja siis Sinjuhhini seljandiku kaudu järve juurde. Sellest seljandikust ei pääsenud nad mitte kuidagi mööda. Ja kuidas ka tema sõdurid läheksid, kuidas komberdaksid — sakslastel tuleb ikkagi kauem minna. Enne õhtut nad sinna ei jõua, aga selleks ajaks on tal

juba kõik läbikäigud kaetud. Paigutab oma tüdrukud kivide taha, varjub hoolikalt, põmmutab korra julgestuseks ja siis räägib nendega. Lõppude lõpuks võib ju ühele ka otsa peale teha, ja mees mehe vastu võitlust sakslasega Vaskov ei kartnud.

Tema võitlejad sammusid vapralt ja just nagu täiesti korralikult: naeru ja juttu komandant ei tabanud. Kuidas nad ümbrust vaatlesid, seda ei võinud ta teada, kuid ta ise vahtis oma jalge ette nagu karujahil ja tabaski kerge, võõra mustriga jälje. See jälg kuulus umbes neljakümne neljanda numbri jalale, millest Fedot Jevgrafõtš tegi järelduse, et selle on jätnud ligi kahemeetrine mehemürakas, kaaluga kõvasti kuus puuda. Muidugi, silm silma vastu sellise mehemürakaga ei sobinud tema tüdrukutel kuidagi kokku sattuda, ehkki nad olid relvastatud, kuid varsti nägi vanem veel üht jälge, ja nende kahe järgi tegi otsuse, et sakslased kavatsevad minna ringi ümber mädasoo. Kõik läks nii, nagu ta oli arvanud.

«Sakslane saab kõvasti liiduda,» ütles ta oma paarilisele. «Väga kõvasti saab liiduda — oma nelikümmend versta.»

Tõlk ei vastanud selle peale midagi, sest oli rampväsinud ja püssipära lohises mööda maad. Vanem vaatas paar korda tema poole, riivas pilguga tükati tema teravat, inetut, kuid väga tõsist näokest, mõtles kaastundlikult, et praeguse meeste defitsiidi juures tema küll perekonnaelu näha ei saa, ja küsis ootamatult:

«Kas sul isa ja ema elavad? Või oled orb?»

«Orb?» Tüdruk naeratas. «Teate, küllap vist olen orb.»

«Kas siis ise pole kindel?»

«Aga kes saab praegu kindel olla, seltsimees vanem?»

«See on ka õige . . .»

«Mu vanemad olid Minskis.» Tüdruk kehitas kõhna õlga, kohendas püssi. «Mina õppisin Moskvas, valmistusin sessiooniks, aga nemad . . .»

«Teateid on?»

«Mis te nüüd . . .»

«Jaa . . .» Fedot Jevgrafõtš kõõritas veel kord tüdruku poole: pidas aru, ega ei solvu. «Vanemad on juudi rahvusest?»

«Loomulikult.»

«Loomulikult . . .» Komandant nohises tigedalt. «Kui oleks olnud loomulik, siis poleks küsinud.»

Tõlk vaikis. Paterdas oma kohmakate kirsasaabastega märjal rohul, kortsutas kulmu. Ohkas tasa:

«Ehk jõudsid ära minna . . .»

See ohe lausa torkas Vaskovile südamesse. Oh sind värvupojukest küll, kas on sulle see mure turjal jõukohane? Kui saaks praegu südamepõhjast vanduda ja see sõda kõigi kuradite juurde saata! Ja seda majorit, kes tüdrukud sellele jälitamisele saatis, peaks ka leelises loputama. Võib-olla et aitakski, aga selle asemel peab kõigest jõust naeratuse huultele lakkuma.

«Noh, võitleja Gurvitš, prääksu kolm korda!»

«Milleks?»

«Lahingulise valmisoleku kontrollimiseks. Noh? Oled unustanud, kuidas ma õpetasin?»

Kohe lõi nägu naerule. Silmad läksid erguks.

«Ei, ei ole unustanud!»

Prääksust ei tulnud muidugi midagi välja, ainult üks naljategemine. Nagu teatris. Kuid eesmine piilkond ja viimane lüli taipasid siiski: lähenesid. Osjanina tuli lausa joostes — ja püss oli käes.

«Mis juhtus?»

«Kui midagi oleks juhtunud, siis tervitaksid teid juba inglid teises ilmas,» noomis teda komandant. «Tormab kohale nagu vasikas, saba seljas.»

Solvus: läks näost punaseks nagu maikuu koidik. Aga ei saa teisiti — peab õpetama.

«Olete väsinud?»

«Mitte põrmugi!»

Seda pahvatas punapea: sai Osjanina pärast pahaseks, selge.

«Siis on hästi,» sõnas Fedot Jevgrafõtš rahumeelselt. «Mida märkasite teel? Järjekorras: nooremseersant Osjanina.»

«Erilist ei midagi . . .» Rita takerdus. «Oks oli teekäänakul murtud.»

«Tubli, õige. Noh, ankrumehed. Sõdur Komelkova!»

«Mitte midagi ei märganud, kõik oli korras.»

«Põõsastelt on kaste maha aetud,» ütles Liisa Britškina äkki rutakalt. «Paremal pool on alles, aga vasakul pool on maas.»

«Sul on silma,» ütles vanem rahulolevalt. «Tubli, punaarmeelane Britškina. Aga veel oli teel kaks jälge. Saksa kummisaabastest, mida nende dessantlased kan-

navad. Kui saapaninade järgi otsustada, siis hoiavad nad suunda ümber soo. Las lähevad rahus, sest meie läheme üle soo otse. Nüüd võib minutit viisteist suitsu teha, kohenduda . . .»

Itsitama hakkasid, nagu oleks vanem midagi rumalat öelnud. Aga see on käsklus sihuke, määrustikus on ta kirjas. Vaskov kortsutas kulmu:

«Mitte lõkerdada. Ja mitte laiali joosta. Kõik! . . .»

Ta näitas, kuhu seljakotid panna, kuhu sinelid, kuhu asetada püssid, ja laskis oma sõjaväe laiali. Kõik vilksasid põõsaisse nagu hiired.

Vanem võttis kirve ning raius jalal kuivanud puudest kuus tugevat hirt. Alles seejärel istus asjade juurde ja hakkas suitsetama. Varsti kogunesid kõik taas kokku: sosistasid midagi, vahetasid pilke.

«Nüüd tuleb olla tähelepanelik,» sõnas komandant. «Mina lähen esimesena, teie tulete hanereas minu järel, astute eelkäijate jälgedesse. Siin on vasakul ja paremal mädasoo ja te ei jõua piiksatadagi. Igaüks võtab hirre, ja enne kui jala asetab, proovib hirrega sood. Kas küsimusi on?»

Seekord vaikisid kõik, ainult punajuukseline sirutas pead, kuid ei lausunud ka midagi. Vanem tõusis ja tallas koni samblasse.

«Kellel on palju jõudu?»

«Aga mis siis?» küsis Liisa Britškina kõhklevalt.

«Sõdur Britškina kannab tõlgi kotti.»

«Mispärast?» piuksatas Gurvitš.

«Aga sellepärast, et ei küsita! Komelkova!»

«Mina.»

«Võtta kott punaarmeelaselt Tšetvertakilt.»

«Anna, Tšetvertakike, siis ka püss ühekorraga . . .»

«Jutud jätta! Teha, mis kästakse; isiklikku relva kannab igaüks ise . . .»

Karjus ja läks tujust ära: ei, mitte nii, mitte nii pole vaja! Kas kõri pingutamisega saab siis teadlikkust saavutada? Võib hääle ära karjuda — kasu pole sellest midagi. Aga lobisema on nad hakanud liiga palju. Sädistama. Kuid sädin on sõjaväelasele nagu tääk maksa. See on täpselt nii . . .

«Kordan, tähendab, et vigu ei tehtaks. Otse minu järel. Astuda jälgedesse. Hirrega sood . . .»

«Võib küsimust esitada?»

Issand, ole armuline! Ei jõua kannatlikult oodata.

«Mis teil on, sõdur Komelkova?»

«Mis tähendab hirrega? Kõrrega või?»

Lolli mängib see punapea, silmist on näha. Ohtlikud silmad nagu laukad.

«Mis teil käes on?»

«Mingi teivas . . .»

«Vaat seesama ongi hirs. Räägin ma selgelt?»

«Nüüd sai selgeks. Dali oleks vaja.»

«Mis taali?»

«Dali sõnaraamatut, seltsimees vanem. Kõik vanad sõnad on sees.»

«Jevgenia, jäta!» käratas Osjanina.

«Jah, marsruut on ohtlik, siin pole naljategemiseks aega. Liikumise kord on selline: mina olen esimene. Minu järel tulevad Gurvitš, Britškina, Komelkova, Tšetvertak. Nooremseersant Osjanina on viimane. Küsimusi on?»

«On seal sügav?»

Tšetvertak tunneb huvi. Arusaadav, tema kasvu juures on ämber vaat.

«Kohati on kuni . . . Noh, selle kohani. Teile vööni, tähendab. Hoidke relvi.»

Vanem astus põlvini vette — soo lirtsatas. Ta astus taarudes nagu vedrumadratsil. Läks, ilma et oleks tagasi vaadanud, ainult ohete ning kohkunud sosina kaudu järeldas, kuidas liigub ta rühm.

Soo kohal oli õhk lämmatavalt niiske ja läppunud. Ahned kevadised sääsed keerlesid parvedena kuumenenud kehade kohal. Õhus hõljus terav pehkinud rohu, kõdunevate vetikate ja soo lõhn.

Kogu keha raskusega teivastele vajudes tirisid tüdrukud püdelast mädasoost vaevaga jalgu välja. Märjad seelikud kleepusid puusadele, püssipärad lohisesid poris. Iga samm nõudis pingutust, ja Vaskov liikus aeglaselt, seades samme väikese Galja Tšetvertaki järgi.

Ta hoidis kurssi saarekesele, kus kasvas kaks madalat, niiskusest kängujäänud mändi. Komandant ei lasknud neid silmist, hoidis pilku nende kahe kõvera tüve vahelt paistval kuivanud kasel, sest ei vasakult ega paremalt poolt ei olnud võimalik läbi pääseda.

«Seltsimees vanem!»

Äh, pagan võtku! Komandant surus teiba tugevasti

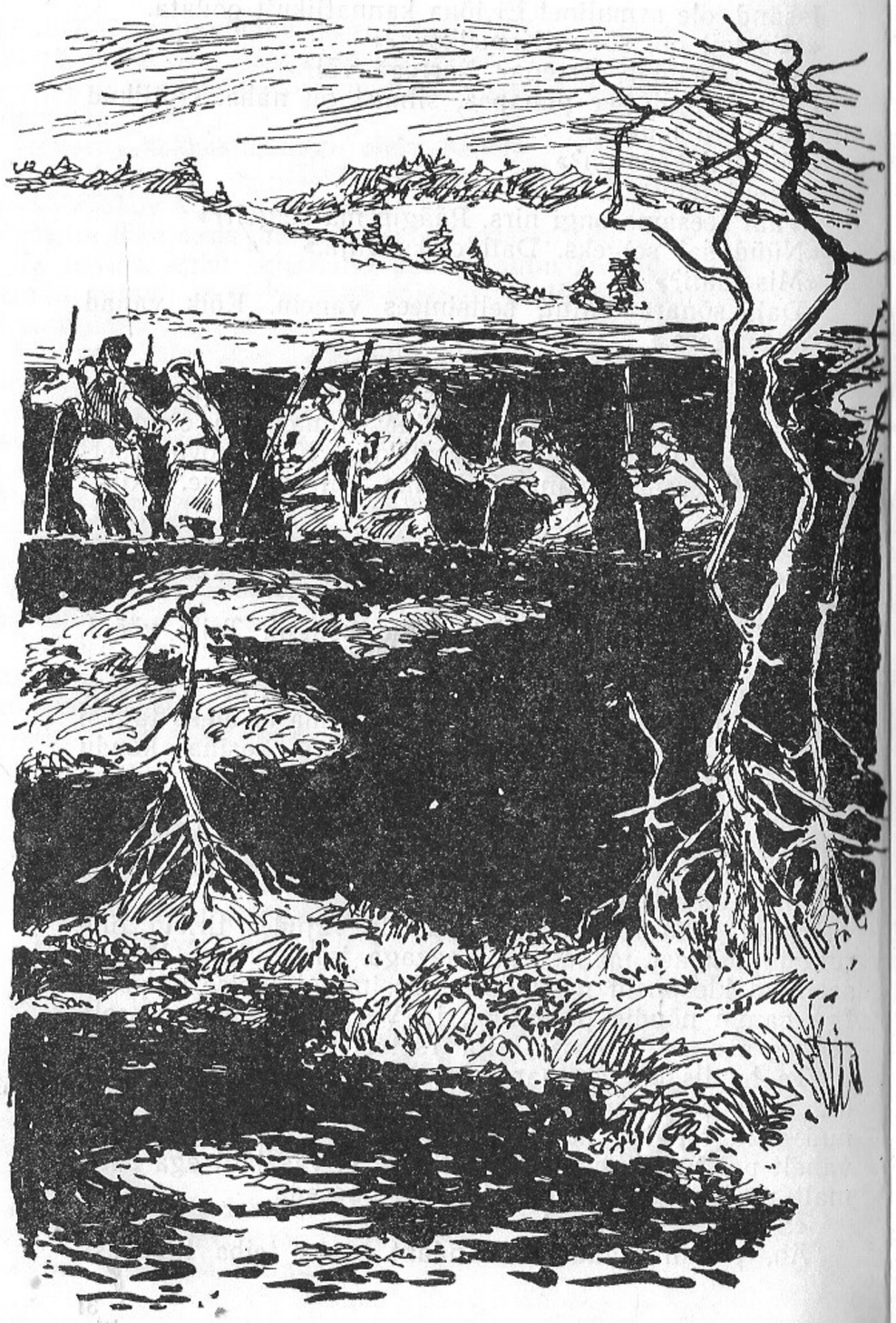

sohu ja pööras end vaevaga: no muidugi, olid harvenenud, seisma jäänud.

«Ärge seiske paigal! Ärge seiske, vajute sisse!»

«Seltsimees vanem, säärik tuli jalast ära!...»

Seda karjus Tšetvertak rea lõpust. Paistab soost nagu mätas, seelikut pole nähagi. Osjanina jõudis tema juurde, haaras tast kinni. Sorgivad teibaga soos: kas otsivad õige saabast või?

«Leidsid?»

«Ei!»

Komelkova võttis teiba teise kätte, vaarus ühele küljele. Hea, et vanem õigel ajal märkas. Karjus nii, et sooned laubal paisusid:

«Kuhu?! Paigal seista!»

«Ma lähen appi...»

«Seis! Teed tagasi ei ole!»

Issand, on nendega alles häda: kord ei seisa paigal, samas jälle seisavad. Et nad ainult ära ei kohkuks, paanikasse ei satuks. Paanika on mädasoos kindel surm.

«Rahulikult, ainult rahulikult! Saareni on õige vähe jäänud, seal puhkame. Leidsite saapa?»

«Ei! Sohu kisub, seltsimees vanem!»

«Liikuda on vaja! Siin on tüma, kaua ei või ühel kohal seista.»

«Aga kuidas jääb säärikuga?»

«Kust sa teda enam leiad? Edasi! Edasi minu järel!» keeras vanem end minekule ja läks ringi vaatamata edasi. «Astuda jälgedesse! Mitte maha jääda!»

Ta karjus meelega, julgustamiseks. Sõduritele lisab käsklus julgust, seda teadis ta omast käest. Täpselt.

Lõpuks jõuti pärale. Ta kartis eriti viimaste meetrite pärast, seal oli sügavam. Seal ei saa enam jalgu välja, kogu kehaga tuleb sellele neetud mädasoole peale suruda. Selleks on jõudu ja osavust vaja. Kuid kõik läks hästi.

Soosaare juures, kus juba seista sai, Vaskov peatus, laskis kogu oma üksuse endast mööda, aitas kindlale maale.

«Ärge kiirustage! Rahulikult! Siin puhkame.»

Tüdrukud astusid saarele ja vajusid karedale kulurohule. Ise märjad, porised, hingetud. Tšetvertak oli sohu jätnud mitte üksnes saapa, vaid ka jalaräti, ainult sukk oli jalas. Sukaninast vahtis välja külmast sinine suurvarvas.

«Noh, kuidas on, seltsimehed sõdurid, olete väsinud?»

Sõdurid vaikisid. Ainult Liisa kinnitas:

«Väsinud...»

«Puhake siis väheke. Edasi on kergem, ja kuivanud kase juures teeme pikema puhkuse.»

«Kui saaks pesta,» ütles Rita.

«Teisel pool sood on puhas ojake, liivakallastega. Võite isegi supelda. Aga kuivama peab muidugi käigu peal.»

Tšetvertak ohkas ja küsis arglikult:

«Aga kuidas ma ilma säärikuta saan?»

«Sulle muretseme viisu,» naeratas Fedot Jevgrafõtš. «Ainult teisel pool sood, mitte siin. Kannatad välja?»

«Kannatan.»

«Sa oled käpard, Galka,» ütles Komelkova vihaselt. «Oleksid pidanud varbaid ülespoole painutama, kui jalgu välja tirisid.»

«Ma painutasin, ta tuli ikka ära.»

«Külm on, tüdrukud.»

«Mina olen läbimärg.»

«Arvad, et mina olen kuiv? Astusin korraks kõrvale ja kohe vajusin sohu!»

Naeravad. Tähendab, pole viga midagi, toibuvad. Kuigi on naisterahvad, aga noored, jõunatuke on olemas. Et ainult keegi haigeks ei jääks, vesi on ju jääkülm...

Fedot Jevgrafõtš tõmbas veel ühe mahvi, viskas koni sohu ja tõusis püsti. Ütles uljalt:

«Võtke hirred, seltsimehed võitlejad. Ja endises järjekorras minu järel. Pesta ja soojendada saame seal, kaldal.»

Ja kargas puujuurelt otse pruuni pudru sisse.

See viimane teelõik oli ka selline, et hullemat ära enam taha. Muda oli nagu kaerakiisel, jalga ei hoia, aga ujuda ka ei lase. Higi voolab ojadena, kui sellest läbi tungida tahad.

«Kuidas on, seltsimehed?»

Seda hüüdis ta tuju tõstmiseks, pead pööramata.

«Kas siin kaane on?» küsis Gurvitš hingeldades.

Ta käis otse vanema järel, juba sisseastutud teel, tal oli kergem.

«Ei ole siin kedagi. Surnud paik, elutu.»

Kõrval paisus mull. Lõhkes, ja soo oleks nagu ohanud. Keegi hüüatas tagapool kohkunult ja Vaskov seletas:

«Soogaas kerkib pinnale, ärge kartke. Häirisime ta rahu...» Mõtles veidike ja lisas: «Vanarahvas räägib, et just neis paigus elab peremees, sookoll ise. Muinasjutt muidugi...»

Vaikib tema kaardivägi. Puhivad, oietavad, hingeldavad. Kuid edasi ronivad. Jonnakalt ronivad, vihaselt.

Läks kergemaks: kiisel oli vedelam, põhi kindlam, siin-seal oli juba mättaidki näha. Vanem ei lisanud meelega sammu ja rühm jõudis talle järele, astusid otse tema selja taga. Kase juurde jõudsid kõik peaaegu ühekorraga; edasi algas liiv, mättad ja samblatutid. See oli juba päris tühine asi, seda enam, et maapind tõusis kogu aeg ja läks lõpuks üle kuivaks männimetsaks. Siis hakkasid nad kõik korraga vadistama, rõõmustasid ja viskasid hirred minema. Kuid Fedot Jevgrafõtš käskis hirred üles tõsta ja kõik ühe eraldi seisva männi najale asetada:

«Äkki läheb kellelegi tarvis.»

Ja puhata ei lasknud minutitki. Isegi paljajalgsele Galja Tšetvertakile ei halastanud.

«Õige natuke on veel jäänud, seltsimehed punaarmeelased, pingutage! Oja ääres puhkame.»

Nad ronisid künkale, kust mändide vahelt paistis oja. Puhas kui pisar kuldsete liivakallaste vahel.

«Hurraa!» pani punapäine Ženka karjuma. «Plaaž, tüdrukud!»

Tüdrukud kiljusid õnnelikult, tormasid kaldast alla, jooksu peal sineleid ja seljakotte maha visates.

«Jätta!» kraaksatas komandant. «Valvel!»

Otsekohe tardusid kõik paigale. Vaatavad imestunult, isegi solvunult.

«Liiv!» jätkas vanem kurjalt. «Aga teie, sõjamehed, pistate oma püssid sinna. Püssid tuleb puu najale asetada, on selge? Seljakotid ja sinelirullid ka ühtekokku. Pesemiseks ja kohendamiseks annan nelikümmend minutit. Mina olen teisel pool põõsaid hääleulatuses. Teie, nooremseersant Osjanina, vastutate korra eest.»

«Just nii, seltsimees vanem.»

«See on kõik. Et neljakümne minuti pärast oleksid kõik valmis. Riides, jalad kängitsetud — ja puhtad.»

Ta läks allavoolu. Otsis koha, kus oli liivakallas,

sügav vesi ja põõsad ümberringi. Võttis varustuse seljast, saapad jalast ja riietus lahti. Eemalt kostis tüdrukute jutuvada; Vaskovini kuuldus selgesti ainult naeru ja üksikuid sõnu ning võib-olla sellepärast ta kogu aeg kuulataski.

Kõigepealt pesi Fedot Jevgrafõtš kalifeed, jalarätid ja aluspüksid puhtaks, väänas välja, niipalju kui võimalik, ja riputas põõsastele kuivama. Siis seebitas enda sisse, ohkas, tammus kaldal, kogus julgust ja hüppas kaldajärsakult sügavasse vette. Tõusis pinnale — ja ei saanud hingata, süda oli nagu jäise vee haardes. Oleks tahtnud kõigest kõrist karjuda, kuid kartis oma «kaardiväge» kohutada, seepärast kraaksatas peaaegu sosinal, ilma mõnuta, pesi seebi maha ja ronis kaldale. Ja alles siis, kui oli kareda käterätikuga enda punetama hõõrunud, hakkas uuesti kuulatama.

Aga seal käratseti nagu pidulauas: kõik korraga ja igaüks omaette. Ainult naerdi üksmeelselt ja Tšetvertak kilkas rõõmsalt:

«Oi, Ženetška! Ai, Ženetška!»

«Ainult edasi!» hüüdis äkki Komelkova ja vanem kuulis, kuidas vesi põõsaste taga tuhmilt laksatas.

«Kas sa näed, suplevad...» mõtles ta lugupidamisega.

Vaimustatud kiljumine summutas kõik muud helid: hea, et sakslased olid kaugel. Alguses ei saanud sellest kiljumisest midagi aru, aga siis hüüdis Osjanina järsult:

«Jevgenia, kaldale! Jalamaid!»

Naeratades keeras Fedot Jevgrafõtš endale jämeda pläru, lõi välgumihkliga tuld, pani suitsu põlema ja hakkas aeglaselt ning mõnuga suitsetama, lastes maikuu päikesel paljale seljale paista.

Selge, et neljakümne minutiga midagi ära ei kuiva, kuid oodata polnud võimalik. Lõdisedes tõmbas Vaskov märjad aluspüksid ja kalifeed jalga. Õnneks olid teised jalarätid tagavaraks kaasas ja ta võis kuivad jalad säärikutesse toppida. Tõmbas siis veel pluusi selga ja rihma kõvasti kokku ning võttis oma asjad. Hüüdis valjusti:

«Olete valmis, seltsimehed sõdurid?»

«Oodake!»

Seda võis arvatagi! Fedot Jevgrafõtš muigas, vangutas pead ja tegi juba suu lahti, et neile käratada, kuid Osjanina hüüdis juba:

«Tulge! Võib!»

«Võib» hüüavad sõdurid auastmelt vanemale! Kui järele mõelda, siis on see lausa määrustiku üle irvitamine. Korda ei ole.

Kuid seda mõtles ta niisama muuseas, sest pärast suplust ja puhkust oli vanemal lihtsalt esimese mai meeleolu. Seda enam, et «kaardiväge» ootas teda puhtana, korralikuna ja naeratavana.

«Kuidas on, seltsimehed punaarmeelased, kõik korras?»

«Korras, seltsimees vanem. Jevgenia isegi suples.»

«Tubli, Komelkova. Kas külm ei ole?»

«Ega keegi nagunii soojendama tule...»

«Keel on terav! Nüüd, seltsimehed sõdurid, võtame veidi kehakinnitust ja hakkame siis edasi liikuma.»

Söödi heeringat ja leiba, muud hoidis vanem edaspidiseks. Siis tehti sellele lohakale Tšetvertakile viisk: mässiti jala ümber varurätt, peale tõmmati kaks villast sokki (perenaise käsitöö ja kingitus) ja värskest kasetohust tehti põiale kate. Fedot Jevgrafõtš sättis selle parajaks ja mässis sideme ümber.

«On mugav?»

«Isegi väga. Suur tänu, seltsimees vanem.»

«Nüüd teele, seltsimehed sõdurid. Meil tuleb veel oma poolteist tundi vantsida. Ja ka seal tuleb ringi vaadata, kus ja kuidas külalisi vastu võtta...»

Ta kihutas oma tüdrukuid kõvasti tagant: oli vaja, et nende seelikud ja muud asjad käigu peal ära kuivaksid. Kuid tüdrukud olid vaprad, ei andnud alla, ainult õhetama lõid.

«Pingutame, seltsimehed sõdurid! Minu järel, joostes!»

Jooksis, kuni endal hing kinni jäi. Läks sammule üle, laskis hinge tõmmata ja uuesti:

«Minu järel! Joostes!»

Päike oli juba loojumas, kui Vopijärve juurde jõuti. Järv loksus vaikselt vastu rahne ja männid kaldal kohisesid õhtuselt. Kuidas ka vanem silmapiiri ei uurinud, kuid paate ei olnud mitte kusagil näha, kuidas ka ei haistnud sosistavat tuult, kuid suitsulõhna ei olnud tunda. Ka enne sõda ei olnud need paigad eriti rahva-

rohked, nüüd aga olid hoopis metsikuks muutunud, otsekui oleksid metsatöölised, jahimehed, kalurid ja vaigutajad kõik rindele läinud.

«Küll on vaikne...» ütles heleda häälega Jevgenia sosinal. «Nagu unes.»

«Vasakpoolse neeme juurest algab Sinjuhhini seljandik,» seletas Fedot Jevgrafõtš. «Teisel pool seljandikku algab teine järv, Legonti järv. Siin elas kunagi munk nimega Legont. Otsis vaikust.»

«Vaikust siin jätkub,» õhkas Gurvitš.

«Sakslastel on ainult üks tee: nende järvede vahelt läbi, üle seljandiku. Aga seal on teadagi mis: järsakud ja taresuurused rahnud. Seal me peamegi positsioonid sisse võtma: põhilise ja varupositsiooni, nagu määrustik õpetab. Otsime need välja, sööme, puhkame ja hakkame ootama. Kas niiviisi, seltsimehed punaarmeelased?»

Seltsimehed punaarmeelased vaikisid. Jäid mõttesse...

5

Vaskov tundis end üldse vanemana, kui ta tegelikult oli. Kui ta poleks neljateistkümneaastaselt tööd rüganud võrdselt naisemeestega, oleks pere pidanud kerjateele minema. Seda enam, et oli näljaaeg, hädalisi oli palju. Aga tema oli jäänud ainsaks meheks perre — toitjaks ja katjaks. Suvel tegi talutööd, talvel pidas jahti, ja seda, et inimestele on ka puhkepäevad ette nähtud, kuuliş ta alles kahekümneselt. Ja siis tuli sõjavägi, ega seegi lasteaed olnud... Sõjaväes peetakse tõsidusest lugu ja tema pidas sõjaväest lugu. Nii kukkuski välja, et ta ei noorenenud ka sel etapil, vaid vastupidi, sai vanemaks. Aga vanem on teadagi vanem — sõduritele on ta ikka vana. Nii on juba ette nähtud.

Ja Fedot Jevgrafõtš unustas oma õige vanuse. Ta teadis ühte: ta on vanem reameestest ja leitnantidest, kõigi majoritega ühevanune ja alati noorem igast polkovnikust. Küsimus ei olnud alluvuses, vaid maailmatunnetuses.

Seepärast vaatas ta ka tüdrukutele, keda tal juhtida tuli, nagu pärineksid need teisest põlvkonnast. Nagu oleks tema ise koos Vassili Ivanovitš Tšapajeviga Kodusõja ajal Lbištšenski linna all teed joonud. Põhjuseks ei olnud mõistuse kaalutlused ega mingi kasinustõotus, vaid see oli loomupärane, oli juba vanema olemus.

Seesugust mõtet, et ta on oma aastatest vanem, ei olnud Väskovile mitte kunagi pähe tulnud. Alles sellel vaiksel ja valgel ööl tärkas ta hinges väike kahtlus.

Kuid esialgu oli ööni veel palju aega, nad otsisid alles positsiooni. Tema sõdurid karglesid kaljudel nagu kitsed, ja äkki hakkas ta koos nendega karglema ning see tuli tal nii osavasti välja, et ta isegi imestas. Imestanult tõmbas ta kulmu kortsu, hakkas kohe mõõdukal sammul käima ja kolme võttega kaljudele ronima.

Muide, see ei olnudki kõige tähtsam. Peamine oli see, et ta otsis välja suurepärase positsiooni. Sügava, varjatud juurdepääsudega, vaatega metsast järveni. Süngete kaljurahnude rida kulges piki järvekallast, jättes liikumiseks ainult kitsa kaldariba. Seda riba mööda oleksid sakslased pidanud oma paar-kolm tundi ümber järsaku minema, aga tema võis taganeda otse üle kivirahnude ja asuda tagavarapositsioonile ammu enne vastase saabumist. Varupositsioon oli valitud niisama, igaks juhuks, sest kahe diversandiga suutis ta arvatavasti siin, peapositsioonil, toime tulla.

Kui positsioon oli valitud, arvestas Fedot Jevgrafõtš aega, nagu oli ette nähtud. Selle arvestuse järgi selgus, et sakslasi tuli oodata veel oma neli tundi, seepärast lubas ta oma sõduritel valmistada sooja toitu, üks kate lokitäis kahe peale. Liisa Britškina ise pakkus end keetma. Vaskov määras kaks sirgukest talle abilisteks ja andis käsu, et lõke peab põlema ilma suitsuta.

«Kui suitsu näen, valan teie keeduse kõik otsemaid lõkkesse. On selge?»

«Selge,» vastas Liisa hädise häälega.

«Ei, ei ole selge, seltsimees võitleja. Aga saab selgeks, kui sa mult kirve küsid ja saadad oma abilised kuivi oksi raiuma. Ja ütle neile, et võtaksid selliseid, mis on veel ilma samblata. Mis heliseksid. Siis suitsu ei tule, tuleb ainult kuumus.»

Käsk käsuks, aga eeskuju andmiseks murdis ise neile oksi ja süütas ise lõkke. Hiljem Osjaninaga ringi liiku-

des vaatas ta kogu aeg sinnapoole, aga suitsu ei olnud näha: ainult õhk virvendas kivide kohal, aga siis pidi ette teadma või väga terav silm olema — sakslastel sellist silma teadagi olla ei võinud.

Sellal kui kolmik seal putru keetis, roomas Vaskov koos nooremseersant Osjanina ja võitleja Komelkovaga kogu seljandiku läbi. Määrati ära kohad, tulistamissektorid, orientiirid. Vahemaa orientiiridest mõõtis Fedot Jevgrafõtš isiklikult sammupaaridega üle ja kandis kaardile, nagu määrustik nõudis.

Siis kutsuti sööma. Istuti paarikaupa, nagu oli liigutud, ja komandant sai kateloki kahe peale võitleja Gurvitšiga. Tüdruk mängis muidugi tagasihoidlikku, lõi lusikaga liiga tihti vastu katelokiäärt ja lükkas pudru tema ette. Vanem sõnas etteheitvalt:

«Asjata toksid, seltsimees tõlk. Ega ma su kallike ole, pole mingit mõtet mulle suutäisi ette lükata. Pista sõduri kombel!»

«Ma ju pistan,» naeratas tüdruk.

«Näen. Ise kõhn kui kevadine vares.»

«Mul on selline figuur.»

«Figuur? Britškinal on samasugune figuur nagu meil kõigil, aga näe kui priske. On midagi vaadata . . .»

Pärast lõunat joodi teed. Fedot Jevgrafõtš oli juba rännaku ajal pohlalehti korjanud, neist keedetigi. Puhati pool tundi, siis käskis vanem üles rivistuda.

«Kuula lahingukäsku!» alustas ta pidulikult, ehkki kuskil sisemuses oli kahtlus, kas see käsklus on ikka omal kohal. «Vaenlane kuni kahe hambuni relvastatud fritsu näol liigub Vopijärve rajooni eesmärgiga tungida Kirovi raudteeni ja edasi Stalini-nimelise Valge mere — Balti mere kanalini. Meie rühmale koosseisus kuus inimest on antud käsk kaitsta Sinjuhhini seljandikku, kus võtta vastane vangi. Naaber vasakul — Vopijärv, naaber paremal — Legonti järv . . .» Vanem jäi vait, kõhatas ja mõtles murelikult, et lahingukäsk oleks tulnud eelnevalt paberile panna. «Ma otsustasin: kohata vaenlast peapositsioonil ja tuld avamata teha ettepanek alla anda. Vastupanu avaldamise korral üks tappa, aga teine siiski elusalt kinni võtta. Varupositsioonile jätta kogu varustus võitleja Tšetvertaki valve alla. Lahingutegevust alustada ainult minu käskluse peale. Oma asetäitjaks määran nooremseersant Osjanina, ja kui ka tema rivist välja langeb, siis võitleja Gurvitši. Küsimusi on?»

«Aga miks mind varusse määrati?» küsis Tšetvertak solvunult.

«Ebaoluline küsimus, seltsimees võitleja. Teile on käsk antud ja täitke.»

«Sina, Galka, oled meie reserv,» ütles Osjanina.

«Küsimusi ei ole, kõik on selge,» vastas Komelkova uljalt.

«Kui on selge, siis palun asuda positsioonile.»

Ta viis võitlejad kohtadele, mis ta oli ennist koos Osjaninaga välja valinud, näitas igaühele orientiirid ja hoiatas veel kord isiklikult, et kõik lebaksid hiirvaikselt.

«Et keegi ei liigutaks end. Esimesena hakkan nendega kõnelema mina.»

«Saksa keeles?» küsis Gurvitš salakavalalt.

«Vene keeles!» sähvas vanem teravalt. «Aga teie tõlgile, kui nad aru ei saa. Selge?»

Kõik vaikisid.

«Kui te ka lahingus kipute niiviisi ette trügima, siis teadke, et sanpatti läheduses ei ole. Ja mammasid ka mitte.»

Mammade mainimine oli küll üleliia, täiesti üleliia. Ja ta ise sai selle pärast hirmus vihaseks: kõik tuleb ju täiesti tõsiselt, siin pole lasketiir.

«Kaugelt vaadates on sakslasega hea sõdida. Aga kuni teie oma püssiloksu vinnastate, jõuab ta teid sõelapõhjaks teha. Sellepärast käsin kategooriliselt — lamada. Lamada, kuni ma isiklikult ei anna käsklust «tuld!» Muidu ma teile näitan, olgugi et naisterahvad . . .» Siinkohal Fedot Jevgrafõtš takerdus ja lõi käega. «Kõik. Instruktaaž on lõppenud.»

Ta näitas kõigile kätte vaatlussektorid, paigutas paarikaupa, et nelja silmaga valvaksid. Ise ronis kõrgemale, uuris binokliga metsaveere läbi, kuni pisar silma tuli.

Päike oli juba täiesti kõrgendiku taha vajunud, kuid kivi, millel Vaskov lebas, säilitas veel päeva jooksul kogutud soojust. Vanem pani binokli kõrvale ja sulges silmad, et need puhata saaksid. Kohe hakkas see soe kivi kõikuma, ujus kusagile rahusse ning vaikusse, ja Fedot Jevgrafõtš ei jõudnud taibatagi, et tukastus oli peale tulnud. Ta oleks nagu tuuleiili tundnud ja kõiki kahinaid kuulnud, aga tundus, nagu lebanuks ta ahju peal, oleks

unustanud palaka alla laotamata ja seda on vaja emale öelda. Ja nägi ema: käbedat ja väikest, kes oli palju aastaid maganud katkendlikult, jupiti, nagu oleks neid jupikesi oma talunaise-elust varastanud. Nägi käsi, mis olid uskumatult kõhnad, nägi sõrmi, mida niiskus ja töö olid juba ammu kõveraks väänanud. Nägi kortsulist, otsekui küpsetatud nägu, pisaraid tursunud laugudel, ja ta taipas, et ema ikka veel nutab surnud Igorjoki pärast, süüdistab ja piinab ennast. Ta tahtis emale mõnd hella sõna öelda, kuid siis puudutas äkki keegi ta jalga; ta arvas miskipärast, et see on taat, ja kohkus hingepõhjani. Avas silmad: Osjanina ronib kivile ja puudutab teda jalast.

«Sakslased?»

«Kus? . . .» küsis tüdruk ehmunult vastu.

«Oh, pagan võtaks . . . Mulle viirastas . . .»

Rita heitis tema poole pika pilgu ja naeratas:

«Laske silm kinni, Fedot Jevgrafõtš! Ma toon teile sineli.»

«Mis sa nüüd, Osjanina. Niisama veidi tuli tukastus peale. Vaja suitsu teha.»

Ta läks alla ja nägi, et Komelkova kammib kalju all juukseid. On need valla päästnud üle kogu selja. Tõmbab kammiga ja käsi jääb lühikeseks: tuleb juuksed pihku võtta. Juuksed on tihedad, pehmed, vasekarva. Ja käed liiguvad sujuvalt, kiirustamata, rahulikult.

«Värvitud, eks ole?» küsis vanem ja lõi sealsamas kartma, et tüdruk nähvab nüüd midagi ning sellel heal ja lihtsal hetkel on kohe lõpp.

«Omad. Olen ma väga sassis?»

«Pole väga viga.»

«Olge mureta, seal valvab Liisa Britškina. Tal on teravad silmad.»

«Hea küll, hea küll. Kohendu . . .»

Oh sa sinder, jälle lipsas see suust! Sest see on ju määrustikus. Igaveseks pähe taotud. Karu oled sa, Vaskov, kolkakaru!

Vanem kortsutas kulmu. Läitis pläru, mattis end suitsusse.

«Seltsimees vanem, olete te abielus?»

Ta vaatas ja nägi läbi punase leegi paistmas rohelist silma. Ebatavalise jõuga silma, saja viiekümne kahe millimeetrise kaliibriga haubitsat.

«Abielus, võitleja Komelkova.»

Valetas, iseenesest mõista. Sellistega peabki niiviisi käituma. Määrab igaühele positsioonid kindlaks.

«Aga kus teie naine on?»

«Mõistagi kus — kodus.»

«Aga kas lapsi on?»

«Lapsi . . .» ohkas Fedot Jevgrafõtš. «Oli poiss. Suri. Just enne sõda.»

«Suri?!»

Heitis juuksed tagasi, vaatas — otse hingepõhja vaatas. Otse hingepõhja. Ja rohkem ei öelnud midagi. Ei lohutust, ei nalja, ei tühje sõnu. Sellepärast ei saanudki Vaskov pidada, ohkas:

«Jah, ema ei suutnud hoida . . .»

Ütles ja kahetses sealsamas. Niivõrd kahetses, et kargas kohe püsti, tõmbas sõduripluusi sirgeks nagu ülevaatusel.

«Kuidas sul on seal, Osjanina?»

«Ei ole kedagi, seltsimees vanem.»

«Jätkata vaatlemist!»

Ta käis ühe võitleja juurest teise juurde.

Päike oli juba ammu loojunud, aga oli valge nagu koidu eel ja võitleja Gurvitš luges oma kivil istudes raamatut. Ta pomises poollauldes nagu palvet ja Fedot Jevgrafõtš kuulatas, enne kui juurde astus.

Kes elus käib vaid vaiksel rajal,
ei midagi see meeles pea.
Me olnud lasteks õudsel ajal,
ei unusta me seda eal.
Need tuhaks põletavad aastad!
Kas hullus teis või lootus pelk?
Meil koitis priius, sõda laastas,
me nägudelgi verehelk.

«Kellele sa loed?» küsis ta lähenedes.

Tõlk kohmetus (oli ju vaadelda kästud, vaadelda!), pani raamatu kõrvale, tahtis tõusta. Vanem lõi käega.

«Kellele sa loed, küsin?»

«Ei kellelegi. Iseendale.»

«Aga miks siis valjusti?»

«Need on ju luuletused.»

«Aa-aa . . .» Vaskov ei taibanud. Võttis raamatu, see oli õhuke nagu granaadiviskamise õpetus, lehitses seda. «Rikud silmi.»

«Valge on, seltsimees vanem.»

«Ja üldse... Mis veel, ära istu kividel. Nad jahtuvad kiiresti, hakkavad sinust sooja endasse imema, nii et sa ei märkagi. Laota sinel alla!»

«Hea küll, seltsimees vanem. Tänan.»

«Ja valjusti ära ikkagi loe. Õhtuti on õhk niiske ja tihe, aga koidikud on siin vaiksed ja sellepärast on kõik viie versta taha kuulda. Ja vaatle! Vaatle, võitleja Gurvitš!»

Järvele lähemal oli Britškina asupaik, ja Fedot Jevgrafõtš naeratas rahulolevalt juba tüki maa tagant: vaat kus tüdrukul pea lõikab! Oli murdnud kuuseoksi, laotanud need kivide vahele lohku, sineliga katnud — kohe näha, et asjatundlik inimene. Vanem isegi huvitus:

«Kust sa pärit oled, Britškina?»

«Brjanskimaalt, seltsimees vanem.»

«Kolhoosis töötasid?»

«Töötasin. Aga rohkem aitasin isa. Ta on metsavaht, elasime metsavahitalus.»

«Sellepärast sa prääksudki hästi.»

Liisa hakkas naerma. Armastavad naerda, pole veel võõrdunud.

«Sa pole midagi märganud?»

«Esialgu on vaikne.»

«Sa pane kõike tähele, Britškina. Kas põõsad ei liigu, linnud ei sädista. Sina oled metsas kasvanud, saad kõigest aru.»

«Saan küll.»

«Just-just...»

Vanem jäi paigale tammuma: oleks nagu kõik ära öelnud, juhtnöörid andnud, aga jalad ei läinud. Hirmsasti omane oli see tüdruk, metsatüdruk, hirmus mugavasti oli enda sisse seadnud, temast hoovas soojust nagu kodusest vene ahjust, mida ta oli täna tukastades unes näinud.

«Liisa, Liisa, Lizaveta, tervitust miks sa ei jäta, miks ei laula kallile, kas ta ei kõlba sinule,» vuristas vanem kroonuliku häälega ühe hooga ja seletas: «Meie kandis on selline laul.»

«Meil ka...»

«Pärast laulame sinuga, Lizaveta. Täidame lahinguülesande ja siis laulame.»

«Ausõna?» naeratas Liisa.

«Ütlesin ju ometi.»

Vanem pilgutas tüdrukule äkki uljalt silma, ise kohmetus sellest esimesena, kohendas mütsi peas ja läks. Britškina hüüdis talle järele:

«Vaadake ette, seltsimees vanem! Andsite lubaduse!»

Vanem ei vastanud talle midagi, kuid naeratas kogu tee, kui läks üle seljandiku varupositsioonile. Siis pühkis ta naeratuse näolt ja hakkas otsima, kuhu võitleja Tšetvertak on peitu pugenud.

Võitleja Tšetvertak istus kaljurahnu kõrval kottidel, sinelisse mähitud, käed varrukaisse topitud. Ülestõstetud krae varjas ära ta pea koos pilotkaga ja krae vahelt valitis murelikult punane kondine nina.

«Mis sa nii kössis oled, seltsimees võitleja?»

«Külm on...»

Vanem sirutas käe välja, aga tema nõksatas kõrvale: kas arvas õige lollist peast, et teda kabama tuldi...

«Ära rabele, issand jumal! Anna laup! Noh...»

Galja sirutas kaela välja. Vanem pigistas ta laupa, katsus: tuline. Tuline, et pagan sind võtaks!

«Palavik on sul, seltsimees sõdur. Tunned?»

Vaikib. Ja silmad on kurvad nagu vasikal: igaüks tunneks end nende ees süüdlasena. Siin on see soo, seltsimees vanem Vaskov. Siin on see sõduri kaotatud säärik, sinu kiirustamine ja maikuu jahedus. Võta vastu üks võitlusvõimetu, elusuuruses kogu: koormaks kogu rühmale ja isiklikult sinu südametunnistusele.

Fedot Jevgrafõtš tõmbas välja oma seljakoti, heitis rihma kõrvale ja pistis käe sisse: varjatud kohas seisis ta tähtsamatest tähtsam puutumatu tagavara — plaskutäis piiritust, seitsesada viiskümmend grammi, korgi all. Ta valas kruusi.

«Võtad niisama või lahjendan?»

«Mis see on?»

«Mikstuur. Noh, piiritus.»

Tüdruk vehkis kätega, nihkus eemale.

«Oi, mis te nüüd, mis te...»

«Käsin sisse võtta!» Vanem mõtles veidike, lisas lahjenduseks tilga vett. «Joo! Ja vett otsa!»

«Ei, mis te...»

«Joo, ilma jututa!»

«Noh, mis te nüüd, tõepoolest. Mul on ema meditsiinitöötaja...»

«Ei ole siin ema. Sõda on, sakslased on, mina olen, vanem Vaskov. Aga ema ei ole. Emad saavad olema neil, kes sõja üle elavad. Räägin ma selgesti?»

Jõi ära, läkastas pisaratega pooleks. Köhima hakkas. Fedot Jevgrafõtš koputas talle pihuga kergelt vastu selga. Üle läks. Pühkis pisarad peopesaga laiali, naeratas:

«Pea hakkas mul... ringi käima...»

«Homseks jääb seisma.»

Vanem tassis talle kuuseoksi. Laotas laiali, kattis oma sineliga.

«Puhka, seltsimees võitleja!»

«Aga kuidas teie ilma sinelita olete?»

«Mina olen terve, ära karda. Saa ainult homseks terveks. Väga palun sind, saa terveks.»

Ümberringi oli kõik vaikseks jäänud. Mets, järv ja isegi õhk olid rahunenud, vaikinud. Kesköö oli möödas, homne päev algas ja sakslastest polnud kippu ega kõppu. Rita vaatas ühtelugu Vaskovi poole, ja kui nad kahekesi jäid, küsis:

«Võib-olla istume asjata?»

«Võib-olla ka asjata,» ohkas vanem. «Siiski ei usu. Kui sa muidugi kände fritsudeks ei pidanud.»

Selleks ajaks oli komandant paigutuse ära muutnud. Saatis võitlejad varupositsioonile, käskis oksi murda ja magada, kuni ta nad äratab. Aga ise jäi siia, peapositsioonile, ja Osjanina ei jäänud temast maha.

See, et sakslased nähtavale ei ilmunud, tegi Fedot Jevgrafõtšile kõvasti muret. Nad ju võisid ka üldse mitte siia tulla, võisid mõnes teises kohas teele jõuda, võisid olla väljas mõne teise ülesandega, üldse mitte sellega, mida tema oli oletanud. Võib-olla olid nad juba hulgaliselt pahandusi teinud, tulistanud mõnd ülemust või midagi tähtsat õhku lasknud. Mine ja tee siis tribunalile selgeks, miks sa selle asemel, et mets läbi kammida ja sakslastele ots peale teha, ronisid kurat teab kuhu. Sõduritest hakkas kahju? Kartsid neid avalikku lahingusse paisata? See pole õigustus, kui käsk on täitmata. Ei, ei ole õigustus.

«Te võiksite praegu magada, seltsimees vanem. Koidikul äratan...»

Mis und siin saab olla, pagan võtaks! Komandant

ei tundnud isegi külma, kuigi oli sõduripluusi väel...

«Oota veidi magamisega, Osjanina. Ma saan igavese une, kui olen fritsud käest lasknud.»

«Aga võib-olla nemad ka magavad praegu, Fedot Jevgrafõtš?»

«Magavad?»

«Aga muidugi. Nad on ju ka inimesed. Ise rääkisite, et Sinjuhhini seljandik on ainus sobiv juurdepääs raudteele. Aga selleni on neil...»

«Oota, Osjanina, oota! Poolsada versta, see on kindel, isegi rohkem. Ja tundmatul maastikul. Iga põõsast tuleb karta... Eks? Mõtlen ma õigesti?»

«Õigesti, seltsimees vanem.»

«Kui nii, siis võisid nad, selge lugu, tõesti puhkama vajuda. Kusagil tormimurrus. Ja magavad päevatõusuni. Aga päikesega... Eks?»

Rita naeratas. Ja vaatas jälle pika pilguga, nagu naised lapsi vaatavad.

«Puhake teiegi päevatõusuni. Ma äratan.»

«Mul ei ole und, seltsimees Osjanina... Margarita, kuidas on isanimi?»

«Kutsuge lihtsalt Ritaks, Fedot Jevgrafõtš.»

«Kas teeme suitsu, seltsimees Rita?»

«Ma ei suitseta.»

«Jah, seda, et ka nemad on inimesed, ma nagu ei taibanud. Õigesti ütlesid: peavad puhkama. Ja sina mine ära, Rita! Astu minema!»

«Ma ei taha magada.»

«Heida siis pikali, siruta jalad välja! Küllap valutavad harjumatusest?»

«Mul on nad just harjunud, Fedot Jevgrafõtš,» naeratas Rita.

Kuid vanemal õnnestus teda veenda ja Rita heitis sinnasamasse, tulevasele eesliinile, kuuseokstele, mis Liisa Britškina oli enda jaoks toonud. Tõmbas endale sineli peale, kavatses tukastada koiduni — ja jäi magama. Raskelt, ilma unenägudeta, nagu oleks kuhugi vajunud. Ärkas alles siis, kui vanem teda sinelist sakutas.

«Mis on?»

«Tasemini! Kuuled?»

Rita viskas sineli pealt, tõmbas seelikut allapoole ja kargas jalule. Päike seisis juba silmapiiri kohal, kaljud

näisid roosad. Ta märkas, et kauge metsa kohal lendlesid kisendades linnud.

«Linnud kisendavad...»

«Harakad...» naeris Fedot Jevgrafõtš tasakesi. «Harakad-valgeküljed kädistavad, Rita. See tähendab, et keegi tuleb sealt, segab neid. Ega muud kui külalised. Tõuse, Osjanina, ärata sõdurid üles! Silmapilk. Aga märkamatult, et kippu ega kõppu poleks!»

Rita lippas minema.

Vanem heitis oma kohale — teistest ettepoole ja kõrgemale. Kontrollis nagaani, pani padruni püssi. Uuris binokliga metsalagendikku, mida valgustas madal päike.

Harakad keerlesid põõsaste kohal, kädistasid valjusti, püüdsid üksteisest üle karjuda.

Sõdurid ajasid end jalule. Läksid vaikides oma kohtadele, heitsid pikali.

Gurvitš roomas Vaskovi juurde:

«Tere hommikust, seltsimees vanem.»

«Tere. Kuidas see Tšetvertak ennast tunneb?»

«Magab. Me ei hakanud äratama.»

«Õigesti tegite. Ole minu kõrval, sidepidamiseks. Ära ainult esile tüki.»

«Ei tüki,» ütles Gurvitš.

Harakad lendasid üha lähemale ja lähemale, mõnes kohas liikusid juba põõsaladvad ning Fedot Jevgrafõtšile tundus, nagu oleks ta kuulnud tulija raske jala all isegi oksi ragisemas. Siis jäi kõik jälle vaikseks ja harakadki nagu rahunesid, aga vanem teadis, et metsalagendiku ääres põõsastes istuvad inimesed. Istuvad, uurivad järvekaldaid, metsa teisel pool ja seljandikku, millest nende tee üle viib ja kus varjas end tema koos oma unest õhetavate sõduritega.

Oli saabunud see salapärane hetk, mil üks sündmus läheb üle teiseks, mil põhjus asendub tagajärjega, mil sünnib juhus. Tavalises elus ei märka inimene seda mitte kunagi, kuid sõjas, kus närvid on äärmuseni pingul, kus elu esimese kihistusena kerkib jälle pinnale ürgne olemasolu mõte — ellu jääda —, muutub see hetk reaalseks, füüsiliselt tuntavaks ja lõpmatuseni pikaks.

«Noh, tulge juba, tulge, tulge...» sosistas Fedot Jevgrafõtš hääletult.

Kauged põõsad lõid kõikuma ja lagendikule ilmusid ettevaatlikult kaks meest. Neil olid üll halli-roheliselaigulised keebid, kuid päike paistis neile otse näkku ja komandant nägi selgesti iga nende liigutust.

Sõrm automaadipäästikul, hiilisid nad end veidi kühmu hoides kergel kassisammul järve poole...

Kuid Vaskov ei vaadanud neid enam. Ei vaadanud, sest nende selja taga kõikusid põõsad ikka veel ning nende vahelt väljus aina uusi ja uusi hall-rohelisi kogusid, laskevalmis automaadid rinnal.

«Kolm... viis... kaheksa... üheksa... kümme...» loendas Gurvitš sosinal. «Kaksteist... neliteist, viisteist, kuusteist... Kuusteist tükki, seltsimees vanem...»

Põõsad jäid liikumatuks.

Kaugelt kostis äralendavate harakate kisa.

Kuusteist sakslast liikus ringi piiludes aeglaselt mööda järvekallast Sinjuhhini seljandiku poole...

6

Kogu oma elu oli Fedot Jevgrafõtš käske täitnud. Täitnud täpipealt, kiiresti ja rahuldustundega, sest just selles võõra tahte täpipealses täitmises oli ta näinud kogu oma olemasolu mõtet. Ülemused hindasid teda kui käskude täitjat ja rohkemat talt ei nõutudki. Ta oli ülekandehammasrattaks tohutu suures, hoolikalt seadistatud mehhanismis: pöörles ise ja pani pöörlema teisi, tundmata muret selle pärast, kust see pöörlemine alguse sai, kuhu on suunatud ja millega lõpeb.

Aga sakslased tulid aeglaselt ja otsesuunas mööda Vopijärve kallast, tulid otse tema ja ta võitlejate poole, kes lebasid praegu kivirahnude taga ning surusid, nagu kästud, oma ümaraid põski vastu külmi püssipärasid.

«Kuusteist, seltsimees vanem,» kordas Gurvitš peaaegu hääletult.

«Näen,» ütles Vaskov pead pööramata. «Mine, käi kõik läbi, Gurvitš! Ütle Osjaninale, et viigu viivitamata kõik sõdurid varupositsioonile. Aga varjatult, varjatult!... Seisa, kuhu sa lähed! Britškina saada minu juurde! Roomates, seltsimees tõlk! Praegu peame mõnda aega roomates elama.»

Gurvitš roomas eemale, vingerdas püüdlikult kivide vahel. Komandant tahtis midagi välja mõelda, aega viitmata midagi otsustada, kuid peas oli ahastama panev tühjus, ainult üks aastatega sissekasvatatud soov keerles tüütult ajus ringi: ette kanda. Praegu kohe, otsemaid määruste kohaselt ette kanda, et olukord on muutunud, et oma jõududega ei suuda ta kaitsta ei Kirovi raudteed ega Stalini-nimelist kanalit.

Ta rühm alustas taandumist: kuskil kolksatas püss, kuskil veeres kivi. Need helid kaikusid temas füüsiliselt vastu, ning kuigi sakslased olid veel kaugel ja ei võinud midagi kuulda, tundis Fedot Jevgrafõtš kõige ehtsamat hirmu. Oh, oleks tal praegu kuulipilduja, täis kettaga ja taipliku teise numbriga! Isegi seda poleks vaja, oleks tal kolm head automaati ja nende juurde vilunud mehed... Kuid tal ei olnud ei kuulipildujaid, ei mehi, oli ainult naeruhimuliste tüdrukute viisik ja viis pidet igale püssile. See ajaski vanem Vaskovi sel kastemärjal maihommikul üleni higiseks...

«Seltsimees vanem... Seltsimees vanem...»

Komandant pühkis varrukaga hoolikalt higi laubalt ja alles siis pööras pead. Vaatas lähedastesse, viimase võimaluseni avali silmadesse, pilgutas silma:

«Hinga julgemalt, Britškina! See on isegi parem, et neid on kuusteist. Said aru?»

Miks kuusteist diversanti on parem kui kaks, seda vanem seletama ei hakanud, kuid Liisa noogutas talle nõustuvalt ja naeratades ebakindlalt.

«Kas sa tagasiteed mäletad?»

«Mäletan, seltsimees vanem.»

«Vaata, fritsudest vasakul on männik. Lähed sealt läbi, lagendiku äärt mööda piki järve.»

«Sealt, kust te oksi raiusite?»

«Tubli tüdruk! Sealt minę ojani. Otse, seal sa teelt ei eksi.»

«Ma tean, seltsimees...»

«Oota, Lizaveta, ära pabista. Kõige tähtsam on soo, said aru? Läbikäik on kitsas, vasakul ja paremal on mädasoo. Orientiiriks on kask. Kase juurest kahe männi suunas saarel.»

«Mh-mh.»

«Seal puhka natuke, ära kohe sohu roni. Saarelt võta

suund põlenud kännu peale, millelt ma sohu kargasin. Sihi täpselt kännu peale, see on hästi nähtav.»

«Mhmh.»

«Kanna olukorrast Kirjanovale ette. Meie keerutame siin fritse natuke ringi, aga kaua vastu ei pea, saad isegi aru.»

«Mhmh.»

«Püss, kott, sinel — kõik jäta maha. Mine kergelt.»

«Tähendab, pean otsekohe minema?»

«Ära hirt enne sood unusta!»

«Mhmh. Ma siis lähen.»

«Lase käia, Lizaveta, mehetütar!»

Liisa noogutas vaikselt ja eemaldus. Ta asetas püssi kivile ja hakkas padrunitaskut rihma küljest lahti võtma, ise kogu aeg ootavalt vanema poole vaadates. Kuid Vaskov vahtis sakslasi ja ei näinud ta murelikke silmi. Liisa ohkas ettevaatlikult, kiskus rihma kõvemini kinni, tõmbus küüru ja jooksis männiku poole, jalgu veidi mööda maad järel lohistades, nagu teevad kõik maailma naised.

Diversandid olid juba päris lähedal — võis eraldada nende nägusid, aga Fedot Jevgrafõtš lebas ikka veel kividel. Sakslaste poole kõõritades silmitses ta männimetsa, mis algas seljandiku juurest ja ulatus lagendikule. Kaks korda liikusid seal ladvad, kergelt, nagu oleks lind neid riivanud, ja ta mõtles, et tegi õigesti, kui saatis nimelt Liisa Britškina.

Veendunud, et diversandid pole sidepidajat märganud, vinnastas ta püssi ja laskus kividele. Siis võttis ta Liisa püssi ja jooksis otsejoones tahapoole, mingi kuuenda meelega määratledes, kuhu jalg asetada, et müdinat ei tekiks.

«Seltsimees vanem!»

Kõik tormasid tema poole nagu varblased kanepiseemnete kallale. Isegi Tšetvertak puges sineli alt välja. Korralagedus muidugi: oleks pidanud käratama, käsutama, Osjaninale märkuse tegema, et valvet pole välja pandud. Ta avas juba suu ja tõmbas kulmud komandörlikult kortsu, aga kui heitis pilgu nende ärevil silmisse, siis lausus nagu viljapõllul:

«Lugu on paha, tüdrukud.»

Ta tahtis kivile istuda, aga Gurvitš hoidis teda äkki tagasi, laotas kiiresti oma sineli alla. Ta noogutas tänulikult, istus, võttis tubakakoti. Tüdrukud istusid

tema ees reas, silmitsesid vaikselt, kuidas ta pläru keerab. Vaskov vaatas Tšetvertaki poole:

«Kuidas sinuga on?»

«Pole viga.» Naeratus ei tulnud tal välja, huuled ei kuuletunud. «Magasin hästi.»

«Tuleb välja, et neid on kuusteist.» Vanem püüdis kõnelda rahulikult ja seepärast nagu kompas iga sõna. «Kuusteist automaati — see on jõud. Otselöögiga seda ei peata. Kuid peatamata ei saa ka jätta... Siin on nad umbes kolme tunni pärast, nii võib arvata.»

Osjanina ja Komelkova vahetasid pilke, Gurvitš silus seelikut põlvel, Tšetvertak aga vahtis liikumatute, pärani silmadega vanemale otsa. Komandant märkas kõike otsekohe, nägi ja kuulis kõike, kuigi ta lihtsalt suitsetas ja vahtis oma pläru.

«Britškina saatsin majutuspaika,» ütles ta mõne aja pärast. «Abi võib loota ööseks, mitte varem. Aga kui me lahingut alustame, siis ööni me vastu ei pea. Mitte mingil positsioonil ei pea vastu, sest neil on kuusteist automaati.»

«Kas me peame siis pealt vahtima, kuidas nad mööda lähevad?» küsis Osjanina vaikselt.

«Ei tohi neid üle seljandiku lasta,» ütles Fedot Jevgrafõtš. «Peab nad teelt kõrvale käänama. Neil on vaja pead segi ajada, suunata nad ringi ümber Legonti järve. Aga kuidas? Lihtsalt lahinguga ei pea vastu. Laduge oma arvamused lagedale!»

Kõige enam kartis vanem, et nad ta kohkumist märkavad. Aimavad, oma salapärase sisetundega aimavad ära — ja siis on kõik otsas. Lõpeb ta üleolek, lõpeb komandöritahe ja sellega koos ka usaldus tema vastu. Sellepärast ta rääkiski meelega rahulikult, lihtsalt ja vaikse häälega, sellepärast suitsetaski nii, nagu oleks naabri juurde muldrikule istuma tulnud. Aga ise mõtles, mõtles, liigutas oma raskeid ajusid, vaagis kõiki võimalusi.

Kõigepealt käskis ta võitlejatel einestada. Nemad pidid peaaegu pahaseks saama, kuid ta kutsus nad korrale ja võttis pekitüki kotist välja. On teadmata, mis neile rohkem mõjus, kas pekk või käsklus, aga nad hakkasid vapralt pugima. Ja Fedot Jevgrafõtš kahetses, et kiirustades oli Liisa Britškina tühja kõhuga pikale teele saatnud.

Pärast hommikusööki ajas komandant hoolikalt habet külma veega. Habemenuga oli tal veel isalt päritud, isa enda tehtud, lausa unelm, kuid siiski lõikas kahes kohas sisse. Ta plaasterdas kriimustused ajalehetükiga ning Komelkova otsis oma seljakotist kõlni vee pudeli ja määris ise kriimustused üle.

Kõike tegi Vaskov rahulikult, ilma tõttamata, kuid aeg läks ja mõtted rabelesid tal peas nagu kalamaimud madalas vees. Ta ei suutnud neid mitte kuidagi kokku koguda ja kahetses südamest, et ei ole võimalik kirvest võtta ja puid raiuda: siis oleks kõik üle läinud, kõik tarbetu oleks kõrvale jäänud ja ta oleks olukorrast väljapääsu leidnud.

Muidugi, sakslased ei tulnud siia mitte selleks, et lahingut pidada, see oli talle selge. Nad liikusid kaugeid kolkaid pidi, ettevaatlikult, saatsid piilkondi kaugele ette. Milleks? Kindlasti selleks, et vastane neid ei avastaks, et nad tulevahetusse ei satuks, et vaikselt ja märkamatult saaksid tungida läbi kõikvõimalike tõkete oma peamise eesmärgi juurde. Tähendab, on vaja, et nad teda näeksid, aga tema pidi näo tegema, et ei märka midagi. Siis on võimalik, et nad taganevad ja püüavad mõnd teist teed mööda läbi tungida. Aga see teine tee on ümber Legonti järve, päevateekond...

Kuid keda võib ta neile näidata? Nelja tüdrukut või isiklikult iseennast? Noh, nad peatuvad, saadavad luure välja, uurivad neid, kuni taipavad, et valvetõkkes on neid täpselt viis. Aga siis? Siis, seltsimees vanem Vaskov, ei tagane nad mitte kusagile. Piiravad sisse ja ilma ainsagi lasuta, viie noahoobiga teevad vagaseks kogu sm rühma. Ega nad lollid ole, et nelja tüdruku ja nagaaniga vanema eest hakkavad metsa põgenema...

Kõik need kaalutlused tõi Fedot Jevgrafõtš sõduriteees lagedale — Osjanina, Komelkova ja Gurvitši ees: väljapuhanud Tšetvertak oli ise palunud end valvessemäärata. Ladus kõik ette, midagi varjamata, ja lisas:

«Kui me tunni-poolteise jooksul midagi välja ei mõtle, jääb nii, nagu ütlesin. Valmistuge ette!»

Valmistuge ette...

Valmistuge ette... Aga milleks ette valmistuda? Kas teise ilma minekuks! Sel juhul on isegi parem, kui on vähem aega...

Kuid tema siiski valmistus. Võttis seljakotist gra-

naadi, puhastas nagaani ära, teritas pussi kivil. Oligi kogu ettevalmistus, tüdrukutel polnud sedagi teha. Sosistasid midagi, vaidlesid veidi eemal. Siis tulid tema juurde:

«Seltsimees vanem, aga kui nad metsatöölisi kohtaksid?»

Vaskov ei taibanud: milliseid metsatöölisi? Kus? Sõda käib, metsad on tühjad, nad ise ju nägid. Tüdrukud hakkasid seletama — ja vanemale sai asi selgeks. Taipas: väeosal, milline see ka ei oleks, on paiknemise piirid. Täpsed piirid: naabrid on teada ja valvepostid igal nurgal. Aga metsatöölised on metsas. Võivad brigaadide kaupa laiali pudeneda — ja otsi neid laanest. Hakkavad sakslased neid otsima? Vaevalt küll, see on ohtlik. Jääd kusagil ette, tabavad ära ja teatavad, kuhu vaja. Sest mitte kunagi ei või teada, kui palju inimesi metsa langetab, kus nad on, milline side neil on...

«Tüdrukud, te olete mul lausa kotkad!»

Varupositsiooni taga voolas väike vulisev jõeke. Otse jõekese tagant algas mets — haavikute, tormimurru, kuusetihnikute läbipääsmatu rägu. Kahe sammu kaugusel põrkas inimsilm siin alusmetsa elava rohelise seina vastu ja mitte mingid Zeissi binoklid ei suutnud sellest läbi tungida, uurida muutusi, määrata sügavust. See koht tuligi Fedot Jevgrafõtšile pähe, kui ta hakkas tüdrukute plaani ellu viima.

Päris keskele, kus sakslased otse nende poole tulid, pani ta Tšetvertaki ja Gurvitši. Käskis suitsurohked lõkked süüdata, karjuda ja huilata, nii et mets kaigub. Aga põõsaste tagant liiga välja tulla ei tohi, vilksatada seal, ennast näidata, kuid mitte eriti. Ja säärikud käskis jalast ära võtta. Säärikud, pilotkad, rihmad — kõik, mis vormi juurde kuulub.

Maastiku järgi otsustades võisid sakslased proovida neist lõketest ainult vasakult poolt mööduda, sest paremalt langesid kaljud otse jõkke, seal ei olnud sobivat läbipääsukohta, aga et oleks kindel, paigutas ta sinna Osjanina. Sama ülesandega: vilksatada, lärmata ja lõket teha. Aga teise, vasaku tiiva, võttis enda ja Komelkova hoolde: muud võimalust ei olnud. Seda enam, et siit oli näha kogu jõesäng: juhul kui fritsud kavatseksid seda siiski ületada, saaks ta kaks-kolm tükki siin magama panna ja tüdrukud jõuaksid lahkuda, laiali joosta.

Aega oli vähe jäänud, Vaskov tugevdas valvet veel ühe inimese võrra ning hakkas koos Osjanina ja Komelkovaga tõtlikult ettevalmistusi tegema. Sellal kui tüdrukud lõkete jaoks hagu tassisid, tagus ta kirvega täiesti avalikult puid (las kuulevad, olgu valmis!). Ta valis välja kõrgemaid, ragisevamaid, raius nii palju, et tõugates saaks ümber lükata, ja jooksis järgmise juurde. Higi voolas silmadesse, sääsed hammustasid talumatult, kuid vanem aina raius ja raius hingeldades, kuni Gurvitš oma pelgupaigast tema juurde jooksis. Tüdruk vehkis teiselt poolt jõge käega:

«Tulevad, seltsimees vanem!»

«Kohtadele,» ütles Fedot Jevgrafõtš. «Kohtadele, tüdrukud, ainult palun teid väga: olge ettevaatlikud! Vilkuge puude vahel, mitte põõsaste taga! Ja karjuge valjusti...»

Ta sõdurid jooksid laiali. Ainult Gurvitš ja Tšetvertak kohmitsesid veel teisel kaldal: Tšetvertak ei saanud kuidagi lahti sidet, millega ta viisk oli kinnitatud. Vanem astus lähemale:

«Oota, ma kannan su üle.»

«Mis te nüüd, seltsimees...»

«Oota, ütlesin... Vesi on jääkülm, aga sinul on tõbi alles kallal.»

Vanem mõõtis silmadega, haaras punaarmeelase kaenlasse (kergeke, puuda kolm, mitte rohkem). Tšetvertak pani käe ümber vanema kaela ja äkki arvas heaks punastada. Läks kaelani punaseks:

«Viite mind nagu pisikest...»

Vanem tahtis temaga nalja heita — ega ta ju puupakku kandnud —, aga ütles hoopis midagi muud:

«Ära sa seal väga märjas jookse.»

Vesi ulatus peaaegu põlvini ja oli lõikavalt külm. Ees astus Gurvitš, seelikusaba üles tõstetud. Sibas oma kõhnade jalgadega, tasakaalu hoidmiseks saabastega vehkides. Vaatas selja taha:

«On aga vesi — brr!»

Ja seeliku laskis kohe alla, saba vajus vette. Komandant käratas kurjalt:

«Seelikusaba üles tõsta!»

Gurvitš jäi seisma ja naeratas:

«Seda käsklust määrustikus pole, Fedot Jevgrafõtš.»

Pole viga, nalja veel teevad! See meeldis Vaskovile,

ja oma tiivale, kus Komelkova juba lõkkeid süütas, jõudis ta tagasi heas tujus. Karjus kõigest kõrist:

«Laske käia, tüdrukud, laske kätel käia!»

Eemalt vastas Osjanina:

«Ehee-hei! Ivan Ivanõtš, aja vanker siia!»

Karjuti, lükati ümber kirvega pooleldi läbiraiutud puid, huilati, süüdati lõkkeid. Vanem häälitses ka vahel sekka, et mehehäält kuulda oleks, kuid rohkem istus ta peitupugenuna pajuvõsastikus ja jälgis teraselt vastaskallast.

Tükk aega ei märganud ta seal mitte midagi. Tema võitlejad väsisid juba karjumast, kõik pooleldi läbiraiutud puud olid Osjanina ja Komelkova juba ümber lükata jõudnud, juba oli päike metsa kohale tõusnud ja valgustas jõge, aga põõsad teisel kaldal püsisid liikumatud ja vaikivad.

«Võib-olla läksid ära?» sosistas Komelkova ta kõrva ääres.

Pagan neid teab, äkki läksidki. Vaskov pole stereopikksilm, võis ka mitte märgata, kuidas nad kaldale roomasid. Ega needki eile sündinud ole, sellise asja peale igaüht ei saadeta ...

Seda ta mõtles. Aga ütles lühidalt:

«Oota.»

Ja jälle klammerdus silmadega neisse viimase raoni päheõpitud põõsastesse. Vaatas nii pingutatult, et pisar tuli silma. Pilgutas, hõõrus käega, ja võpatas: peaaegu tema vastas teisel pool jõge hakkas lepik võbisema, oksad lõid lahku ja nende vahelt paistis selgesti roostepunastesse karvadesse kasvanud noor nägu.

Fedot Jevgrafõtš sirutas käe tahapoole, otsis kobamisi üles ümmarguse põlve ja pigistas seda. Komelkova puudutas huultega ta kõrva:

«Näen ...»

Veel vilksatas üks väiksemat kasvu. Kahekesi tulid sakslased kaldale, ilma varustuseta, kergelt. Sirutasid automaadid välja ja lasksid silmadel üle kärarikka vastaskalda käia.

Vaskovil tõmbus süda kokku: luure! Tähendab, nad on otsustanud tihniku siiski läbi uurida, metsatöölised üle lugeda, nende vahelt läbipääsu leida. Kõik lendas kuradile, kogu kavatsus, kisa, suits ja maharaiutud puud: sakslased ei löönud kartma. Kohe tulevad üle, lipsavad

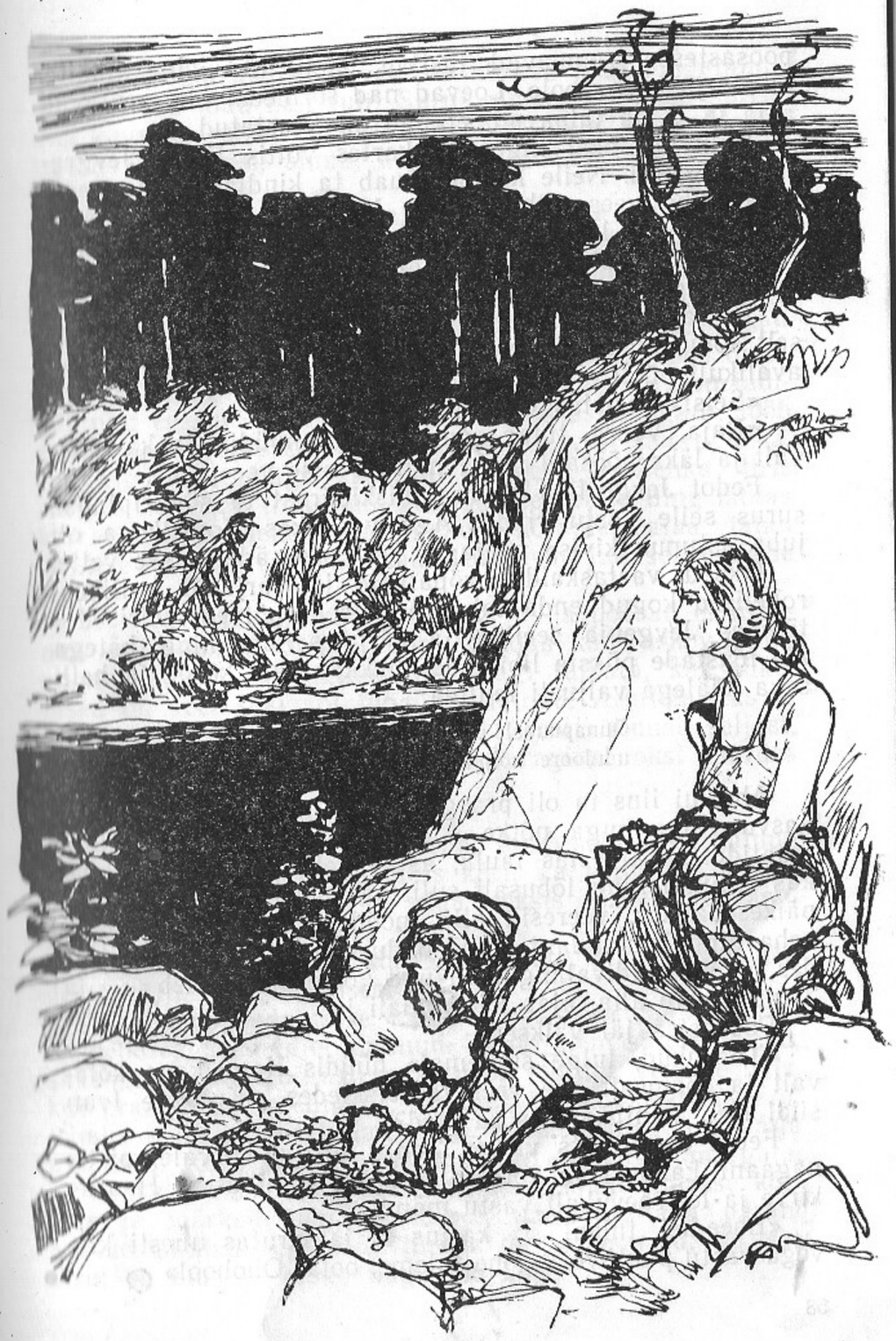

põõsastesse, roomavad justkui maod tüdrukute häälte, lõkete ja kära poole. Loevad nad sõrmedel üle, arutavad asja ja... ja taipavad, et nad on avastatud...

Sujuvalt, oksi liigutada kartes võttis Fedot Jevgrafõtš nagaani. Neile kahele jõuab ta kindlasti otsa peale teha, juba vees, lähenemisel. Muidugi, siis põrutatakse tema pihta, kõigist ülejäänud automaatidest põrutatakse, kuid võimalik, et tüdrukud jõuavad ära minna, peitu pugeda. Vaja ainult Komelkova minema saata...

Ta vaatas taha: Jevgenia seisis põlvili ja kiskus vihaselt sõduripluusi üle pea. Viskas maha ja kargas täiesti avalikult püsti.

«Seis!» sosistas vanem.

«Raja, Veera, tulge suplema!...» hüüdis Ženka kõlavalt ja läks põõsaid maha murdes otse vee poole.

Fedot Jevgrafõtš haaras miskipärast ta sõduripluusi, surus selle vastu rinda. Aga vormikas Komelkova oli juba astunud kivise põhjaga, päikeses sädelevasse vette.

Oksad vastaskaldal võpatasid ja varjasid hallikasrohelised kogud enda taha. Aeglaselt, põlvede värisedes tõmbas Jevgenia seeliku ja särgi seljast ning kätega üle mustade pükste libistades hakkas äkki kõrge ja heliseva häälega valjusti laulma:

Õunapuudel puhkes punaõisi,
uduloore hõljus kohal jõe...

Ah, kui ilus ta oli praegu, lausa ime, kui ilus! Pikka kasvu, valge ihuga, nõtke — kümne meetri kaugusel automaatidest. Katkestas laulu, astus vette, kiljatas ja hakkas valjusti ning lõbusalt sulistama. Veepiisad sädelesid päikesepaistes, veeresid alla mööda painduvat ja sooja keha ning komandant ootas õudusega, hinge kinni pidades, automaadivalangut. Nüüd otsekohe tuleb — ja Ženka vajub alla, ajab käed laiali ja...

Põõsastes jäi vaikseks.

«Tüdrukud, tulge suplema!» hüüdis Komelkova kõlavalt ja rõõmsalt, ise vees tantsiskledes. «Kutsuge Ivan siia! Hei, Vanjuša, kus sa oled?»

Fedot Jevgrafõtš viskas Ženka pluusi kõrvale, pistis nagaani kabuuri ja tormas käpukil tihnikusse. Haaras kirve ja lõi raevukalt vastu mändi.

«Ehee-hei, tulen!...» karjus ta ja virutas uuesti kirvega vastu puutüve. «Kohe tuleme, oota! Ohohoo!»

Ta ei olnud eluilmas veel nii kiiresti puid langetanud — kust see jõud küll tuli! Surus rinnaga, lükkas kuivanud kuuskede otsa, et raginat rohkem oleks. Hingeldades tormas ta tagasi, sinna, kus oli valvanud, vaatas kaldale.

Ženka seisis juba kaldal, küljega tema ja sakslaste poole. Rahulikult tõmbas ta endale õhukest särki selga, siid kleepus ta paljale ihule ja muutus märjaks saades peaaegu läbipaistvaks metsa tagant langevate viltuste päikesekiirte säras. Ta ise muidugi teadis seda ning sellepärast heitis aeglase ja nõtke liigutusega juuksed õlgadele. Ja jälle haaras Vaskovi sünge hirm automaadivalangu ees, mis purskab otsekohe põõsaste tagant, lööb maha, teeb vigaseks, murrab selle õitsvalt noore keha.

Välgatas midagi keelatult valget — Ženka tiris särgi alt märjad trussikud, väänas need välja ning laotas korralikult kividele. Istus nende kõrvale, ajas jalad sirukile ning seadis oma maani ulatuvad juuksed päikese poole.

Aga vastaskallas vaikis. Vaikis — ja põõsad ei liikunud enam mitte kusagil, ning kuidas ka Vaskov silmi ei pingutanud, ei suutnud ta ikkagi taibata, kas sakslased on veel seal või juba ära läinud. Arutlemiseks ei olnud aega, komandant kiskus kiiresti pluusi seljast, pistis nagaani kalifeede tasku ja raginal oksi murdes astus kaldale.

«Kus sa siin oled?»

Ta tahtis lõbusalt hüüatada, kuid sellest ei tulnud midagi välja, miski lämmatas kõri. Ta astus põõsastest välja lagedale kohale — süda peksis hirmunult vastu ribisid. Astus Komelkova juurde:

«Rajoonist helistati, kohe tuleb auto. Nii et pane riidesse. Aitab päevitamisest.»

Ta karjus seda teise kalda jaoks, aga mida vastas Komelkova, seda ta ei kuulnud. Ta oli üleni sinna sihitud, sakslaste poole, põõsastesse. Nii oli sihitud, et talle näis, kui praegu leheke liiguks, kuuleks ta seda, tabaks ära, jõuaks selle rahnu taha pikali heita ja nagaani välja tõmmata. Kuid seal ei olnud mingit liikumist märgata.

Ženka tõmbas teda käest, ta istus sinnasamasse kõrvale ja märkas äkki, et tüdruk naeratab, aga pärani avatud silmad on tulvil hirmu nagu pisaraid. Ja see hirm on elus ja raske nagu elavhõbe.

«Mine siit ära, Komelkova,» ütles Vaskov kogu jõust naeratades.

Tüdruk rääkis veel midagi, isegi naeris, kuid Fedot Jevgrafõtš ei kuulnud mitte midagi. Oli vaja ta ära viia, otsekohe põõsaste taha viia, sest iga minut võidakse tüdruk tappa. Kuid et see kõik oleks kergem, et neetud fritsud ei taipaks, et see kõik on mäng, et nende saksa päid segi aetakse, oli vaja midagi välja mõelda.

«Kui sa heaga ei lähe, näitan sind kogu rahvale!» pani vanem äkki röökima ja krahmas kividelt tüdruku riided. «Püüa kinni!»

Ženka hakkas kiljuma, nagu oligi vaja, kargas püsti ja jooksis talle järele. Vaskov jooksis alguses mööda kallast, põikles eest kõrvale, lõpuks aga lipsas põõsastesse ja jäi alles siis seisma, kui oli juba metsa varjus.

«Pane riidesse! Ja aitab tulega mängimisest! Aitab!»

Ta pööras näo kõrvale ja ulatas seeliku, aga Ženka ei võtnud ning käsi jäi õhku rippuma. Ta tahtis käratada ja vaatas selja taha, võitleja Komelkova oli aga näo kätesse peitnud, istus kägaras maas ning ta ümarad õlad võppusid kitsaste särgipaelte all...

See-eest lagistasid nad naerda hiljem. Hiljem, kui tegid kindlaks, et sakslased on ära läinud. Naersid hääle kähedaks karjunud Osjaninat, Gurvitšit, kes oli seeliku ära kõrvetanud, kriimunäolist Tšetvertakki, Ženkat, kes oli fritse petnud; naersid tema, vanem Vaskovi üle. Naersid pisarateni, roidumuseni, ja Vaskov naeris kaasa, unustanud äkki, et ta on aukraadilt vanem, mäletades ainult seda, et nad olid sakslasi ninapidi vedanud, olid seda teinud uljalt ja ülemeelikult ja et nüüd peavad need sakslased hirmu ja ärevusega terve ööpäeva ümber Legonti järve kõmpima.

«Noh, nüüd on kõik!» ütles Fedot Jevgrafõtš nende lõbusushoogude vahel. «Nüüd on kõik, tüdrukud, nüüd ei pääse nad mitte kusagile, kui ainult Britškina õigeks ajaks kohale jõuab.»

«Jõuab,» ütles Osjanina kähedalt ja kõik pahvatasid jälle naerma, sest ta hääl oli hirmus naljakaks muutunud. «Ta on väle.»

«Võtame, tüdrukud, ühe napsi selle peale,» ütles komandant ja kraamis hinnalise pudeli lagedale. «Joome, tüdrukud, tema väledate jalgade ja teie tarkade peade terviseks!»

Kõik plaksutasid käsi, käterätik laotati kividele, hakati leiba ja pekki lõikama, kala tükeldama. Ja sellal kui nad nende naistetöödega ametis olid, istus vanem eemal, nagu ette nähtud, suitsetas, ootas, millal lauda kutsutakse, ja mõtles väsinult, et kõige hirmsam on möödas.

7

Liisa Britškina oli kõik üheksateist aastat elanud homse päeva ootuses. Igal hommikul kõrvetas teda pimestava õnne kärsitu eelaimus, ja otsekohe lükkas ema hingemattev kõha selle kohtumise millegi pidulikuga järgmise päeva peale edasi. Ei hävitanud, ei kriipsutanud maha, vaid ainult lükkas edasi.

«Ema on meil suremas,» manitses isa rangelt.

Viis aastat järgemööda tervitas ta tütart päevast päeva nende sõnadega. Liisa läks välja, põrsale, lammastele ja vanale kroonu ruunale süüa andma. Pesi, riietas ja söötis lusikast ema. Tegi lõunasöögi, kraamis toad, käis läbi isa metsakvartalid ja lippas lähimast külapoest leiba tooma. Tema sõbratarid olid ammu kooli lõpetanud: kes läks edasi õppima, kes oli juba mehele läinud, aga Liisa tegi sööki, pesi, kraamis ja keetis jälle sööki. Ja ootas homset päeva.

See homne päev ei seostunud ta teadvuses mitte iialgi ema surmaga. Ta mäletas ähmaselt seda aega, mil ema oli terve olnud, kuid Liisa mahutas iseendasse nii palju inimelusid, et kujutlustele surmast ei jäänud sinna lihtsalt ruumi.

Erinevalt surmast, mida isa nii tüütava järjekindlusega meelde tuletas, oli elu reaalne ja tunnetatav mõiste. Ta peitis end kusagil helges homses, ta oli esialgu mööda läinud sellest metsarüpes asuvast metsavahimajast, kuid Liisa teadis kindlalt, et see elu on olemas, et see on tema jaoks määratud ja et sellel on võimatu temast mööda minna, niisama võimatu kui see, et homne päev ei saabuks. Aga oodata Liisa oskas.

Neljateistkümneaastaselt oli ta seda suurt naiselikku

kunsti õppima hakanud. Ema haiguse tõttu koolist eemale kistud, ootas ta algul, millal saab minna tagasi oma klassi, siis kohtumisi sõbrataridega, seejärel harvu vabu õhtuid platsikesel klubi juures, hiljem...

Hiljem juhtus nii, et tal ei olnud äkki enam mitte kedagi oodata. Tema sõbratarid kas õppisid või töötasid juba ja elasid temast kaugel, neil olid omad huvid, mida Liisa aja jooksul oli lakanud tunnetamast. Noormehed, kellega kunagi oli nii kergelt ja lihtsalt võinud rüselda ja naerda klubis enne kinoseanssi, olid nüüd muutunud võõraks ja pilkavaks. Liisa muutus inimpelglikuks, vaikivaks, hakkas lõbusatest seltskondadest eemale hoidma ja lõpuks loobus isegi klubis käimisest.

Nii kadus ta lapsepõlv ja sellega koos ka vanad sõbrad. Aga uusi ei olnud, sest mitte keegi peale süngete metsavahtide ei tulnud nende akendest vilkuva petrooleumitule poole. Liisa oli nukker ja hirmunud, sest ta ei teadnud, mis tuleb lapsepõlve asemele. Segaduses ja kurbuses möödus karm talv, kevadel aga tõi isa endaga kaasa jahimehe.

«Tahab meie juures elada,» ütles isa Liisale. «Ainult kuskohas? Meil on ema suremas.»

«Lakk teil ju arvatavasti on?»

«Külm on alles,» ütles Liisa arglikult.

«Kasuka annate?»

Isa ja külaline jõid köögis kaua viina. Laudseina taga köhis raskelt ema. Liisa jooksis keldrist hapukapsaid tooma, praadis mune ja kuulas.

Rohkem rääkis isa. Ta valas endale viina klaasitäite kaupa sisse, võttis kausist sõrmedega kapsaid, toppis neid habeme vahelt suhu ja aina rääkis ning rääkis:

«Sa oota, oota, hea inimene. Ah et elu peab harvendama nagu metsa, puhastama, kas nii või? Oota. Metsakuivad on seal, haiged tüved, alusmets. Nii või?»

«Puhastada on vaja,» kinnitas külaline. «Mitte harvendada, vaid puhastada. Umbrohi põllult välja.»

«Niiviisi,» ütles isa. «Pea. Kui mets, siis meie, metsavahid, saame sellest aru. Siis me mõistame, kui see on mets. Aga kui see on elu? Kui see on soe, jookseb ja häälitseb?»

«Hunt näiteks...»

«Hunt?» ajas isa end turri. «Hunt segab sind? Aga miks ta segab? Miks?»

«Aga sellepärast, et tal on hambad,» naeratas jahimees.

«Aga kas tema on süüdi, et on hundina sündinud? On süüdi? E-ei, hea inimene, meie oleme ta süüdlaseks teinud. Ise oleme teinud, temalt küsimata. Kas see on õiglane?»

«Noh, tead, Petrovitš, hunt ja õiglus — neid mõisteid ei saa seostada.»

«Ei saa seostada? Noh, aga hunti ja jänest saab seostada? Oota naermisega, oota, hea inimene!... Hea küll, on kästud pidada hunte inimeste vaenlasteks. Hea küll. Võtsime selle asja üldrahvalikult käsile ja üldrahvalikult lasksime maha kõik hundid kogu Venemaal. Kõik! Mis siis saab?»

«Kuidas, mis saab?» naeratas jahimees. «Metsloomi saab palju...»

«Vähe,» kraaksatas isa ja lõi karvase rusikaga kõigest jõust vastu kõmisevat lauda. «Vähe, saad sa aru? Nemad, loomad, peavad jooksma, et täie tervise juures olla. Jooksma peavad nad, hea inimene, saad sa aru? Aga jooksmiseks on vaja hirmu, hirmu selle ees, et sind võidakse ära süüa. Näed! Muidugi, võib ju kogu elu üht värvi võõbata. Võib. Ainult milleks? Et oleks rahulik? Aga jänesed lähevad rasva ja laisaks, ilma huntideta ei tee enam tööd. Mis siis saab? Kas hakkame uusi omi hunte kasvatama või ostame välismaalt, et hirm oleks?»

«Ega sind ometi kulakuks tehtud, Ivan Petrovitš?» küsis külaline äkki tasa.

«Mis kulak mina olen?» ohkas metsavaht. «Kogu mu varandus on kaks kätt, naine ja tütar. Mis kasu neil sellest on, kui mu kulakuks teevad?»

«Neil?»

«Noh, meil!» Isa kallas viina klaasidesse, nad lõid kokku. «Mina ei ole hunt, hea inimene, vaid jänes.» Ta jõi klaasi tühjaks, lõi selle kolksatades vastu lauda, tõusis püsti, ise sagrine justkui karu. Ukse vahel ta peatus.

«Lähen magama. Tütar saadab sind. Näitab koha kätte.»

Liisa istus vaikselt nurgas. Jahimees oli linnast, valgete hammastega, noor alles, ja see tegi kohmetuks. Ta oli võõrast üksisilmi vaadanud, kuid jõudis õigel ajal silmad ära pöörata, et mitte kohata ta pilku. Ta kartis,

et mees hakkab rääkima, aga tema ei oska vastata või vastab midagi rumalasti.

«Teie isa on ettevaatamatu.»

«Ta oli punane partisan,» vastas Liisa rutakalt.

«Seda me teame,» naeratas külaline ja tõusis püsti. «Viige mind siis magama, Liisa.»

Lakas oli pime nagu keldris. Liisa peatus luugi juures, mõtles hetke, võttis külaliselt raske kroonukasuka ja känkunud padja.

«Seiske siin!»

Ta läks kipakat redelit pidi üles, kohendas käsikaudu heinu, viskas padja päitsisse. Nüüd oleks ta võinud minna alla külalist kutsuma, kuid valvsalt kuulatades roomas ta ikka veel pimedas pehmeil eelmise aasta heintel, saputas neid kohevile ja seadis mugavamalt. Ta ei oleks eluilmas endale tunnistanud, et ootab redeli kääksumist mehe jalge all, ootab kärsitut ja arutut kohtumist pimeduses, mehe hingamist, sosinat, isegi jämedust. Ei, talle ei tulnud pähe mitte mingeid patuseid mõtteid, ta oleks ainult tahtnud, et süda oleks äkki kogu jõust põksuma löönud, et oleks kerkinud silme ette midagi udust ja kuuma, oleks vilksatanud — ja kadunud.

Kuid redel ei kääksatanud ja Liisa läks alla. Külaline suitsetas seal ja Liisa ütles kurjalt, et ärgu mõtelgu lakas suitsetama hakata.

«Ma tean,» ütles mees ja astus konile peale. «Head ööd.»

Ja läks magama. Liisa aga läks tuppa lauda koristama. Ta kraamis laua, kuivatas taldrikuid tavalisest aeglasemalt ning ootas jälle hirmu ja lootusega koputust aknale. Ei koputanud mitte keegi. Liisa puhus lambi ära ja läks oma tuppa, kuulatades ema tavalist köha ja purjus isa rasket norskamist.

Igal hommikul kadus külaline kodunt ja tuli tagasi alles hilja õhtul, näljane ja väsinud. Liisa andis talle süüa ja ta sõi kiiresti, kuid mitte ahnelt, ja see meeldis Liisale. Pärast sööki läks mees kohe lakka, Liisa aga jäi alla, sest aset polnud enam tarvis teha.

«Miks te siis jahilt midagi kaasa ei too?» küsis Liisa julgust kokku võttes.

«Ei vea,» naeratas mees.

«Ainult kõhnaks olete jäänud,» ütles Liisa kõrvale vaadates. «Mis puhkus see on?»

«See on suurepärane puhkus, Liisa,» ohkas külaline. «Kahjuks lõpeb ka see, homme sõidan ära.»

«Homme?» kordas Liisa tuhmi häälega.

«Jah, hommikul. Ja ei lasknud mitte midagi. Naljakas, eks ole?»

«Naljakas,» kordas Liisa nukralt.

Rohkem nad ei rääkinud, aga kui mees oli välja läinud, kraamis Liisa kiiruga köögi ja lippas õue. Kaua käis ta ümber lauda, kuulas, kuidas külaline ohkab ja köhib, näris sõrmi, lõpuks aga avas tasakesi ukse ja kiiresti, mõtelda kartes, ronis lakka.

«Kes on?» küsis mees vaikselt.

«Mina,» ütles Liisa. «Ehk on vaja aset sättida . . .»

«Ei ole vaja . . .» katkestas mees. «Mine magama!»

Liisa vaikis, istudes kusagil peaaegu mehe kõrval laka umbses pimeduses. Mees kuulis Liisa kogu jõust tagasihoitud hingamist.

«Kas igav on?»

«Igav,» vastas Liisa vaevukuuldavalt.

«Rumalusi ei tasu teha isegi igavusest.»

Liisale tundus, et mees naeratab. Ta sai tigedaks, vihkas meest ja iseennast, kuid istus edasi. Ta ei teadnud, milleks istub, nagu ei teadnud ka seda, milleks oli siia tulnud. Ta ei nutnud peaaegu mitte kunagi, sest oli üksildane ja üksindusega harjunud, aga nüüd soovis ta üle kõige, et teda oleks haletsetud. Et oleks kõneldud helli sõnu, silitatud pead, lohutatud ja — seda ta endale ei tunnistanud — võib-olla isegi suudeldud. Kuid ta ei võinud ju öelda, et viimane kord oli teda suudelnud ema aastat viis tagasi ja et see suudlus on talle praegu vajalik nagu tõendus selle kauni homse päeva olemasolust, mille nimel ta elab maa peal.

«Mine magama,» ütles mees. «Ma olen väsinud, pean vara tõusma.»

Ja haigutas. Pikalt, ükskõikselt, häälekalt. Huuli närides tormas Liisa alla, lõi põlve valusasti ära ja lendas õuele, ust pauguga kinni lüües.

Hommikul kuulis ta, kuidas isa hobuse ette rakendas, kuidas külaline emaga hüvasti jättis, kuidas värav kääksatas. Ta lamas magajat teeseldes, aga suletud laugude vahelt veeresid pisarad.

Lõunaks saabus tagasi nokastanud isa. Kolinal rapu-

tas ta mütsist välja teravaid sinakaid raiutud suhkrutükke ja lausus imestusega:

«See meie külaline on tähtis nina. Suhkrut laskis meile müüa, näed. Meie pole seda oma poes juba aasta otsa näinud. Tervelt kolm kilo suhkrut!»

Siis jäi ta vait, patsutas tükk aega taskuid ja võttis tubakakotist kortsunud paberitüki.

«Võta.»

«Sul on vaja õppida, Liisa. Seal laanes metsistud sa täiesti. Sõida augustis siia, aitan sul pääseda tehnikumi ja ühiselamusse.»

Allkiri ja aadress. Ja rohkem ei midagi — isegi tervitust mitte.

Kuu aja pärast suri ema. Alati sünge isa muutus nüüd päris metsikuks, jõi ööd kui päevad, Liisa aga ootas endiselt homset päeva ja pani ukse ööseks isa kambameeste eest kõvasti kinni. Kuid nüüdsest peale oli see homne päev lahutamatult seotud augustiga ja seina tagant kostva purjus käratsemise saatel luges Liisa tuhandendat korda auklikuks kulunud kirjakest.

Kuid algas sõda ja linna asemel sattus Liisa kindlustustöödele. Kogu suve kaevas ta kaevikuid ja tankitõrjekraave, millest sakslased korralikult mööda läksid, sattus piiramisrõngaisse, põgenes neist ja kaevas jälle ning liikus üha kaugemale ja kaugemale itta. Hilissügisel oli ta kusagil Valdai taga, jäi õhukaitseväeossa ja sellepärast jooksiski nüüd 171. jaama poole...

Vaskov oli kohe Liisale meeldima hakanud, kui ta nende rivi ees seisis ja alles uniseid silmi pilgutas. Talle meeldis vanema kindel napisõnalisus, talupoeglik aeglus ja see eriline mehelik põhjalikkus, mida kõik naised tunnetavad kui kodukolde püsivuse garantiid. Aga juhtus nii, et kõik hakkasid komandandi üle nalja heitma, seda peeti heaks tooniks. Liisa sellistest vestlustest osa ei võtnud, aga kui kõiketeadja Kirjanova naeruga teatas, et vanem ei ole suutnud korteriperenaise rikkalikele võludele vastu seista, pahvatas Liisa äkki:

«See on vale!»

«Armunud!» hüüatas Kirjanova võidukalt. «Armunud on meie Britškina, tüdrukud! Armus kroonuhingesse!»

«Vaene Liisa!» ohkas Gurvitš valjusti.

Kõik hakkasid käratsema ja naeru lagistama, Liisa aga puhkes nutma ja jooksis metsa.

Ta nuttis kivil, kuni Rita Osjanina ta üles otsis.

«Mis sa nüüd, lollike! Kergemalt tuleb seda võtta. Kergemalt, mõistad?»

Kuid Liisat rõhus häbelikkus ja vanemat teenistus ning nende pilgud ei oleks iialgi kokku puutunud, kui poleks seda juhust olnud. Sellepärast lendaski Liisa läbi metsa, nagu oleksid talle tiivad kasvanud.

«Pärast laulame sinuga, Lizaveta,» oli vanem öelnud. «Täidame lahinguülesande ja laulame...»

Liisa mõtles ta sõnade üle ja naeratas, häbenedes seda võimsat tumedat tunnet, mis oli temas liikvele löönud ja pani prisked põsed lõkendama. Sellest mõeldes läks ta männist mööda, ja kui tal sooveerel hirred meelde tulid, ei tahtnud ta enam tagasi minna. Siin oli küllalt tormimurdu ja Liisa leidis kiiresti paraja teiba.

Enne püdelasse sohu astumist kuulatas ta hinge kinni pidades, siis võttis asjalikult seeliku seljast.

Ta sidus selle teiba otsa, pistis sõduripluusi korralikult rihma alla, kergitas siniseid sõjaväepükse ja astus sohu.

Seekord ei läinud ees mitte kedagi, kes oleks porri tee sisse tallanud.

Vedel mass kleepus puusadele, lohises ta järel, ja hingeldades ning tuikudes liikus Liisa suurivaevu edasi. Samm-sammult, külmast veest kangestudes ja kahelt männilt saarel silmi pööramata.

Kuid kohutavad ei olnud talle mitte muda, külm ega elus, jalgade all hingav pind. Kohutav oli üksindus, surnud, hauatagune vaikus, mis soo kohal hõljus. Liisa tundis peaaegu loomalikku hirmu, ja see hirm ei kadunud, vaid kogunes temasse iga sammuga aina rohkem ja rohkem, ning ta värises abitult ja haledalt, kartis ringi vaadata, liigset liigutust teha ning isegi valjusti ohata.

Ta ise ei teadnudki, kuidas soosaarele jõudis. Ta roomas põlvili, vajutas näo kõdunenud kulusse ja hakkas nutma. Ta nuuksus ja pühkis pisaraid paksudel põskedel laiali, värisedes külmast, üksindusest ja vastikust hirmust.

Ta kargas jalule — pisarad voolasid edasi. Ninaga luristades läks ta üle saare, otsis sihti, kuhu edasi minna, ja puhkamata, jõudu kogumata sammus mädasohu.

Alguses ei olnud sügav ja Liisa jõudis rahuneda, isegi lõbusaks muutuda. Viimane tükk sood oli jäänud, ja kui

raske see ka poleks, edasi on kindel maa, kodune, omane maa, kus kasvavad rohi ja puud. Liisa juba mõtles, kus ta ennast pesema peaks, meenutas kõiki lompe ja loike ja arutas, kas riided läbi loputada või jaamani kannatada. Oli ju jäänud ainult õige natuke maad, tee oli tal hästi meeles kõigi oma käänakutega ja ta arvestas, et tunnipoolteisega jõuab ta julgesti omade juurde joosta.

Läks raskemaks astuda, soo ulatus põlvini, kuid nüüd lähenes iga sammuga teine kallas ja Liisa nägi juba selgesti iga pragu selles kännus, millelt vanem oli eelmisel päeval sohu sumatanud. Naljakalt sumatas, kohmakalt, vaevu jäi jalule.

Liisa hakkas jälle Vaskovile mõtlema ja isegi naeratas. Nad laulavad koos, kindlasti laulavad, kui komandant on lahinguülesande täitnud ja jaama tagasi tuleb. Ainult kavaldama peab, kavaldama ja ta metsa meelitama. Aga seal... seal vaatame, kes on üle: Liisa või korteriperenaine, kellel muid väärtusi polegi kui see, et elab vanemaga ühe katuse all...

Suur pruun mull kerkis äkki otse ees üles. See tuli nii ootamatult, nii kiiresti ja talle nii lähedal, et Liisa ei jõudnud isegi karjatada, vaid põikas vaistlikult kõrvale. Ainult ühe sammu kõrvale, aga jalad kaotasid toe, jäid kusagile kõikuvasse tühjusse rippuma ja soo surus puusad nagu pehmete tangide vahele. Kaua aega kogunenud hirm paiskus ühekorraga välja, tungis terava valuga südamesse. Püüdes kõigest jõust välja rabelda, uuesti rajale pääseda, surus Liisa kogu raskusega teibale. Kuiv teivas praksatas katki ja Liisa kukkus näoli külma vedelasse porri.

Maad ei olnud. Aeglaselt, kohutavalt pikkamööda kiskus miski jalgu allapoole, käed sumasid arutult poris ja lämbudes väänles Liisa püdelas massis. Aga rada oli kusagil sealsamas kõrval: samm, pool sammu temast eemal, kuid seda poolt sammu oli juba võimatu astuda.

«Aidake! Appi! Aidake!!»

Õudne üksik hüüe kaikus kaua ükskõikse roostes soo kohal. See lendas männilatvadeni, jäi pidama lepiku noores lehestikus, muutus kähinaks ja lendas uuesti viimase jõuga pilvitusse maikuu taevasse.

Liisa nägi kaua seda kaunist sinist taevast. Kähisedes sülitas ta pori välja ja sirutas, sirutas end tema poole, sirutas ja uskus.

Puude kohale kerkis aeglaselt päike, kiired langesid soole ja Liisa nägi viimast korda ta valgust — sooja, talumatult eredat, nagu homse päeva lubamine. Ja viimse hetkeni uskus ta, et see homme talle saabub.

8

Sellal kui nad naersid ja sõid (enesestmõistetavalt kuiva toitu), oli vastane kaugele läinud. Lihtsamalt öeldes, tegi sääred lärmaka kalda, heledahäälsete naiste ja nähtamatute meeste eest, kadus metsa, puges peitu ja — teda poleks nagu olnudki.

See ei meeldinud Vaskovile. Tal olid kogemused, mitte ainult sõjast, vaid ka jahilt, et vaenlast ja karu ei tohi silmist lasta. Pagan seda teab, mis ta seal veel välja mõtleb, kuhu tungib, kuhu valvepostid jätab. Praegu oli aga kõik nii nagu halval jahil, kus ei taipa, kes kellele jahti peab: karu sulle või sina karule. Et midagi sellist ei juhtuks, jättis vanem tüdrukud jõekaldale, ise aga läks Osjaninaga otsingule.

«Jälgi mind, Margarita! Kui mina jään seisma, jääd ka sina, heidan pikali, heidad sina ka. Sakslastega on peaaegu niisama hea peitust mängida nagu surmaga, nii et hoia kõrvad kikkis. Kõrvad ja silmad olgu valvel.»

Ise läks ta eespool. Põõsa juurest põõsa juurde, ühe kalju juurest teiseni. Vahtis ringi, nii et silmad hakkasid valutama, surus kõrva vastu maad, nuusutas õhku — oli nagu lõhkemisvalmis granaat. Silmitsenud kõike ümberringi ja kuulatanud, kuni kõrvus helisema hakkas, tegi ta vaevumärgatava liigutuse käega — ja Osjanina tuli tema poole. Vaikides kuulatati kahekesi, kas ei praksata kuskil oksaraoke, kas ei häälitse rumal harakas, ja jälle libises vanem kergelt küürutõmbununa ees järgmisse varjesse, Rita aga jäi endisele kohale ning kuulatas kahe eest.

Nii ületasid nad mäeseljandiku, jõudsid peapositsioonile ja seejärel männitukka, mille kaudu Britškina oli hommikul sakslastest ringiga mööda läinud. Esialgu

oli kõik vaikne ja rahulik, nagu poleks mingeid diversante olemaski, aga seda ei lubanud Fedot Jevgrafõtš mõtelda ei endal ega nooremseersandil.

Männituka tagant algas Legonti järve samblane, üleni rahnudega kaetud laugjas kallas. Laas algas sellest veidi eemal, künkal, enne seda oli rässakas kasemets ja madalate kuusekeste harvad salgud.

Siin vanem seisatas: ta uuris binokliga põõsastikku, kuulas, seejärel kergitas end maast üles ja nuusutas kaua nõrka tuult, mis lehvis laugjat kallast pidi järvepinna poole. Julgemata liigahtadagi, lebas Rita kuulekalt vanema kõrval ja tundis, kui ebameeldivalt riided samblal märjaks saavad.

«Tunned?» küsis Vaskov tasa ja naeris nagu endamisi. «Kultuur vedas sakslast alt: hakkas kohvi tahtma.»

«Miks te seda mõtlete?»

«Suitsulõhna on tunda, tähendab, istusid hommikueinet võtma. Kas ainult kõik kuusteist?»

Ta mõtles veidi, siis asetas püssi korralikult puu najale, tõmbas rihma viimase võimaluseni pingule ja tõusis istukile:

«Nad tuleb üle lugeda, Margarita, kas mõni pole maha jäänud. Kuula nüüd. Kui tulistamine algab, mine siit otsekohe ära, mine silmapilk. Võta tüdrukud ja sammuge otse itta, kanalini välja. Seal kannad sakslastest ette, kuigi ma arvan, et nad juba teavad, sest Lizaveta Britškina peaks selle aja peale juba jaama jõudma. Said kõigest aru?»

«Ei,» ütles Rita. «Aga teie?»

«Jäta, Osjanina,» ütles vanem rangelt. «Me pole siia seenele ega marjule tulnud. Kui nad mind märkavad, ega nad mind siis elusalt ära ei lase, selles ära kahtlegi. Sellepärast peadki sa otsekohe ära minema. On käsk selge?»

Rita vaikis.

«Mis sa pead vastama, Osjanina?»

«Pean vastama: selge!»

Vanem muigas ja jooksis kummargil lähima rahnu poole.

Rita vaatas talle kogu aeg järele, kuid ikkagi ei märganud, millal ta silmist kadus, otsekui oleks vanem äkki lahustunud hallide samblaste rahnude vahele. Seelik ja pluusivarrukad läbimärjad, roomas Rita tahapoole, istus kivile ja kuulatas metsa rahulikku kohinat.

Ta ootas peaaegu rahulikult, uskudes kindlalt, et

midagi ei või juhtuda. Kogu ta kasvatus oli suunatud ainult õnnelike lõppude ootamisele: edus kahtlemist peeti tema põlvkonnas võrdseks reetmisega. Tal oli tulnud muidugi tunda ka hirmu ja ebakindlust, kuid sisemine veendumus, et kõik lõpeb õnnelikult, oli reaalsetest olukordadest alati tugevam.

Kuidas Rita ka kuulatas ja ootas, kuid Fedot Jevgrafõtš ilmus ootamatult ja hääletult, ainult männioksad võbisesid kergelt. Vaikides võttis ta püssi, noogutas tüdrukule ja kadus tihnikusse. Peatus alles siis, kui nad juba kaljudel olid.

«Halb sõdur oled sa, seltsimees Osjanina. Kõlbmatu sõdur.»

Ta ei öelnud seda mitte kurjalt, vaid murelikult, ja Rita naeratas:

«Miks?»

«Seadsid end kivil kohevile nagu emateder. Aga oli käsk lamada.»

«Seal oli hirmus märg, Fedot Jevgrafõtš.»

«Märg . . .» kordas vanem pahaselt. «Sinu õnn, et nad kohvi joovad, muidu oleksid sulle kohe otsa peale teinud.»

«Tähendab, arvasite õigesti?»

«Ma pole võlur, Osjanina. Kümme inimest söövad, nägin neid. Kaks on valves, neid nägin ka. Ülejäänud on arvatavasti teises ääres valves. Paistab, et kavatsevad jääda pikemaks ajaks, kuivatavad sokke lõkke ääres. Nii et meil on paras aeg asupaika vahetada. Mina rooman siin kividel, vaatan ringi, aga sina, Margarita, põruta sõdurite järele. Ja varjatult siia. Ja et mingit naeru ei oleks kuulda!»

«Mõistan.»

«Jah, ma panin oma mahorka sinna kuivama, ole sõber, võta kaasa. Ja asjad ka endastmõistetavalt.»

«Võtan, Fedot Jevgrafõtš.»

Ajal, mil Osjanina sõdurite järele jooksis, roomas Vaskov kõik lähedased ja kauged kivid läbi. Vaatas, kuulas, nuusutas, kuid ei olnud kusagil ei sakslasi ega sakslaste haisugi ja vanema tuju paranes veidi. Kõik arvestused näitasid, et Liisa Britškina peaks iga silmapilk jaama jõudma, ta kannab ette ja diversantide ümber põimub haarangu nähtamatu võrk. Õhtuks — noh, kõige hiljem päevatõusuks — tuleb abivägi, ta näitab neile jäljed kätte ja . . . ja viib oma tüdrukud kaljude taha.

Kaugemale, et nad ühtegi roppu sõna ei kuuleks, sest ilma käsitsivõitluseta siin ei pääse.

Ja jälle tundis ta oma võitlejaid juba kaugelt. Nad ei lärmanud, ei kolistanud, ei sosistanud, aga saa nüüd aru: juba versta kauguselt teadis komandant, et nad tulevad. Kas nad puhkisid pingutusest või käis kõlni vee lõhn nendega kaasas, aga Fedot Jevgrafõtšil jäi üle ainult salamisi rõõmustada, et diversantide hulgas pole elukutselist kütti.

Suitsunälg oli hirmus, sest tal oli juba kolmas tund kaljudel ja metsatukkades roomata, aga et kiusatust peale ei tuleks, oli ta tubakakoti tüdrukute juurde jätnud. Ta läks neile vastu, hoiatas, et olgu tasa, ja küsis tubakakoti järele. Aga Osjanina lõi ainult käsi kokku:

«Unustasin! Fedot Jevgrafõtš, kullake, unustasin!»

Vanem mühatas: ah seda arutut naissugu, et pagan teid võtaks! Mehega oleks kõik lihtne olnud, Vaskov oleks sõimanud hingepõhjast ja saatnud tagasi, tubakakoti järele. Nüüd aga tuli naeratada:

«Noh, hea küll, olgu peale. Ega mahorka kusagile kao ... Ega te mu seljakotti juhuslikult maha unustanud?»

Seljakott oli kohal, ja komandandil polnud kahju mitte mahorkast, vaid tubakakotist, sest see oli kingitus ja sellele oli tikitud: «Kallile kodumaakaitsjale!» Ta ei jõudnud oma kahjutunnet veel varjata, kui Gurvitš tormas tagasi:

«Ma toon ära. Ma tean, kus ta on!»

«Kuhu, võitleja Gurvitš? Seltsimees tõlk!»

Hilja oli juba: ainult säärikute matsumist oli veel kuulda.

Aga matsusid nad sellepärast, et Sonja Gurvitš ei olnud neid mitte kunagi varem kandnud ja kogemuste puudumise tõttu sai laost kaks numbrit suuremad. Kui säärikud on parajad, siis nad ei matsu, vaid kõpsuvad — seda teab iga kaadrisõjaväelane. Kuid Sonja perekonnas olid kõik tsiviilisikud, säärikuid neil polnud ja isegi Sonja isa ei teadnud, kuidas neid jalga tõmmata.

Nende väikese maja uksel Nemiga taga oli vaskne silt: «Meditsiinidoktor Solomon Aronovitš Gurvitš.» Ja kuigi isa oli lihtne jaoskonnaarst, mitte meditsiinidoktor, ei võetud silti maha, sest vanaisa oli selle kinkinud ja ise ukse külge kruvinud. Kinnitas uksele, sest tema pojast

oli saanud haritud inimene ja sellest tuli teatada kogu Minskile.

Veel rippus ukse kõrval kella käepide ja sellest tuli tõmmata, et kell helisema hakkaks. See ärev kõlin läbis kogu Sonja lapsepõlve, päeval ja ööl, talvel ja suvel. Isa võttis kohvrikese ja läks jalgsi igasuguse ilmaga, sest voorimees oli kallis. Tagasi tulnud, rääkis tasa tuberkuloosist, angiinist ja malaariast ning vanaema pakkus talle kirsinalivkat.

Neil oli väga üksmeelne ja väga suur perekond: lapsed, õe- ja vennalapsed, vanaema, ema vallaline õde, veel üks kauge naissugulane, ja majas ei olnud voodit, milles oleks maganud üks inimene, aga ühes voodis magati koguni kolmekesi.

Veel ülikooliski kandis Sonja õdede rõivastest ümbertehtud kleite, mis olid hallid ja kohmakad justkui raudrüü. Ta ei märganud kaua nende jäikust, sest tantsupidude asemel lippas ta lugemissaali või Kunstiteatrisse, kui õnnestus rõdule piletit saada. Märkas alles siis, kui taipas, et ta prillidega naaber loengutelt ei viibi mitte juhuslikult temaga ühel ajal lugemissaalis. See oli peaaegu aasta tagasi, suvel. Viis päeva pärast nende ainust ja unustamatut õhtut Gorki-nimelises kultuuripargis kinkis noormees Sonjale õhukese Bloki köite ja läks vabatahtlikuna rindele.

Jah, ülikoolis kandis Sonja õdede rõivastest ümbertehtud kleite. Pikki ja raskeid nagu soomusrüüd ...

Tõsi küll, ei kandnud kaua, ainult aasta. Siis pani vormi selga. Ja säärikud jalga — kaks numbrit suuremad.

Väeosas teda peaaegu ei tuntud, ta oli märkamatu ning hoolikas ja õhukaitsesse sattus juhuslikult. Rinnet seisis liikumatult kaitsel, tõlke jätkus, õhukaitseväelastest oli aga puudus. Sellepärast komandeeritigi teda ära koos Ženja Komelkovaga pärast seda lahingut «messeritega». Ja arvatavasti sellepärast kuuliski ta häält ainult vanem:

«Gurvitš oleks nagu karjatanud? ...»

Kõik jäid kuulatama, kuid seljandiku kohal oli vaikne, ainult tuul vilistas kergelt.

«Ei,» ütles Rita. «Kuuldus ainult.»

Kauge hääl, nõrk nagu ohe, ei kostnud enam, kuid pinguletõmbunud Vaskov aina püüdis seda tabada ning

ta nägu oleks nagu kivinenud. See kummaline karjatus oleks temasse nagu pidama jäänud ja Fedot Jevgrafõtšis muutus kõik külmaks, ta juba aimas, juba teadis, mida see tähendab. Ta vaatas klaasise pilguga, ütles võõral häälel:

«Komelkova, minu järel! Ülejäänuil siin oodata!»

Vaskov libises varjuna ees ja hingeldav Ženka jõudis temaga vaevu sammu pidada. Tõsi, Fedot Jevgrafõtš läks tühjade kätega, Ženkal aga oli püss ja lisaks veel seelik seljas, mis joostes on alati kitsam kui vaja. Kuid peamine — Ženka kulutas nii palju jõudu vaikusele, et kõigeks muuks seda peaaegu ei jäänudki.

Aga vanem oli üleni pingul, selle karjatuse poole pingul. Ainus, peaaegu kõlatu karjatus, mille ta äkki kinni püüdis, ära tundis ja mõistis. Ta oli kuulnud selliseid karjatusi, millega kõik ära lendab, kõik hajub ja mis jääb sellepärast helisema. Heliseb seespool, sinus endas, ja seda viimast helinat ei unusta sa mitte kunagi. Ta nagu külmuks ja levitaks külma, näriks ja rebiks südant, ja sellepärast komandant nii ruttaski.

Ja sellepärast ta jäigi seisma, nagu oleks vastu seina põrganud, äkitselt jäi seisma ja Ženka müksas talle hoo pealt püssipäraga vastu abaluud. Vanem ei vaadanud isegi tahapoole, ainult kükitas ja pani käe vastu maad — jälje kõrvale.

See oli lai, mustriline jälg.

«Sakslased?» ohkas Ženka kuumalt ja hääletult.

Vanem ei vastanud. Vaatas, kuulas, nuusutas õhku ja tõmbas käe rusikasse, nii et nukkide kohalt läks valgeks. Ženka vaatas ta ette: kiviklibul olid tumedad piisad. Vaskov tõstis ettevaatlikult ühe kivikese: sellele oli jäänud must tihe piisk, nagu elav. Ženka raputas pead, tahtis karjuda, kuid hääl jäi kõrisse kinni.

«Lohakalt,» ütles vanem vaikselt ja kordas: «Lohakalt...»

Ta pani kivikese ettevaatlikult tagasi, vaatas ringi, arutles, kes kuhu läks ja kus keegi seisis. Ja sammus kalju taha.

Kaljulõhes lebas kõveras Gurvitš ja ta kõrbenud seeliku alt ulatusid viltu välja kohmakad kirsasäärikud. Vaskov tõmbas teda rihmast, kergitas veidi, haaras kaenla alt, kandis kaugemale ja asetas selili.

Sonja vaatas oma poolavatud silmadega tuhmilt taevasse ja sõduripluus ta rinnal oli paksult verd täis valgunud. Fedot Jevgrafõtš nööpis pluusi ettevaatlikult lahti, surus kõrva vastu rinda. Kuulas, kaua kuulas, Ženka aga värises hääletult ta selja taga ja näris rusikaid. Siis ajas vanem enda sirgu ja tõstis ettevaatlikult verest kleepuva särgi neiurinnalt: sellel paistis kaks kitsast haavakest. Üks läks rinda, vasakusse rinda. Teine, madalamal, südamesse.

«Sellepärast sa karjatasidki,» ohkas vanem. «Sellepärast jõudsid sa karjatada, et tal oli löök mehe jaoks harjutatud. Ei läinud esimese korraga südamesse, rind segas...»

Ta sulges kaeluse, pani pluusinööbid kinni, kõik, viimase kui ühe. Käed pani rinnale, tahtis silmad kinni vajutada, kuid see ei õnnestunud, ainult laud määris verega kokku. Ta tõusis püsti:

«Lama esialgu siin, Sonjake!»

Kramplikult nuuksus Ženka ta selja taga. Vanem heitis talle tinaraske pilgu:

«Pole aega väriseda, Komelkova.»

Ja läks kummargil kiiresti edasi, püüdes vaistlikult tabada nõrka mustrilist jälge...

9

Kas sakslased ootasid Sonjat või oli ta nendega juhuslikult kokku põrganud? Jooksis julgelt kaks korda läbikäidud teed mööda, kiirustas tooma talle, vanem Vaskovile, seda kolm korda neetud mahorkat. Jooksis, rõõmustas ja ei jõudnud taibatagi, kust vajus habrastele õlgadele higine raskus, miks südamesse lõi äkki läbitungiv, terav valu... Ei, jõudis. Jõudis mõista ja karjatada, sest nuga ei tabanud südant esimese hoobiga, rind segas. Kõrge ja prink rind oli.

Aga võib-olla ei olnud see nii? Võib-olla ootasid nad teda? Võib-olla olid nad üle trumbanud niihästi kogemusteta tüdrukud kui ka tema, üleajateenija, kel oli orden luure eest? Võib-olla ei pea mitte tema neile jahti, vaid

nemad temale? Võib-olla on nad juba kõik järele vaadanud, kokku lugenud ja kindlaks määranud, kes kellele lõpu peale teeb?

Kuid Vaskovi ei juhtinud praegu mitte hirm, vaid raev. Ta kiristas hambaid mustas pimestavas raevus ja soovis ainult üht: järele jõuda. Järele jõuda, ja siis juba otsustame...

«Sina mu käes ei karju... Ei, ei karju...»

Rahnudele oli veel siin-seal jäänud nõrkü jälgi ja Fedot Jevgrafõtš teadis juba täpselt, et sakslasi oli kaks. Ja jälle ei suutnud ta endale andestada, et oli nad silmist lasknud, lootnud, et nad liiguvad teisel pool lõket, mitte siin, ja oli hukka saatnud oma tõlgi, kellega alles eile oli ühest katelokist söönud. See raev kisendas ja peksles temas ning rahustada võis teda ainult üks — jälitamine. Ta ei tahtnud millestki muust mõelda ega vaadanudki Komelkova poole.

Ženka teadis, kuhu ja miks nad jooksevad. Teadis, kuigi vanem ei olnud mitte midagi öelnud; teadis, aga hirmu ei tundnud. Kõik oli temas nagu koorikuga kattunud ja sellepärast ei valutanud ega veritsenud. See oleks nagu luba oodanud, aga seda luba Ženka ei andnud ja sellepärast ei häirinud teda nüüd mitte miski. Nii oli kord juba olnud, siis, kui eesti naine ta ära peitis. Neljakümne esimese aasta suvel, peaaegu aasta tagasi...

Vaskov tõstis käe ja Ženka jäi kohe seisma ning hoidis kõigest jõust hingamist tagasi.

«Tõmba hinge...» ütles Fedot Jevgrafõtš vaevukuuldavalt. «Nad on siin. Kusagil lähedal.»

Ženka toetus raskelt püssile ja avas kaeluse. Ta oleks tahtnud ohata valjusti, hingepõhjast, aga ohet tuli nagu läbi sõela lasta ja süda ei läinud sellest kergemaks.

«Seal nad on,» ütles vanem.

Ta piilus kivide vahelt läbi kitsa prao. Ženka vaatas ja nägi, et hõredas kaasikus, mis ulatus nende juurest metsani, kõikusid painduvad ladvad.

«Mööda lähevad,» jätkas Vaskov pead pööramata. «Ole siin! Kui ma pardi moodi prääksun, tee mingit müra. Viska kiviga või löö püssipäraga vastu kaljut, et nad sinu poole vaataksid. Siis jää uuesti hiirvaikseks. Said aru?»

«Sain,» ütles Ženka.

«Tähendab, siis, kui ma pardi moodi prääksun. Mitte enne.»

Vanem hingas sügavalt ja hüppas üle rahnu kaasikusse, teele ette.

Peamine oli joosta neile ette nii, et neil silmad päikesest kirjud oleksid. Ja teine peamine — hüpata selga. Vajuda turjale, lüüa jalust maha, lüüa, ilma et vastane karjuda jõuaks. Et kaoks nagu vette...

Ta valis hea koha, kust sakslased ei saanud kaarega mööda minna ega ka teda märgata. Aga ise olid nad nähtaval, sest tema valveposti ees oli kaasikus hõredam koht. Muidugi oleks ta võinud siit rahulikult tulistada, täpselt tabada, kuid ta ei olnud kindel, et lasud ei kosta põhigrupini, ja ei olnud kasulik enne õiget aega lärmi tõsta. Seepärast surus ta nagaani kohe uuesti kabuuri, nööpis klapi kinni, et relv juhuslikult välja ei kukuks, ja katsus järele, kas trofeeks saadud soome puss kergesti tupes liigub.

Ja siis paistsid fritsud hõredas kaasikus juba selgesti, paistsid kevadiste, veel pitsiliste lehtede vahelt. Nagu Fedot Jevgrafõtš oli arvanud, oli neid kaks ja ees sammus turske mehemürakas, kel oli automaat üle parema õla. Paras aeg oleks olnud neid nagaanist tabada, kõige parajam aeg, kuid vanem tõrjus selle mõtte kõrvale, mitte enam sellepärast, et oleks laske kartnud, vaid sellepärast, et talle meenus Sonja ja ta ei võinud sakslasi kergesse surma saata. Silm silma, nuga noa vastu — ainult nii võis praegu asja klaarida, ainult nii.

Sakslased astusid rahulikult, kartuseta, tagumine neist näris isegi kuivikut ja lakkus huuli. Vanem määras kindlaks nende sammu pikkuse, arvestas, oletas, millal nad tema kohale jõuavad, tõmbas pussi välja, ja kui esimene oli paraja hüppe kaugusel, prääksatas kaks korda lühidalt ja kiiresti nagu part. Sakslased ajasid otsekohe pea kuklasse, samas lajatas Komelkova tagapool püssipäraga vastu kaljut, sakslased keerasid end nägudega sinnapoole ja Vaskov hüppas.

Ta oli hüppe täpselt rihtinud: hetk oli paras valitud ja kaugus mõõdetud — täpipealt. Ta vajus sakslasele selga, surus põlvedega küünarnukid vastu keha. Ei jõudnud frits ei ohata, ei võpatada, kui vanem haaras tal vasaku käega laubast, rebis pea tagasi ja tõmbas vaheda teraga üle kõri.

Täpselt nii oli ta seda mõelnud: nagu oinast, et karjuda ei jõuaks, ainult kähiseks jõuetult. Aga kui sakslane kukkuma hakkas, hüppas komandant maha ja viskus teise poole.

Ainult hetk oli möödunud, üksainus hetk, teine sakslane seisis alles seljaga tema poole, alles pöördus. Kuid kas ei jätkunud Vaskovil uue hüppe jaoks jõudu või ta viivitas veidi, kuid sakslast ta noaga ei tabanud. Automaadi lõi käest, kuid pillas sealjuures maha ka oma pussi — see oli üleni verine ja libe kui seep.

Rumalasti kukkus välja, lahingu asemel kaklus, mingi rusikatega kähmlemine. Frits oli küll normaalset kasvu, aga tugeva haardega ja lihaseline: Vaskov ei suutnud teda kummargile vajutada ja enda alla suruda. Nad rabelesid samblal kivide ja kaskede vahel, kuid sakslane oli vait, ta kas lootis vanemast ise jagu saada või säästis lihtsalt jõudu.

Ja jälle tegi komandant vea: ta tahtis sakslasest paremini kinni võtta, kuid see libises ta haardest välja ja haaras tupest oma noa. Vaskov kartis seda nuga niivõrd, pühendas sellele nii palju jõudu ja tähelepanu, et sakslane pani ta lõppude lõpuks pikali, surus teda jalgadega ja nüüd muudkui sirutas tema kõri poole tuhmi pistodateravikku. Esialgu suutis vanem ta kätt veel tagasi hoida, kuid frits surus talle peale, surus kogu raskusega, ja kaua poleks see enam kesta saanud. Seda teadsid nii komandant kui ka sakslane — ega ta asjata silmi pilukile tõmmanud ja hambaid irevile ajanud.

Ja järsku ta lõtvus, läks lõdvaks nagu kott. Fedot Jevgrafõtš ei taibanud esialgu midagi, ei kuulnud esimest lööki. Aga teist kuulis, see oli tuhm, nagu oleks kõdunenud puu pihta löödud. Soe veri purskus talle näkku ja kõverdunud suuga õhku ahmides hakkas sakslane küljeli vajuma. Vanem paiskas ta kõrvale, haaras noa ja lõi kiiresti südamesse.

Alles siis vaatas ta ringi: tema ees seisis sõdur Komelkova, hoides püssi torupidi käes nagu kaigast. Ja püssipära oli verine.

«Tubli, Komelkova...» ütles vanem katkendlikult. «Avaldan sulle... tänu...»

Ta tahtis tõusta, kuid ei suutnud. Nii ta siis istus maas ja ahmis õhku nagu kala. Ainult selle esimese poole heitis ta pilgu: tugev oli sakslane, tugev nagu härg. Ta tõmbles

veel, kähises ja tuigates voolas tast veri. Aga teine ei liigutanud enam, nagu oli end surma eel kõverasse tõmmanud, nii ka lebas. Temaga oli lõpp.

«Noh, näed, Ženja,» ütles Vaskov tasakesi. «Tähendab, kahe võrra on neid nüüd vähem...»

Ženka viskas äkki püssi kõrvale ja läks kummargil põõsaste taha, tuikudes, nagu oleks purjus. Seal langes ta põlvili: teda ajas iiveldama, ta oksendas ja hüüdis nuuksudes kedagi — ema vist...

Vanem tõusis püsti. Põlved värisesid veel ja südames oli õõnes tunne, kuid aega raisata oli juba ohtlik. Ta ei seganud Komelkovat, ei hüüdnud teda, ta teadis omast käest, et esimene käsitsivõitlus alati muserdab inimest, kes astub üle seadusest «ära tapa», mis on loomulik nagu elu ise. Sellega peab harjuma, hing peab kalestuma, mitte üksnes sellised sõdurid nagu Jevgenia, vaid ka tugevad mehed kannatasid piinu, enne kui nende südametunnistus uue laadiga kohanes. Aga siin lõi juba naine püssipäraga vastu elusat pead, naine, tulevane ema, keda juba loodus ise on määranud tapmist vihkama. Ja ka selle kirjutas Fedot Jevgrafõtš sakslaste süütegude hulka, sest nemad astusid üle inimlikest seadustest ja sellega jäid ka ise väljapoole igasuguseid seadusi. Ja seepärast tundis ta üksnes vastikust neid alles veel soojekehasid läbi otsides, üksnes vastikust, nagu oleks ta loomaraipeid puudutanud...

Ta leidis selle, mida otsis — tubakakoti, leidis suurekasvulise sakslase taskust, kes alles äsja oli korisemise lõpetanud ja hinge issandale andnud. Tema, vanem Vaskovi isikliku tubakakoti, millele oli tikitud: «Kallile kodumaakaitsjale». Surus seda rusikas, pigistas kokku: ei saanud Sonja seda ära tuua... Ta lõi jalaga kõrvale karvase käe, mis ta teed tõkestas, ja läks Ženka juurde. Ženka oli ikka veel põõsastes põlvili, nuuksumisest lämbumas.

«Minge ära...» ütles Ženka.

Aga vanem sirutas kokkupigistatud käe ta näo ette ja avas pihu, näitas tubakakotti. Ženka tõstis otsekohe pea, tundis ära.

«Tõuse üles, Ženja!»

Vanem aitas tal tõusta. Ta tahtis tüdruku tagasi lagendikule viia, kuid Ženja astus ühe sammu, jäi siis seisma ja raputas pead.

«Jäta,» ütles vanem. «Nutsid oma jao ja aitab. Siin peab mõistma ühte — nad pole inimesed. Nad ei ole inimesed, seltsimees võitleja. Nad ei ole isegi mitte metsloomad. Nad on fašistid ja just niimoodi tuleb nende peale vaadata.»

Kuid Ženka ei suutnud vaadata ja Fedot Jevgrafõtš ei käinud peale. Ta korjas kokku automaadid, padrunipidemed, tahtis ka välipudelid kaasa võtta, kuid heitis pilgu Komelkovale ja mõtles ümber. Tont neid võtaks, kasu neist suurt pole, aga Ženjal on kergem, kui on vähem mälestusi.

Tapetuid peitma Vaskov ei hakanud, nagunii kõike seda verd lagendikult ära ei korja. Ja polnud mõtetki, päev oli õhtusse jõudmas, varsti pidi abivägi tulema. Aega oli sakslastele vähe jäänud ja vanem tahtis, et nad selle ärevalt mööda saadaksid. Las rabelevad, las mõistatavad, kes nende piilureile otsa peale tegi, las võpatavad iga sahina ja varju pärast.

Esimese loigu juures (hea, et neid oli siin nagu punapäisel tüdrukul tedretähti) vanem pesi end, sättis rebitud kaeluse kuidagi sõduripluusi külge ja ütles Jevgeniale:

«Ehk loputad end?»

Tüdruk raputas pead: ei, ei pane teda praegu rääkima, ei vii mõtteid kõrvale... Vanem ohkas:

«Omad leiad ise või saadan?»

«Leian ise.»

«Mine. Ja — tulge Sonja juurde. Siia, tähendab... Võib-olla kardad üksinda?»

«Ei.»

«Mine siiski ettevaatlikult! Pead aru saama!»

«Saan aru.»

«Mine! Ärge viivitage seal, leinata jõuame pärast!»

Nad lahkusid. Fedot Jevgrafõtš vaatas järele, kuni Ženja silmist kadus. Halvasti käis. Kuulatas iseennast, mitte vaenlast. Oh, sõjamehed...

Sonja vaatas poolsuletud silmadega tuhmilt taevasse. Vanem püüdis uuesti silmi sulgeda, kuid jälle ei õnnestunud. Siis nõõpis ta lahti Sonja sõduripluusi taskud ning võttis sealt komsomolipileti, tõendi tõlkide kursuste lõpetamise kohta, kaks kirja ja foto. Sel pildil oli palju tsiviilisikuid; kes keskel oli, seda Vaskov ei näinud, just siia oli nuga tabanud. Aga Sonja ta leidis: seisis küljetsi, pikkade varrukate ja laia kaelusega kleidis, kõhn kael

kerkis kaelusest nagu rangidest. Ta meenutas eilset vestlust, Sonja muret ja mõtles kibedusega, et ei ole isegi kellelegi kirjutada reavõitleja Sofja Solomonovna Gurvitši kangelaslikust surmast. Siis niisutas ta süljega Sonja taskurätti, pühkis surnud laugudelt vere ja kattis sellesama rätiga näo. Aga dokumendid pani oma taskusse. Vasakusse — parteipileti kõrvale. Istus sinna lähedusse ja suitsetas sellest kolmekordselt meeldejäänud tubakakotist.

Ta raev oli möödunud ja ka valu oli vaiksemaks jäänud, ainult kurbust oli ta tulvil, tulvil kõrini, nii et seal kipitas. Nüüd oli aega mõtelda, kõike vaagida, oma kohale panna ja otsustada, kuidas edasi tegutseda.

Ta ei kahetsenud, et oli piilurid maha koksanud ja sellega end paljastanud. Nüüd töötas aeg tema kasuks, praegu läksid kõiki liine mööda ettekanded neist ja diversantidest, ja küllap juba instrueeriti sõdureid, kuidas neile fritsudele kõige lihtsamini ots peale teha. Kolm, no olgu — viis tundi jäi neil veel sõdida neljakesi neljateistkümne vastu, ja nii kaua oli võimalik vastu pidada. Seda enam, et nad olid sakslased otsekursilt kõrvale juhtinud ja ümber Legonti järve suunanud. Aga ümber järve tuleb vantsida terve ööpäev.

Tema üksus saabus kogu elamisega: kaks olid lahkunud — tõsi küll, eri suundadesse —, aga nende asjad olid jäänud ja rühmal hakkas juba varandust kogunema nagu mõnel hoolitseval perekonnal. Galja Tšetvertak tahtis juba värisedes karjuma hakata, kui Sonjat nägi, aga Osjanina käratas tigedalt:

«Ilma hüsteerikata!»

Ja Galja jäi vait. Ta vajus Sonja pea kõrvale põlvili ja nuttis tasakesi. Rita ainult hingas raskelt ja silmad olid kuivad kui söed.

«Noh, seadke valmis,» ütles vanem.

Võttis kirve (ah, et ka labidat ei võtnud sellise juhtumi puhuks!) ja läks kivide vahele hauapaika otsima. Otsis, ronis — igal pool kaljud, ei pääse lähedale. Tõsi, leidis augu. Raius oksi, kattis augu põhja kinni, tuli tagasi.

«Viitele õppis,» sõnas Osjanina. «Ainult viitele, nii keskkoolis kui ülikoolis.»

«Jah,» ütles vanem. «Luuletusi luges.»

Aga endamisi mõtles: mitte see pole kõige tähtsam.

Tähtis on see, et Sonja oleks võinud lapsi sünnitada, need omakorda lapselapsi ja lapselapselapsi, aga nüüd seda niiti enam ei ole. Noaga lõigati läbi üks niidike inimkonna suurest lõngavihist...

«Võtke,» ütles ta.

Komelkova ja Osjanina võtsid õlgadest, Tšetvertak jalust. Nad kandsid komistades ja tuikudes ning Tšetvertak vedas kogu aeg jalga järel. Kohmakat jalga, milles oli uuesti mähitud viisk. Fedot Jevgrafõtš astus Sonja sineliga kõrval.

«Jääge seisma,» ütles ta augu ääres. «Pange esialgu siia!»

Sonja keha asetati augu äärde; pea jäi halvasti, vajus kogu aeg viltu, ja Komelkova pistis sinna pilotka alla. Aga Fedot Jevgrafõtš mõtles, kortsutas kulmu (oh, kuidas ta ei tahtnud seda teha, ei tahtnud!) ja pomises Osjaninale, temast mööda vaadates:

«Hoia teda jalgadest!»

«Miks?»

«Hoia, kui kästakse! Ja mitte siit, vaid põlvedest!»

Ta tõmbas Sonja jalast sääriku maha.

«Miks?» karjatas Osjanina. «Ei tohi!»

«Aga sellepärast, et sõdur on paljajalu, vaat miks.»

«Ei, ei, ei!» hakkas Tšetvertak võbisema.

«Ega me siin nukkudega ei mängi, tüdrukud,» ohkas vanem. «Elavatele peab mõtlema, sõjas on ainult selline seadus. Hoia, Osjanina, ma käsin sind, hoia!»

Ta tõmbas ka teise saapa jalast ja viskas Galja Tšetvertakile.

«Tõmba jalga! Ja ilma halisemiseta, sakslased ootama ei hakka.»

Ta laskus hauda, võttis Sonja vastu, mähkis sinelisse, pani lamama. Hakkas teda katma kividega, mis tüdrukud ulatasid. Töötati vaikides ja kiiresti. Kerkis hauaküngas, selle peale asetas vanem pilotka ja kõige peale kivi. Komelkova pani rohelise oksakese.

«Märgime kaardile,» ütles vanem. «Pärast sõda paneme siia mälestusmärgi.»

Ta orienteeris kaardi, märkis sinna ristikese. Vaatas — Tšetvertak seisis ikka, viisk jalas.

«Sõdur Tšetvertak, mis on? Miks pole säärik jalas?»

Tšetvertak hakkas värisema:

«Ei! Ei, ei, ei! Ei tohi nii! See on kahjulik! Mul on ema meditsiinitöötaja...»

«Jäta juba valetamine!» käratas äkki Osjanina. «Jäta! Sul pole ema! Ja pole olnudki! Oled mahajäetud laps ja aitab väljamõeldistest!»

Galja hakkas nutma. Kibedalt ja solvunult — nagu laps, kellel on mänguasi ära lõhutud.

10

«Miks sa niiviisi, miks...?» ütles Ženka etteheitvalt ja võttis Tšetvertakil ümbert kinni. «Me ei tohi tigedaks muutuda, muidu läheme südametuks. Südametuks nagu sakslased...»

Osjanina vaikis...

Galja oli tõesti leidlaps ja isegi perekonnanimi Tšetvertak oli talle antud lastekodus. Tšetvertak sellepärast, et ta oli kasvult kõigist veerandi jagu väiksem.

Lastekodu asus endises kloostris, kõmisevatelt võlvidelt pudenes maha rammusaid halle kakandeid. Halvasti ülevõõbatud habemikud näod vaatasid alla paljude kirikute seintelt. Kirikud olid kiiruga muudeks ruumideks ümber ehitatud, mungakongides oli aga külm nagu keldris.

Kümneaastaselt oli Galja saanud kuulsaks sellega, et korraldas skandaali, mille taolist klooster ei teadnud asutamisest saadik. Ta läks öösel korraks toast välja ja äratas terve maja ahastava kiljumisega. Vooditest üleskaranud kasvatajad leidsid ta poolpimedast koridorist põrandalt. Galja seletas väga asjalikult, et habemik vanamees oli tahtnud teda maa alla viia.

Avati «Toimik kallaletungi kohta...», kus asja tegi keerulisemaks see, et kogu ümbruskonnas polnud ainustki habemikku. Uurijad ja kohalikud Sherlock Holmes'id küsitlesid Galjat kannatlikult. Iga vestlusega omandas juhtum üha enam üksikasju. Alles vana majandusjuhataja, kellega Galja väga hästi läbi sai, sest just tema

oli tütarlapsele sellise kõlava nime leidnud, uuris välja, et see kõik on fantaasia vili.

Galjat narriti ja põlati kaua, aga tema võttis kätte ja mõtles välja muinasjutu. Tõsi küll, see oli väga sarnane tuntud põialpoisi-muinasjutuga, aga esiteks oli tal poisi asemel tüdruk ning teiseks olid seal habemikud vanamehed ja sünged maa-alused keldrid.

Kuulsus möödus, kui muinasjutt oli kõiki ära tüüdanud. Galja ei hakanud uut välja mõtlema, kuid lastekodus hakkasid liikuma kuuldused aaretest, mis* mungad olevat maa sisse peitnud. Aareteotsimise kirg haaras kasvandikke lausa epideemilise jõuga ja lühikese aja jooksul muutus kloostriõu liivakarjääriks. Juhtkond ei saanud sellest hädast veel üle, kui keldritest hakkas välja tulema pikkades valgetes rüüdes kummitusi. Paljud olid neid näinud ja mudilased keeldusid kategooriliselt öösiti koridori minemast koos kõigi sellest tulenevate asjaoludega. See muutus juba ohtlikuks ja kasvatajad pidid välja kuulutama salajase nõiajahi. Esimene nõid, kes koos lastekodu voodilina kui asitõendiga kinni püüti, oli Galja Tšetvertak.

Pärast seda jäi Galja vaikseks. Ta õppis hoolikalt, askeldas oktoobrilastega ja isegi nõustus laulma kooris, kuigi oli eluaeg unistanud soololaulust, maani õhtukleidist ja marulisest aplausist. Siis tabas teda esimene armastus, ja kuna ta oli harjunud kõike salapärasusega ümbritsema, siis oli peagi kogu maja kirjade, kohtamiste ja pisaratega üle ujutatud. Süüdlasele tehti jälle peapesu, ja et temast lahti saada, saadeti ta raamatukogundustehnikumi, kus talle maksti kõrgendatud stipendiumi.

Sõda tabas Galjat kolmandal kursusel. Kohe esimesel esmaspäeval ilmus nende grupp täies koosseisus sõjakomissariaati. Grupp võeti vastu, aga Galjat mitte, sest ei kasv ega vanus ei vastanud tal sõjaväestandardile. Kuid Galja ei andnud alla, ründas visalt sõjakomissari ja valetas nii häbematult, et magamatusest segane polkovnik ei taibanud enam midagi ja erandina saatis Galja õhukaitseväkke.

Täitunud unistus kaotab alati romantika. Reaalne maailm oli karm ja julm ning ei nõudnud mitte kangelaslikkusepuhangut, vaid sõjaväemäärustiku kõrvalekaldumatut täitmist. Pidulik uudsus haihtus kiiresti, argipäev aga ei sarnanenud üldse Galja ettekujutustega rin-

dest. Galja pettus, läks tujust ära ja nuttis öösiti salaja. Kuid siis tuli Ženka, ning maailm hakkas uuesti rõõmsalt ja kiiresti keerlema.

Aga valetamata Galja lihtsalt ei suutnud elada. Tegelikult see ei olnudki valetamine, vaid soovid, mis olid esitatud tegelikkuse pähe. Niiviisi ilmuski lagedale meditsiinitöötajast ema, kelle olemasolusse Galja peaaegu uskus...

Aega läks palju kaduma ja Vaskov närveeris tugevasti. Tähtis oli siit kiiremini ära minna, sakslastele jälile saada, neile kannule jääda, ja las nad siis leiavad oma piilurid. Siis juba sõltuvad nemad vanemast, mitte vastupidi. Ta jälitab neid, tõukab, suunab sinna, kuhu vaja, ja... ootab. Ootab, kuni omad kohale jõuavad, kuni algab haarang.

Kuid... nad olid õige aja mööda lasknud: matsid Sonjat, veensid Tšetvertakki, aeg aga läks. Fedot Jevgrafõtš kontrollis veel automaate, peitis liigsed püssid — Britškina ja Gurvitši omad — varjulisse kohta, jagas padrunid võrdselt ära. Küsis Osjaninalt:

«Automaadist oled lasknud?»

«Meie omast ainult.»

«Noh, võta fritsu oma. Õpid ära, arvan.» Näitas talle, kuidas käsitseda, hoiatas: «Pikalt ära lase: kisub ülespoole. Põruta lühidalt.»

Hakkasid liikuma, tänu jumalale... Vanem läks ees, Tšetvertak Komelkovaga olid põhituumik, Osjanina jäi viimaseks. Ettevaatlikult läksid, mürata, aga nähtavasti kuulatasid jälle rohkem iseennast, sest oli lihtsalt ime, kuidas nad sakslastele sülle ei jooksnud. Ime nagu muinasjutus.

Õnn, et vanem neid esimesena märkas. Nagu pea rahnu tagant välja pistis, nii märkaski: kaks olid peaaegu tema nina ees, teised tagapool. Hilinenuks Fedot Jevgrafõtš täpselt seitse sammu, oleks lõppenud kõigi nende teenistus. Kahe paraja valanguga oleks lõppenud.

Kuid ta oli need seitse sammu ära astunud ja seetõttu läks kõik vastupidi. Ta jõudis tagasi karata, tüdrukutele viibata, et nad kaoksid, ja granaadi taskust välja tõmmata. Hea, et oli sütikuga granaat: viskas selle rahnu tagant, ja kui kostis plahvatus, põrutas automaadist.

Määrustikus nimetatakse seda kohtumislahinguks. Iseloomulik on sealjuures see, et vastane ei tea su jõudu,

ei taipa, kas see on luure või eesmine piilkond. Seepärast on sel puhul kõige tähtsam mitte anda talle mahti toibumiseks.

Fedot Jevgrafõtš arusaadavalt sellele ei mõelnud. See oli temasse raiutud, kogu eluks raiutud ja ta mõtles ainult sellele, et on vaja tulistada. Veel mõtles ta, et kus on ta sõdurid, kas varjusid, heitsid pikali või jooksid laiali.

Ragin lõi kõrvad lukku, sest fritsud andsid tema rahnu pihta tuld kõigist olemasolevatest automaatidest. Ta nägu oli kivikildudest kriimustatud, silmad tolmu täis ja ta ei näinud peaaegu mitte midagi: pisarad voolasid ojana. Nende pühkimiseks polnud aega.

Ta automaadi lukk kargas lõksatades tagasi: padrunid olid otsas. Seda oli Vaskov kartnud: laadimiseks kulub sekund, aga momendil oli sel sekundil elu hind. Sakslased tormavad vaitjäänud automaadi poole, läbivad need kümmekond meetrit, mis neid eraldab, ja siis on kõigel lõpp. Suu mulda täis.

Kuid diversandid ei tikkunud ligemale. Isegi päid ei tõstnud, sest neid surus maha teine automaat — Osjanina oma. Ta tulistas lühidalt, lähedase maa pealt ja andis vanemale selle sekundi. Sekundi, mille eest hiljem peab hauaääreni viina välja tegema.

Seda, kui kaua see lahing kestis, ei mäletanud pärast mitte keegi. Kui tavalise ajaga mõõta, siis oli lahing kiire, nagu kohtumislahing määrustiku kohaselt peabki olema. Aga kui mõõta sellega, mis läbi elati — kaotatud jõuga, pingutusega, ohuga —, siis oli see tubli tükk elust, mõnele isegi terve elu.

Galja Tšetvertak oli niivõrd kohkunud, et ei suutnud ainsatki lasku teha. Ta lebas, nägu vastu kivi surutud, kätega kõrvu kinni hoides, ja püss vedeles kõrval. Ženka aga kogus end kiiresti: põrutas umbropsu kuhugi rahnu taha. Kas tabab või ei, ükskõik: see pole lasketiir, sihtimiseks pole aega.

Kaks automaati ja üks kolmeliiniline — niipalju seda tuld oligi, aga sakslased ei kannatanud välja. Muidugi mitte sellepärast, et oleksid kartma löönud, vaid selgust ei olnud. Ja veidi tulistanud, nad taganesid. Ilma kattetuleta, ilma külgkaitseta, lihtsalt taganesid. Metsa, nagu hiljem selgus.

Tulistamine vaikis kohe, ainult Komelkova paugutas

veel, võppudes kogu kehaga tagasilöögist. Laskis pideme tühjaks ja lõpetas. Vaatas Vaskovi sellise pilguga, nagu oleks vee alt pinnale tõusnud.

«Kõik,» ohkas Vaskov.

Hauavaikus pani kõrvad kumisema. Oli tunda püssirohu, kivitolmu ja kõrbelõhna. Vanem pühkis nägu — käed said veriseks: killud olid kriimustanud.

«Riivas teid?» küsis Osjanina sosinal.

«Ei,» ütles vanem. «Sa heida pilk tahapoole, Osjanina!»

Vanem pistis nina kivi tagant välja: ei tulistatud. Silmitses teraselt ja nägi: kaasikus, mis metsaga liitus, värisesid ladvad. Ta libises ettevaatlikult edasi, nagaan pihku surutud. Jooksis teise rahnu juurde, varjus selle taha, piilus jälle välja: plahvatusest laialipaisatud sambal mustendas veri. Palju verd, kehi aga ei olnud: on kaasa viidud.

Roomanud kaljude ja põõsaste varjus ning teinud kindlaks, et külgkaitset ei ole jäetud, tuli Fedot Jevgrafõtš juba rahulikult ja täiesti sirgelt omade juurde tagasi. Nägu kipitas ja väsimus piinas... Rõhus peale nagu tina. Isegi suitsuisu ei olnud. Kui saaks lamada, ainult kümme minutit lamada, aga ta ei jõudnud veel teisteni, kui tuli Osjanina küsimusega:

«Kas te olete kommunist, seltsimees vanem?»

«Bolševike partei liige...»

«Palume teil juhatada komsomolikoosolekut.»

Vaskov oleks nagu puuga pähe saanud.

«Koosolekut?»

Ta nägi, et Tšetvertak töinab jälle. Aga Komelkova, püssirohusuitsust tõmmu nagu metslane, välgutas silmi:

«Argus!»

Või sedamoodi...

«Koosolek on hea asi,» alustas Fedot Jevgrafõtš ägestudes. «See on suurepärane: koosolek! Ürituse viime läbi, tähendab, mõistame hukka seltsimees Tšetvertaki ülesnäidatud kohkumise pärast, kirjutame protokolli. Kas niiviisi?»

Tüdrukud vaikisid. Isegi Galja jättis töinamise, kuulas, tõmbas ninaga.

«Aga fritsud panevad meie protokollile oma resolutsiooni. Kas kõlbab? Ei kõlba. Sellepärast mina kui vanem ja kommunist keelan antud ajaks kõik koosolekud. Ja

kannan olukorrast ette: sakslased läksid metsa. Granaadiplahvatuse kohal on palju verd: tähendab, kellelegi tegime otsa peale. Tähendab, neid on kolmteist, nii tuleb arvata. See on esimene küsimus. Teine küsimus. Minu automaadil on jäänud üks padrunipide. Aga sinul, Osjanina?»

«Poolteist.»

«Vaat nii. Aga mis puutub argusse, siis seda ei olnud. Argus, tüdrukud, paistab alles teises lahingus välja. See oli ainult peakaotamine. Kogenematuse tõttu. Õige, võitleja Tšetvertak?»

«Õige...»

«Siis käsin pisarad ja tati ära pühkida. Osjaninal — ette minna ja metsa jälgida. Teistel sõduritel süüa ja puhata võimaluste piirides. Küsimusi ei ole? Täita!»

Söödi vaikides. Fedot Jevgrafõtš ei tahtnud üldse süüa, vaid ainult istuda, jalad sirgu, kuid ta näris hoolega: jõudu oli vaja. Tema sõdurid ei vaadanud üksteisele otsa, sõid, nagu noortele inimestele kohane — ainult krõbinat oli kuulda. Hea seegi: ei ole loiuks jäänud, peavad veel vastu.

Päike oli juba madalal, metsaveer tumenes ja vanem muutus rahutuks. Abivägi miskipärast hilines, aga selles valkjas hämaruses võisid sakslased uuesti nende peale sattuda, külgedelt kahe järve vahelisele maakitsusele pugeda või metsa kaduda — ja otsi neid siis. Oli vaja uuesti otsinguid alustada, jälle neile sappa haakuda, et olukorda teada. Oli vaja, kuid jõudu ei olnud.

Jah, pahasti oli kõik esialgu, väga pahasti. Oli sõduri hukutanud ja iseenda paljastanud ja puhkust oli tarvis. Aga abi ei tulnud ega tulnud...

Puhkust lubas Vaskov endale seni, kuni Osjanina veel sõi. Siis tõusis ta püsti, tõmbas rihma kõvemini kinni ja ütles süngelt:

«Otsingule tuleb koos minuga võitleja Tšetvertak. Siia jääb vanemaks Osjanina. Ülesanne: liikuda jälgi mööda suure distantsiga. Kui kuulete laske, käsin varjuda. Varjuda ja oodata, kuni me tuleme. Aga kui juhtub, et me ei tule, siis lahkuge. Varjatult lahkuge meie endiste positsioonide kaudu läände. Kuni esimeste inimesteni: seal kannate ette.»

Muidugi vilksatas peast läbi mõte, et ei maksaks koos Tšetvertakiga minna, ei maksaks. Komelkova oleks kõige

sobivam: läbiproovitud seltsimees, ühe päeva jooksul kaks korda läbi proovitud, iga meeski ei saa sellega kiidelda. Kuid komandör ei ole mitte lihtsalt väepealik, ta peab alluvatele ka kasvatajaks olema. Nii on määrustikus öeldud.

Määrustikku aga vanem Vaskov austas. Austas, teadis peast ja täitis kõrvalekaldumatult. Seepärast ütles ta Galjale:

«Seljakoti ja sineli jätad siia. Käia samm-sammult minu jälgedes ja vaadata, mis ma teen. Ja mis ka ei juhtuks — vaikida. Vaikida ja pisarad unustada!»

Teda kuulates noogutas Tšetvertak rutakalt ja hirmunult.

11

Mispärast sakslased lahingust kõrvale hoidsid? Hoidsid kõrvale, kuigi kogenud kõrvaga pidid vastase jõu (täpsemalt — jõuetuse) ära tabama?

Need ei olnud tühised küsimused ja Vaskov ei murdnud nende kallal pead mitte uudishimu pärast. Vaenlast peab mõistma. Iga tema tegevus, iga liikumine peab olema selgemast selgem. Alles siis, kui sa tema eest mõtlema hakkad, taipad, kuidas ta ise mõtleb. Sõda pole mitte ainult teisest rohkem laskmine. Sõda on ka teisest rohkem mõtlemine. Määrustik selleks ongi, et su pead vabastada, et sa võiksid kaugele mõtelda, teise poole eest, vastase eest.

Aga kuidas Fedot Jevgrafõtš sündmusi ka ei paigutanud, kuidas neid ringi ei tõstnud, ikka tuli üks välja: sakslased ei teadnud neist mitte midagi. Kui ei teadnud, siis järelikult need kaks, kellele ta otsa peale tegi, ei olnud mitte piilurid, vaid luure; fritsud ei teadnud midagi nende saatusest, tulid rahulikult nende järel. Nii tuli välja, aga mis kasu tal endal sellest võis olla, see oli esialgu teadmata.

Vanem mõtles, liigutas ajusid, tõstis fakte ümber nagu mängukaarte kaardipakis, kuid ei unustanud ümb-

rust. Libises valvsalt ning hääletult ja kõrvu ei liigutanud ainult selle pärast, et polnud selleks võimeline. Kuid tuuleiil ei toonud talle ei heli ega lõhna ja Vaskov liikus esialgu peatumata. Taibutu plika komberdas kannul. Fedot Jevgrafõtš vaatas sageli tema poole, kuid märkusi teha polnud tarvis. Käis normaalselt, nagu kästud. Ainult raskelt ja loiult, kuid see oli läbielamistest, tinasest raskusest pea kohal.

Aga seda tina Galja enam ei mäletanudki. Tema silmade ees seisis hoopis muu: Sonja hall, teravaks muutunud nägu, pooleldi suletud surnud silmad ja verest paatunud sõduripluus. Ja... kaks haavakest rinnas. Kitsad nagu noatera. Ta ei mõelnud ei Sonjale ega surmale — füüsiliselt, pööritamapanevalt tundis ta kehha tungivat nuga, tundis, kuidas ihu raginal rebeneb, tundis rasket verelõhna. Ta oli alati elanud kujutluste maailmas aktiivsemalt kui tegelikus, nüüd oleks ta tahtnud selle unustada, olematuks muuta, kuid ei suutnud. See tekitas nüri, raudrasket hirmu ja ta liikus selle hirmu ikke all, midagi taipamata.

Fedot Jevgrafõtš seda muidugi ei teadnud. Ei teadnud, et tema sõdur, kellega ta praegu ühtede ja samade vihtidega elu ja surma vaagis, on juba tapetud. Tapetud enne sakslasteni jõudmist, kordagi vaenlase pihta tulistamata.

Vaskov tõstis käe: jälg viis paremale. Õrn, samblasel kiviklibul vaevu märgatav, süvendis läikis vesi. Nagu oleksid sakslased rasket koormat kandes äkki teelt kõrvale vääratanud ja tema ees kogu oma põialatakaga allkirja andnud.

«Oota,» sosistas vanem.

Ta keeras paremale, jättes jälje endast kõrvale. Vajutas põõsad alla: kiiruga pealevisatud okste alt paistsid lohust veidi välja kehad. Vaskov lükkas kuivanud oksad ettevaatlikult kõrvale: augus lebasid näoli kaks kogu. Fedot Jevgrafõtš laskus kükakile ja vaatas: pealmise kuklas mustendas peaaegu vereta auk, lühikeseks põetud juuksed olid krussi kiskunud.

«Maha lastud,» tegi vanem kindlaks. «Omad, kuklasse. Tapsid haavatu, järelikult on selline seadus...»

Vaskov sülitas. Sülitas surnutele, kuigi see patt on kõigist pattudest suurim. Kuid ta ei tundnud nende vastu mitte midagi peale põlguse: nad olid tema jaoks väljas-

pool seadust. Teisel pool seda joont, mis määrab ära inimese.

Veel päeval, paar tundi tagasi, oli Vaskovi juhtinud raev. Lihtne kui janu: veri vere eest. Aga nüüd oli see kõik taganenud, raugenud, isegi rahunenud ja... küpsenud. Küpsenud vihkamiseks, külmaks ja kaalutlevaks vihkamiseks. Ilma tigeduseta juba.

«Nii et on selline seadus? Võtame teadmiseks.»

Ja rahulikult arvestas veel kaks maha — kaksteist jäi järele. Tosin.

Ta läks tagasi sinna, kus Tšetvertak ootas. Ta püüdis kinni Galja pilgu — ja ta sees oleks nagu miski kärisenud: kardab. Halvasti kardab, sisimas, ja oleks hea, kui see kogu eluks nii ei jääks. Seepärast võttis vanem silmapilk kogu oma uljuse kokku, naeratas tüdrukule nagu südamekallile ja pilgutas silma:

«Kahele tegime seal lõpu peale, Galja! Kahele — see tähendab, et kaksteist on jäänud. Aga see pole meile hirmus, seltsimees võitleja. See on meile, võib öelda, köömes!»

Galja ei öelnud mitte midagi vastuseks, isegi ei naeratanud. Ainult vaatas, jõllitas otsa. Mehe peab sellistel juhtudel vihale ajama: sõimama hingepõhjast või vastu kõrvu äigama — seda teadis Fedot Jevgrafõtš isiklike kogemuste põhjal. Aga mida tüdrukuga teha, seda ta ei teadnud. Ei olnud tal selles kogemusi ja määrustik ei öelnud ka selliste juhtude kohta mitte midagi.

«Kas sa Pavel Kortšaginist oled kunagi lugenud?»

See Tšetvertak vaatas teda, nagu oleks ta aru kaotanud, kuid noogutas, ja Fedot Jevgrafõtš sai julgust juurde.

«Oled lugenud, tähendab. Aga mina nägin teda nagu siin praegu. Jah. Viidi meid, sõjalise ja poliitilise väljaõppe eesrindlasi, Moskvasse. Mausoleumi vaatasime seal, paleesid ja muuseume, ning temaga kohtusime. Ta on lihtne inimene, mis sellest, et kõrgel kohal. Südamlik. Pakkus meile istet, teed pakkus; et kuidas teil, poisid, siis teenistus läheb?»

«Miks te mind petate, miks?» ütles Galja tasakesi. «Kortšagin oli halvatud. Ja ta polnud üldse mitte Kortšagin, vaid Ostrovski. Ta ei näinud üldse, ei saanud liigutadagi, ja me kirjutasime talle kirju kogu tehnikumiga.»

«Võib-olla oli see siis mõni teine Kortšagin...»

Piinlik hakkas Vaskovil, isegi palav. Sääsed ka muudkui tikkusid kallale. Õhtune sääsk on eriti valus.

«Võib-olla ma eksisin. Ei tea, ainult räägiti, et...»

Eespool praksatas oks. Selgesti praksatas, raske jala all, ja vanem isegi rõõmustas. Eluilmas ei olnud ta iseenda initsiatiivil valeliku ossa jäänud, häbi ei olnud ta alluvate ees tundnud ja ta oli valmis pigem võitlema kõigi kaheteistkümnega kui tattninast plikalt etteheiteid kuulma.

«Põõsasse!» sosistas ta. «Ja surmvaikselt!»

Jõudis ta põõsasse toppida, oksi sättida, ise heitis naabrusse rahnu taha. Oligi viimane aeg. Vaatas: jälle tulevad kaks, kuid ettevaatlikult, astuvad nagu kuumal pliidil ja hoiavad automaate laskevalmis. Vanem jõudis vaevalt imestada, et fritsud nii jonnakalt kahekaupa käivad, kui neist kahest tagapool ja vasakul lõid põõsad värelema ja ta mõistis, et mõlemalt poolt liiguvad piilurid ja et sakslased on tõsiselt häiritud niihästi ootamatu kohtumise kui ka oma luurajate kadumise tõttu.

Kuid tema nägi neid, nemad teda aga mitte, ja sellepärast oli trumpäss ikkagi tema käes. Tõsi, see oli ka ainuke äss, kuid seda valusamini sai sellega lüüa. Ainult kiirustada ei tohtinud, mingi hinna eest ei tohtinud, ning Fedot Jevgrafõtš surus end kogu kehaga samblasse ja kartis isegi sääski higiselt laubalt peletada. Las hiilivad, las seavad seljad ette, las näitavad, kuhu nad otsingutega lähevad, siis aga hakkab juba tema mängima, teeb oma käigu. Trumpässaga...

Hädaohus viibiv inimene kas ei mõtle üldse midagi või siis teeb seda kahe eest korraga. Ajal, mil üks arvestab, kuidas edasi toimida, hoolitseb teine käesoleva hetke eest: näeb kõike ja märkab kõike. Oma trumpässa-käigule mõeldes ei lasknud Vaskov hetkekski diversante silmist ega unustanud silmapilgukski Tšetvertakki. Ei, tüdruk oli hästi ning kindlalt varjatud ja saksiasedki läksid temast nagu kõrvalt mööda, nii et ohtu ei paistnud olevat. Fritsud lõikasid maastiku nagu viiludeks, aga tema ja sõdur jäid otse nende viilude keskele, kuigi erinevaisse tükkidesse. Tähendab, tuli hinge kinni pidades õiget aega oodata, sulada ühte sambla ja põõsastega, alles hiljem tegutseda. Hiljem ühineda, sihtmärgid kindlaks määrata ning põrutada oma kodumaisest «sõduripruudist» ja fritsude automaadist.

Kõige järgi otsustades kompisid fritsud jälle sedasama teed ning varem või hiljem pidid Osjanina ja Komelkovani jõudma. See tegi vanemale muidugi muret, kuid ei või öelda, et just väga: tüdrukud olid lahingukogemustega, taipliikud ja võisid vabalt kas varjuda või kusagile kaugemale liikuda. Seda enam, et oma käigu oli ta planeerinud sellele hetkele, mil sakslased on temast möödas ja jäävad kahe tule vahele.

Diversandid tulid otse, jättes selle põõsa, kus Tšetvertak peidus oli, meetrit kakskümmend vasakule. Piilurid, kes külgedel liikusid, ei ilmunud nähtavale, kuid Fedot Jevgrafõtš teadis juba, kust nad lähevad. Keegi neist ei tohiks otse tema poole tulla, kuid ta seadis siiski ettevaatlikult automaadi laskevalmis.

Sakslased tulid vaikides, kummargil, automaadid ette sirutatud. Kuna piilurid pidid neid katma, ei vaadanud nad peaaegu üldse ringi, vaid ainult pingsalt ette ja ootasid iga hetk lasku. Mõne sammu pärast pidid nad olema otse Tšetvertaki ja Vaskovi vahel ning sellest hetkest peale oleksid nende seljad olnud vanema jahimehepilgu ees.

Raginal paiskusid põõsad laiali ja sealt kargas äkki välja Galja. Kummargil, käed pea taga, tormas ta üle lagendiku risti diversantide eest läbi, juba midagi nägemata ja taipamata.

«Aa-aa-aa!»

Lühidalt ragises automaat. Kümne sammu pealt laskis kõhna, jooksust pingul selga ja Galja kukkus hoo pealt näoli, ilma et oleks võtnud pea ümbert hirmust kõverdunud käsi. Ta viimane karje kadus vulksuvasse kähinasse, aga jalad jooksid veel, tõmblesid, tungisid Sonja säärikuninadega samblasse.

Lagendikul tardus kõik. Mõneks sekundiks tardus, ja isegi Galja jalad tõmblesid aeglaselt nagu unes. Ja Vaskov lebas liikumatult oma rahnu taga, jõudmata veel mõista, et kõik ta plaanid on kokku varisenud ja et trumpässa asemel on talle kätte jäänud kuus. On teadmata, kaua ta oleks seal veel lamanud ja kuidas oleks edasi tegutsenud, kuid ta selja tagant kostis raginat ja sammude müdinat ning ta taipas, et parempoolne piilur jookseb siia, laskude poole, jookseb otse tema peale.

Arutlemiseks polnud mahti. Enam ei olnud aega ja Fedot Jevgrafõtš otsustas teha ainult kõige tähtsama:

sakslased eemale juhtida. Viia neid enda järel, eksitada, tõmmata oma viimastest sõduritest eemale. Otsustanud seda, tõusis ta jalule, laskis kahe kogu pihta, kes olid Galja kohale kummardunud, äigas valangu müdina poole põõsastes ja jooksis kummargil Sinjuhhini seljandikult eemale, metsa poole.

Ta ei näinud, kas sai kellelegi pihta: selleks polnud mahti. Praegu oli vaja sakslastest läbi murda, ise tervena metsa jõuda ja tüdrukud säilitada. Need viimased pidi ta kindlasti säilitama, pidi seda oma mehe- ja komandörisüdametunnistuse ees. Küllalt oli hukkunuid. Kõrini küllalt, elu lõpuni.

Ammu ei olnud vanem enam nii jooksnud kui sel õhtul. Ta jooksis põõsaste vahel siia-sinna, loovis rahnude keskel, kukkus, tõusis, jooksis uuesti ja kukkus jälle, põgenedes kuulide eest, mis lõid pea kohalt lehti maha. Sähvas igal pool vilksatavate kogude pihta lühikeste valangutega ja tegi kära. Murdis põõsaid, trampis, karjus hääle kähedaks, sest tal ei olnud õigust taganeda sakslasi enda jälile peibutamata. Pidi petma, tulega mängima.

Ühes oli ta peaaegu kindel: sakslased ei olnud teda rõngasse võtnud. Nad ei tundnud paiku ja vähe oli neid selleks jäänud, ning mis peamine, neil oli hästi meeles see ootamatu kokkupõrge, see kohtumislahing — nad jooksid ettevaatlikult. Seepärast võis ta esialgu kerge vaevaga ära minna, narris fritse meelega, ajas neid vihale, et nad tagaajamist ei jätaks, ei koguks ennast ega taipaks, et ta on üksi siin, kui rangelt arvestada. Üksi.

Jälle aitas udu: see oli ududerohke kevad. Vaevalt vajus päike silmapiiri taha, kui madalamad kohad nagu suitsuvinesse mattusid, udu kihistus, takerdus põõsastesse, ja sellesse paksu piima oleks võinud end peita vabalt mitte ainult üks inimene, vaid terve polk. Vaskov oleks võinud iga hetk sellesse pilve sukelduda — ja otsi teda! Kuid õnnetus oli selles, et need valkjad keeled roomasid järvede poole, tema aga, vastupidi, tahtis fritse metsa viia ja sellepärast kadus uttu alles siis, kui see oli juba täiesti möödapääsmatu. Peagi aga lipsas uuesti välja: tere, fritsud, ma olen elus . . .

Üldiselt tal muidugi vedas. Ka väiksemates tulevahetustes on mehi sõelapõhjaks tehtud, aga temast läks

mööda. Küllalt kaua oli ta juba surmaga pimesikku mänginud, kuid metsani ei jooksnud ta mitte üksi: kogu nende kamp vajus tema järel sinna, siis aga lõksatas ta automaat viimast korda ja vaikis. Padrunid lõppesid, laadida ei olnud enam millegagi ja relv oli vanema käe sedavõrd ära vaevanud, et Fedot Jevgrafõtš toppis ta mahamurtud okste alla ja taganes tühjade kätega, relvitult.

Udu siin ei olnud ja kuulid plaksatasid vastu puutüvesid — aina laastud lendasid. Nüüd võis end lahti rebida, nüüd oli saabunud aeg iseendale mõtlemiseks, kuid raevu sattunud sakslased olid ta siiski poolrõngasse võtnud ja kihutasid teda vahetpidamata taga, lootes teda nähtavasti sohu ajada ja elusalt kinni võtta. Olukord oli neil selliseks kujunenud, et olnuks vanem nende komandöri asemel, poleks tal samuti keele eest ordeneist kahju olnud, andnuks või pihuga.

Vaevalt oli ta seda mõelnud, vaevalt oli rõõmustada jõudnud, et nad ei peakski nagu püüdma teda lasta, kui samas tabas hoop ta kätt. Lihasse, allapoole küünarnukki, ja Fedot Jevgrafõtš ei taibanudki ähmiga, arvas, et oks kogemata lõi, ei saanud enne aru, kui midagi sooja hakkas kätt mööda allapoole voolama. Mitte tugevasti, kuid paksult: kuul oli veeni riivanud. Vaskovil lõi südame alt külmaks: auguga palju ei sõdi. Peab järele vaatama, haava kinni siduma, puhkama, läbi aheliku nüüd ei murra, lahti ennast ei rebi. Jäi üle ainult üks: sohu taganeda. Nii kuidas jalad võtavad.

Sellesse jooksu pani ta jäägitult kõik. Süda tuksus juba kusagil kurgus, kui ta tuttava männi juurde jõudis. Haaras hirre, märkas, et neid jäi veel viis, kuid selle üle mõtlemiseks polnud aega. Mets ragises saksa jalgade all, kaikus saksa häältest ja laulis saksa kuulidest.

Kuidas ta läbi soo saarekeseni jõudis, sellest ei mäletanud ta kõige vähematki. Ta toibus alles seal, jändrike mändide all. Toibus külma tõttu — ta lõdises, vappus, hambad plagisesid. Ja käsi valutas. Võib-olla sellepärast, et oli märjaks saanud, kes teab . . .

Kui kaua ta seal oli lebanud, seda ei suutnud Fedot Jevgrafõtš meenutada. Küllap vist kaua, sest ümberringi valitses surmavaikus; sakslased olid eemaldunud. Koidu eel oli udu tihenenud, alla langenud ja see rõskus tungis Vaskovile üdini. Kuid haavast enam verd ei voolanud. Käsi oli ju kuni õlani rabaporis olnud, küllap see oli

haava peale kleepunud ja vanem ei hakanud seda ära rebima. Mässis pealt kinni sidemega, mis õnneks taskus leidus, ja vaatas ringi.

Metsa taga hakkas juba valgenema ja kõrgel soo kohal mänglesid taevas koiduviirud ning surusid udu maa poole. Kuid siin, karika põhjas, oli udu nagu jääkülm piim ja külmavärinais vappuv Fedot Jevgrafõtš mõtles igatsusega salajasele pudelile. Oli ainult üks väljapääs: hüpelda, ja ta kargas, kuni läks higiseks. Selleks ajaks hakkas ka udu hõrenema. Oli võimalik ümbrust silmitseda.

Sakslaste kandis ei olnud midagi ohtlikku märgata, kuidas Vaskov ka ei silmitsenud. Muidugi, fritsud võisid olla ka peitu pugenud ja teda tagasi oodata, kuid selle tõenäolisus oli väike: nende arusaamist mööda oli soo läbipääsmatu ja see tähendas, et nende jaoks oli vanem Vaskov juba ammu uppunud.

Meie poole, sinna, kust tee viis jaama, otse Maria Nikiforovna juurde, sinna külge Fedot Jevgrafõtš eriti ei vaadanud. Sealpool ei olnud mingeid ohte, vastupidi, sealpool oli elu: pool kruusitäit piiritust, munaroog pekiga ja lahke perenaine. Ja ta poleks tohtinud vaadata sinna külge, oleks pidanud kiusatuse maha suruma, kuid abi sealt miskipärast ei tulnud ja seepärast vaatas ta siiski ka sinna.

Seal mustendas miski. Mis mustendas, sellest ei saanud vanem aru. Ühel hetkel tahtis ta isegi selle laigu poole liikuma hakata, järele vaadata, kuid ta hingeldas veel hüppamisest ja otsustas puhata. Aga kui ta oli puhanud ja ilm oli juba küllalt valgeks läinud, siis ta mõistis, mis seal mädasoos mustendas. Mõistis ja kohe tuli meelde, et tähismänni juurde oli jäänud viis tema raiutud hirt. Viis — see tähendab, et võitleja Britškina ronis sinna kolm korda neetud sohu ilma toeta...

Ja järele jäi temast sõjaväeseelik. Muud ei jäänud midagi — isegi mitte lootust, et abi tuleb...

...Ja äkki meenus Vaskovile hommik, mil ta oli metsast väljuvaid diversante loendanud. Meenus Sonja sosin vasaku õla juures, Liisa Britškina pärani silmad, Tšetvertak kasetohust viisuga. Meenus, ja ta ütles valjusti:

«Tähendab, Britškina ei jõudnud kohale...»

Tuhmilt hõljus soo kohal kähisev, külmetunud hääl ja jälle oli kõikjal vaikus. Isegi sääsed laskusid siin neetud paigas ihule ilma pirinata, ja vanem ohkas ning astus otsustavalt sohu. Komberdas kalda poole, kogu keha raskusega hirrele vajudes, mõtles Komelkovast ja Osjaninast, lootis, et nad on elus. Ja veel mõtles ta sellele, et nagaan puusal on kogu ta relvastus.

Kui diversandid oleksid siia jätnud ühegi mehe, oleks vanem Vaskov lebanud siin näoli mudas, kuni kõduneb. Kahe sammu pealt oleksid ta pikali pannud, sest ta läks otsejoones kalda poole ja isegi nii palju ei olnud kohta, et maha langedes end varjata. Kuid sakslased ei olnud mitte kedagi jätnud ja Fedot Jevgrafõtš jõudis ilma ühegi takistuseta tuttava ojani, pesi end kuidagi ja jõi küllastuseni. Seejärel otsis taskust paberilehekese, keeras kuivast samblast pläru, süütas välgumihkliga tule ja hakkas suitsetama. Nüüd võis ka mõtelda.

Tuli välja, et eile oli ta kaotanud kogu oma sõja, kuigi lõi vastasel kindlalt kakskümmend viis protsenti rivist välja. Kaotas sellepärast, et ei suutnud sakslasi kinni pidada, et jäi ilma täpselt poolest isikulisest koosseisust, et raiskas ära kogu laskemoona ja talle jäi ainuüksi nagaan. Räbalasti tuli kõik välja, kuidas ka ei keerutaks, kuidas ka ei õigustaks ennast. Aga kõige räbalam oli see, et ta ei teadnud, kustkandist nüüd diversante otsida. Vaskovi meel oli kibe. Ei tea, kas näljast või haisvast plärust, või üksindusest ja mõtetest, mis keerlesid peas nagu herilased. Täpselt nagu herilased: ainult nõelasid ja vastu ei andnud midagi...

Muidugi, oli vaja jõuda omade juurde. Kaks tüdrukut oli tagasi jäänud, see-eest kõige tublimad. Kolmekesi olid nad veel jõud, ainult sõdida ei olnud sellel jõul mitte millegagi. Tähendab, tema kui komandör pidi ühekorraga

kaks vastust ette valmistama: mida teha ja millega sõdida. Aga selleks oli ainult üks tee: kõigepealt iseendale olukord selgeks teha, sakslased üles otsida ja relv muretseda.

Eilses jooksuhoos olid sakslased trampinud nagu omas kodus ja jälgi oli metsas küllalt. Fedot Jevgrafõtš liikus jälgipidi nagu kaardi järgi, pidas aru, mida nad tähendada võiksid, ja arvestas. Selle arvestuse järgi tuli välja, et teda oli ajanud taga mitte rohkem kui kümme sakslast: kas oli mõni jäänud asjade juurde või oli ta veel mõne jõudnud teise ilma saata. Kuid esialgu tuli arvestada siiski tosinaga, sest eelmisel päeval ei olnud sihtimiseks mahti.

Niiviisi, jälgipidi, jõudis ta metsalagendikule, kust paistsid jälle Vopijärv, Sinjuhhini seljandik, võsa ja madal männik, mis jäid paremat kätt. Siin peatus Fedot Jevgrafõtš vähekeseks, et ringi vaadata, kuid ei märganud mitte kedagi, ei omi ega võõraid. Rahu lebas tema ees, vaikus, hommikuvärskus, kuid selles hommikuvärskuses olid kusagil peidus saksa automaaturid ja kaks vene tüdrukut, kolmeliinilised kaenlas.

Kui meelitav ka ei olnud tüdrukuid nende kivirahnude vahelt otsima minna, kuid vanem ei söandanud nina metsast välja pista. Ta ei tohtinud iseendaga riskida, mitte kuidagi ei tohtinud, sest kogu meelekibedusele ja ahastusele vaatamata ei tunnistanud ta end võidetuks isegi mitte mõttes — niiviisi ei võinud sõda tema jaoks lõppeda. Silmitsenud avarust ja vaikust, puges Fedot Jevgrafõtš jälle tihnikusse ja hakkas seljandikust ringiga mööda minnes Legonti järve kaldale liikuma.

Tema arvestus oli lihtne nagu lahutamisülesanne. Sakslased ajasid teda eile hilisõhtuni taga, ja kuigi ööd olid valged, ei olnud neil mõtet oma nina teadmatusse toppida. Nad pidid ootama koitu, ja oodata oli neil kõige mugavam Legonti järve äärseis metsades, et ootamatu ohu korral ei oleks tarvis sohu taganeda. Sellepärast siirdus ka Fedot Jevgrafõtš tuttavate kivirahnude juurest eemale tundmatuisse paigusse.

Siin liikus ta ettevaatlikult, ühe puu juurest teise juurde, sest jäljed olid äkki kadunud. Kuid metsas oli vaikne, ainult linnud mänglesid ja nende sädistamisest taipas Fedot Jevgrafõtš, et inimesi läheduses ei ole.

Niiviisi hiilis ta kaua; hakkas juba tunduma, et kõik on asjata, et ta arvestused olid valed ja et ta otsib diver-

sante sealt, kus neid ei ole. Kuid tal ei olnud muid orientiire kui vaist ja see ütles, et tee on valitud õigesti. Ja vaevalt oli ta oma jahimehevaistus kahtlema löönud, vaevalt seisma jäänud, et kõike uuesti läbi mõelda, kui tema ees kargas põõsastest välja jänes. Loomake lausa lendas lagendikule ja, märkamata Vaskovi, tõusis tagakäppadele ning vaatas tagasi. Jänes oli ehmunud ja ehmatanud olid teda inimesed, neid tundis ta vähe ning seepärast uudishimutseski. Ka vanem teritas kõrvu just samuti nagu jänes ja hakkas sinnasamasse vahtima.

Kuidas ta ka ei vahtinud, kuidas ei kuulatanud, kuid midagi ebatavalist ta ei avastanud. Ka jänes lippas haavikusse ja Fedot Jevgrafõtšil tuli pingutusest pisar silma, kuid ta seisis ikka veel, sest uskus seda jänest enam kui oma kõrvu. Seepärast liikuski ta sinnapoole, kuhu jänes oli vahtinud, tasahilju, liugleva varjuna.

Alguses ei märganud ta mitte midagi, kuid siis silmas ta midagi pruunikat põõsaste vahelt paistmas. See oli midagi kummalist, kohati samblaga kaetud. Vaskov astus hinge kinni pidades sinnapoole, lükkas põõsad käega kõrvale — ja oleks peaaegu põrganud maasse vajunud hüti lidse, sammaldunud seina vastu.

«Legonti onn,» taipas vanem.

Ta hiilis nurga taha, nägi määndunud kaevurakkeid, rohtukasvanud teerada ja viltu ühel hingel rippuvat ust. Ta võttis nagaani välja, kuulatas uuesti, hiilis sissekäigu juurde, silmitses uksepiita, roostes riivi, nägi mahatallatud rohtu, veel kuivamata jälge uksepakul ja mõistis, et see uks oli hingelt maha rebitud mitte rohkem kui tund aega tagasi.

«Miks?» tekkis küsimus. Palja uudishimu pärast ei oleks sakslased hakanud tühja onni ust maha rebima; järelikult neil oli tarvis. Järelikult nad otsisid peidupaika; võib-olla oli neil haavatuid, võib-olla oli vaja midagi peita. Muud seletust vanem ei leidnud ja sellepärast taganeski jälle põõsastesse, eriti tähelepanelikult silmas pidades, et ainustki jälge ei jääks. Roomas tihnikusse ja tardus paigale.

Kuid ainult sääsed tükkisid talle kallale ja kusagil kädistas harakas. Hulga aja pärast praksatas oks, midagi kõlksatas ja metsast tulid Legonti onni poole üksteise järel kõik kaksteist. Üksteist kandsid kandameid (lõhkeainet, otsustas vanem), kaheteistkümnes aga lonkas tuge-

vasti ja toetus kepile. Nad läksid onni juurde, panid pakid maha, haavatu istus kohe trepiastmele. Üks hakkas lõhkeainet onni kandma, teised panid suitsud ette ja rääkisid midagi, kordamööda kaarti vaadates.

Sääsed närisid Vaskovi, imesid ta verd, kuid ta kartis silmagi pilgutada. Ta istus ju päris sakslaste kõrval, kahe sammu kaugusel neist, surudes nagaani käes; ta kuulis kõiki sõnu, kuid ei saanud vähematki aru. Ta teadis ühtekokku kaheksat lauset vestlussõnastikust, ja neidki mõistis ta ainult venelase hääldatuna.

Kuid mõistatada polnud vajagi: vanim, kes keskel seisis ja kelle planšetile nad vaatasid, andis käega märku ja kõik kümme seadsid automaadid laskevalmis ning pöördusid metsa poole. Sellal kui nad metsa kadusid, aitas see, kes oli pakke kandnud, haavatul tõusta ja tiris ta majja.

Lõpuks ometi võis Vaskov hinge tõmmata ja sääskedele säru teha. Kõik oli nüüd selge ja asja otsustas aeg: sakslased ei läinud Sinjuhhini seljandikule mitte marju korjama. Nähtavasti ei soovinud nad Legonti järve ümber kõverikke keerutada ja sihtisid jonnakalt otsema tee poole. Ja nad läksid sinna praegu tühjade kätega: läbipääsu kompima.

Muidugi ei oleks talle midagi maksnud neist ette jõuda, tüdrukud üles otsida ja kõike otsast peale alustada. Takistas ainult üks asi: relvad. Ilma nendeta ei olnud mõtet end fritsude teele risti ette seada.

Kaks automaati oli praegu selles onnis, tiidakil rippuva ukse taga. Tervelt kaks — see oli varandus, aga kuidas seda varandust kätte saada, seda Vaskov veel ei teadnud. Pärast magamata ööd ja läbilastud käega ei olnud mõtet otse peale tungida. Sellepärast tegi Fedot Jevgrafõtš kindlaks, kustpoolt tuul puhub, ja lihtsalt ootas, millal sakslane onnist välja tuleb.

Ta jõudis ära oodata. Sääsehammustustest paistes näoga diversant ronis välja kindlale hukatusele vastu — nad seal tahtsid vist juua. Ta ronis ettevaatlikult välja, automaat kaelas ja kaks välipudelit vööl. Ta vaatas tükk aega ringi, kuulatas, lõpuks siiski eemaldus seinast ja suundus kaevu poole. Ja siis tõstis Vaskov pikkamööda nagaani, hoides hinge kinni nagu võistlustel, ja vajutas sujuvalt päästikule. Raksatas lask ja sakslane kukkus raskelt kõhuli. Kindluse mõttes saatis ta sinna veel ühe lasu ja tahtis jalule karata, kuid imekombel märkas musta

heiki viltuvajunud ukse praos ja tardus liikumatult paigale. Teine, haavatu, kattis sõpra, nägi kõike ja kaevu poole jooksmine oleks tähendanud kuuli saada.

Vaskovil läks südame alt külmaks: kui see pihtasaanu nüüd valangu annab. Lihtsalt niisama, õhku, kaikuva, kutsuva — ja ongi kõik. Otsekohe trambivad sakslased siia, kammivad metsa läbi ja vanema teenistusel on lõpp peal. Teist korda juba ei põgene...

Ainult et see sakslane miskipärast ei tulistanud. Ootas midagi, liigutas ettevaatlikult relvatoru, kuid endast märku ei andnud. Nägi, kuidas ta seltsimees näoli kaevuraketele vajus, tõmbles veel; nägi, kuid appi ei kutsunud. Ootas... Mida ta ootas?

Ja äkki Vaskov taipas. Kõike taipas: enda pärast on tal hirm, fašistinahk sihuke. Ta sülitab surija peale, käsu peale, oma sõprade peale, kes järvede poole läksid: ta mõtleb praegu ainult sellele, kuidas saaks ise tähelepanematuks jääda. Ta kardab kohutavalt nähtamatut vastast ja palub ainult ühte: saaks üksnes vaikselt lebada vägevate palkide taga.

Jah, frits ei osutunud kangelaseks, kui surmaga silmitsi seisis. Kaugeltki mitte kangelaseks, ja mõistnud seda, ohkas vanem kergendatult.

Fedot Jevgrafõtš pistis nagaani kabuuri, roomas ettevaatlikult tagasi, tegi kiiresti kaare ümber onni ja lähenes kaevule teisest suunast. Nagu ta oli arvanud, ei vaadanud haavatud frits tapetu poole, ja vanem roomas rahulikult tema juurde, võttis automaadi, vöölt pauna tagavarapidemetega — ja kadus märkamatult metsa tagasi.

Nüüd sõltus kõik ta kiirusest, sest ta valis tee, mis viis kaarega ringi. Nüüd tuli riskida ja ta riskis — ja läks läbi. Ta tormas väikesesse männitukka, mis ulatus seljandikuni, ja alles seal tõmbas hinge.

Siin olid tuttavad kohad, omaenda kõhu peal läbi roomatud. Siin kusagil olid peidus ta tüdrukud, kui nad ei olnud ida poole läinud. Ta oli neil küll käskinud lahkuda, kui midagi juhtub, kuid Fedot Jevgrafõtš ei uskunud, et nad ta käsku täpipealt täitsid. Ei uskunud, ei tahtnud uskuda.

Siin tõmbas ta hinge, kuulatas, kas pole sakslastest mingit märku, ja liikus seejärel ettevaatlikult Sinjuhhini seljandiku poole, mööda sama teed, kust oli läinud ööpäev

tagasi koos Osjaninaga. Siis olid kõik veel elus. Kõik peale Liisa Britškina ...

Ikkagi olid nad ära läinud. Tõsi küll, mitte kaugele, ainult jõekese taha, kus eelmisel hommikul oli sakslastele teatrit tehtud. Aga Fedot Jevgrafõtšile ei tulnud seda pähegi, ja kui ta neid rahnude vahelt ei leidnud, läks ta kaldale mitte enam otsima, vaid lihtsalt niisama, teadmata, mida teha. Ta mõistis äkki, et oli jäänud üksi, täiesti üksi, läbilastud käega, ja ta tundis sellist ahastust, kõik läks peas nii segi, et jõe äärde komberdades oli ta juba täiesti endast väljas. Ta jõudis just joomiseks põlvili laskuda, kui kuulis sosinat:

«Fedot Jevgrafõtš ...»

Ja seejärel hüüet:

«Fedot Jevgrafõtš! Seltsimees vanem!»

Ta kergitas pead, tüdrukud aga jooksid juba läbi jõe. Tulid veest läbi, ilma et oleksid seelikuidki kergitanud. Vanem sööstis nende poole — siinsamas vees kaelustasid üksteist. Nad rippusid ta küljes mõlemad korraga, suudlesid teda — ta määrdunud, higist, habemesse kasvanud nägu.

«Mis te nüüd, tüdrukud, mis te nüüd!»

Kuid ise hoidis vaevu pisaraid tagasi. Need veeresid ripsmeilt iseenesest: nähtavasti oli ta päris jõuetuks jäänud. Ta haaras oma tüdrukuil õlgade ümbert kinni ja nii nad läksidki kolmekesi koos teisele poole. Komelkova surus end tema vastu ja püüdis torkivat põske silitada.

«Oh teie, mu tüdrukud, tüdrukukesed! Kas te olete ikka iva hamba alla ja sõba silmale saanud?»

«Ei tahtnud, seltsimees vanem ...»

«Mis vanem ma teile veel olen, õekesed? Nüüd olen ma peaaegu nagu vend. Kutsugegi mind Fedotiks. Või Fedjaks, nagu memmeke hüüdis ...»

Kotid olid neil laotud põõsastesse, sinelid ja püssid samuti. Vaskov tormas kohe oma seljakoti juurde. Hakkas seda just lahti harutama, kui Ženka küsis:

«Aga Galka? ...»

Ta küsis seda tasa ja kõhklemisi, sest neile oli juba niigi kõik selge. Lihtsalt täpsustada oli vaja. Vanem ei vastanud. Harutas vaikides kotipaelad lahti, võttis välja tahke leiva, peki ja plasku. Valas kolme kruusi, murdis leiba ja lõikas pekki. Jagas sõduritele ja tõstis kruusi:

«Meie seltsimehed surid vaprate surma. Tšetvertak

tulevahetuses, Liisa Britškina aga uppus sohu. Nii et Sonjaga kokku oleme juba kolm kaotanud. Nii see on. Kuid see-eest oleme terve ööpäeva vastast siin järvede vahel keerutanud. Ööpäeva! Ja nüüd on meie käes kord ööpäev võita. Aga abi meile ei tule ja sakslased on teel siia. Nii et mälestame oma õekesi, ja siis tuleb meil lahing vastu võtta. Kõigi ootuste kohaselt viimane . . .»

13

Mõnikord võib mure olla raske nagu lohmakas emakaru. Vajub peale, rebib ja vaevab nii, et päevavalgustki ei näe. Aga kui kõrvale veereb — pole enam midagi, võid hingata, elada, tegutseda. Nagu poleks midagi olnudki.

Teinekord aga tuleb ette sootuks tühine eksimus, väike viltulaskmine. Pisiasi, kuid see pisiasi võib endaga kaasa tuua selliseid tagajärgi, et issand hoidku.

Sellise pisiasja avastaski Vaskov pärast hommikusööki, kui hakati lahinguks valmistuma. Puistas läbi kogu oma seljakoti, kolm korda tõstis iga asja — pole, kadunud.

Teise granaadi sütik ja nagaanipadrunid olid pisiasjad. Kuid ilma sütikuta granaat on lihtsalt tükk rauda. Tumm rauatükk, sama hea kui munakivi.

«Pole meil enam suurtükiväge, tüdrukud.»

Ta ütles seda naeratades, et nad ei kohkuks. Aga nemad, lollikesed, naeratasid vastu, lõid särama.

«Pole viga, Fedot, küll me vastu peame!»

Seda ütles Komelkova, nime kohal veidike takerdudes. Ja punastas. Harjumatusest, arusaadav — komandöri on raske eesnimega kutsuda.

Pidada vastu, kui sul on kolm vinti, kaks automaati ja nagaan. Ega ei saa eriti laiutada, kui sulle kümnest torust vastu põrutatakse. Kuid tuleb loota, et oma mets aitab hädast välja. Mets ja jõgi.

«Võta, Rita, veel üks automaadipide! Ära ainult kaugelt tulista! Üle jõe põruta vintpüssist, automaat hoia

tagavaraks. Kui forsseerima hakkavad, siis sobib see hästi. Väga. Said aru?»

«Sain aru, Fedot . . .»

Ka see hakkas kogelema. Vaskov muigas:

«Fedja on nähtavasti lihtsam. Nimi on mul kandiline küll, aga selline ta juba on . . .»

Siiski ei olnud see ööpäev sakslastele maha visatud. Nad olid kolm korda ettevaatlikumaks muutunud, seepärast liikusid aeglaselt, piilusid iga rahnu taha. Kammisid läbi kõik, mis suutsid, ja seetõttu jõudsid jõekaldale, kui päike oli juba kõrgel. Kõik kordus täpselt, ainult seekord ei kaikunud mets nende vastas tüdrukute häältest, vaid vaikis salapäraselt ja ähvardavalt. Ja diversandid adusid seda ähvardust, ei ilmunud tükk aega vee äärde, kuigi vilksatasid vastaskalda põõsastes.

Fedot Jevgrafõtš jättis tüdrukud laia jõekääru juurde, valis neile ise positsioonid ja näitas kätte orientiirid. Endale aga võttis selle neemekese, kus Ženka oli eelmisel päeval fritsud oma kehaga peatanud. Siin puutusid mõlemad kaldad peaaegu kokku, mets algas mõlemal pool otse vee äärest ja veetakistuse forsseerimiseks ei võinud paremat kohta ollagi. Just siinkohal näitasidki sakslased end kõige sagedamini, et meelitada mõnd ülearu närvilist vastast tulistama. Kuid närvilisi esialgu ei leidunud, sest Vaskov oli andnud oma sõduritele karmi käsu tulistada alles siis, kui fritsud hakkavad vette ronima. Enne seda tuli hingatagi poole rinnaga, et linnud vait ei jääks.

Kõik oli käepärast, kõik oli ette valmistatud: padrunid aegsasti torudesse pandud ja vintpüssid vinnastatud, et harakaski enne õiget aega kädistama ei hakkaks. Ja vanem silmitses vastaskallast peaaegu rahulikult, ainult see neetud käsi valutas nagu külmasaanud hammas.

Aga seal, teisel kaldal, oli kõik vastupidi: linnud vaikisid, harakas kädistas meeleheitlikult. Kõike seda märkas Fedot Jevgrafõtš, andis oma hinnangu, sättis nagu riiulitele, et tabada momenti, mil peitemäng fritsud ära tüütab.

Kuid esimest lasku ei tulnud siiski temal teha, ja kuigi vanem oli seda oodanud, võpatas ta siiski: lask on alati ootamatu, kõlab alati äkki. See lajatas vasakult, allavoolu, seejärel veel ja veel kord. Vaskov vaatas sinnapoole: jõekäärus ronis sakslane käpuli veest välja, ronis

omade poole tagasi; kuulid plaksusid tema ümber, kuid ei riivanud. Ja frits jooksis neljakäpakil, krõbiseval kruusal jalga järel vedades.

Siis raksatasid automaadid, kattes pihtasaanui, ja vanem tahtis juba jalule karata, omade juurde joosta, kuid hoidis end tagasi. Oligi õige: vastaskaldalt veeresid põõsaste vahelt välja neli sakslast, kes lootsid ilmselt kattetule all läbi jõekese joosta ja metsa kaduda. Vintpüssiga ei olnud siin midagi peale hakata, sest poleks aega olnud pärast lasku püssilukku üles tõmmata, ja Fedot Jevgrafõtš võttis automaadi. Vaevalt jõudis ta päästikule vajutada, kui tema vastas põõsastes sähvatas kaks leeki ja kuulilehvik rebestas õhku ta pea kohal.

Ühte teadis Vaskov selles lahingus: mitte taganeda. Mitte anda sakslastele ainsatki tükki maad sel kaldal. Kui raske ja lootusetu olukord ka ei oleks — vastu pidada! Hoida seda positsiooni, kuni maha murravad — ja siis on kõik. Tal oli selline tunne, nagu asuks just tema selja taga kogu Venemaa, nagu oleks just tema, Fedot Jevgrafõtš Vaskov, ta viimane poeg ning kaitsja. Ja maailmas ei ole enam muud kui tema, vaenlane ja Venemaa.

Ainult tüdrukuid kuulis ta veel mingi kolmanda kõrvaga: kas nende vintpüssid lasevad veel või mitte. Lasevad — tähendab, on elus. Tähendab, hoiavad oma rinnet, oma Venemaad. Hoiavad!

Ja isegi siis, kui seal granaadid lõhkema hakkasid, ei kohkunud ta. Ta tundis, et iga hetk peab saabuma hingetõmbeaeg, sest sakslased ei võinud pidada pikalevenivat lahingut vastase vastu, kelle jõudu nad ei teadnud. Neil on ka vaja ringi vaadata, oma kaarte ümber tõsta, alles siis võisid nad uuesti alustada. See nelik, kes oli otse talle peale tunginud, taganes, ja nii osavalt, et ta ei suutnud kindlaks teha, kas on mõnda neist tabanud. Nad tõmbusid põõsastesse, tulistasid ähvarduseks, siis jäi kõik uuesti vaikseks ja ainult suits hõljus veel vee kohal.

Paar minutit oli võidetud. Täna, tõsi küll, ei tulnud minutitega arvestada, sest abi ei olnud kusagilt loota, kuid siiski olid nad vastast nähvanud, talle hambaid näidanud, ja teist korda ta niisama lihtsalt siia ei tiku. Ta püüab kusagil mujal pragu leida, eelkõige ülesvoolu, sest jõekäärust allpool langesid kivised kaldad otse jõkke.

Tähendab, tuli otsekohe paremale joosta, aga siia, enda kohale, jätta igaks juhuks üks tüdrukutest...

Vaskov ei jõudnud oma dispositsiooni läbi mõelda: selja tagant kostvad sammud segasid. Ta vaatas taha: Komelkova murrab otse läbi põõsaste.

«Kummardu alla!»

«Kiiresti! Rita!»

Mis Ritaga on, seda ei hakanud Fedot Jevgrafõtš pärimagi: silmadest oli näha. Ta haaras relva ja jõudis kohale enne Komelkovat. Osjanina istus kõveras männi all, selg vastu puutüve. Kogu jõudu kokku võttes püüdis ta naeratada hallide huultega, limpsis neid ühtelugu keelega, aga risti üle kõhu surutud kätelt voolas veri.

«Millega?» küsis Vaskov ainult.

«Granaat...»

Ta asetas Rita selili, võttis tal käest kinni — Rita ei tahtnud kätt liigutada, kartis valu. Õrnalt lükkas ta Rita käe kõrvale ja taipas, et läbi... Raske oli isegi järele vaadata, mis seal on, sest kõik oli segamini — veri, rebenenud sõduripluus ja elusasse ihhu surutud sõduririhm.

«Lappe!» hüüdis ta. «Anna pesu!»

Ženka rebis juba värisevate kätega oma kotti lahti ja pistis talle kätte midagi kerget ja libedat...

«Mitte siidi! Anna linast!»

«Ei ole...»

«Ah, kurat!» Ta tormas seljakoti juurde, hakkas seda lahti harutama. Nagu kiuste tõmbas nööri umbsõlme...

«Sakslased...» lausus Rita ainult huultega. «Kus on sakslased!»

Hetkeks vaatas Ženka talle otse näkku, aga siis haaras automaadi ja sööstis tagasi vaatamata jõe äärde.

Vanem oli leidnud särgi ja aluspüksid ning kaks tagavarasidet ja tuli tagasi. Rita püüdis midagi öelda, kuid ta ei kuulanud. Lõikas noaga lõhki sõduripluusi, seeliku ja verd täisvalgunud pesu ning surus hambad kokku. Kild oli viltu sisse tunginud, kõhu segi pööranud: musta vere vahelt paistsid hallid siseelundid. Ta kattis haava särgiga ja hakkas siduma.

«Pole viga, Rita, pole viga... Ta on pealt läbi läinud, soolikad on terved. Kasvab kinni...»

Kalda poolt lajatas valang. Jälle hakkas ümberringi ragisema, lehti varises alla, Vaskov aga sidus ja sidus ning lapid märgusid sealsamas verest.

«Mine . . . mine sinna . . .» ütles Rita vaevaliselt. «Ženka seal . . .»

Otse kõrvalt kostsid lasud. Mitte üle, vaid nende pihta, sihtimisega, ainult ei tabanud. Vanem vaatas tagasi, tõmbas nagaani välja, tulistas kaks korda möödavilksatava kogu poole: sakslased olid üle jõe tulnud.

Aga Ženka automaat tulistas veel kusagil, pani veel vastu, üha kaugemale ja kaugemale metsa taganedes. Ja Vaskov mõistis, et vastu tulistades viib Komelkova praegu sakslasi enda järel eemale. Viib eemale, kuid mitte kõiki: veel vilksatas kuskil diversant ja veel kord tulistas vanem tema poole. Oli vaja lahkuda, Osjanina endaga kaasa viia, sest sakslased keerlesid siinsamas ja iga sekund võis osutuda viimaseks.

Ta tõstis Rita kätele, kuulamata, mida ta sosistab oma hallide äranäritud huultega. Ta tahtis ka püssi kaasa võtta, kuid ei suutnud, ja jooksis põõsastesse, tundes, kuidas iga sammuga kaob jõud läbilastud, otsekui hambavalus tulitavast vasakust käest.

Männi alla jäid seljakotid, püssid, sinelid ja Ženka pesu, mille vanem oli kõrvale visanud. Nooruslik, kerglane, edev . . .

Ilus pesu oli Ženka nõrkuseks. Ta võis paljustki kergesti loobuda, sest tal oli lõbus ja naeratav iseloom, kuid enne sõda emalt kingiks saadud pesugarnituure kandis ta endaga sõjaväeseljakotis kaasas, kuigi sai selle eest pidevalt noomitusi, toimkondi väljaspool järjekorda ja muid sõjaväelisi karistusi.

Iseäranis üks kombinee ajas lausa hulluks, Ženka isagi oli turtsunud:

«Noh, Ženka, see on juba liig. Kuhu sa mõtled sellega minna?»

«Peole!» ütles Ženka uhkelt, kuigi teadis, et isa oli mõelnud hoopis muud.

Nad mõistsid teineteist hästi.

«Metssiga tuled minuga laskma?»

«Ei luba,» kohkus ema. «Hulluks oled läinud: tahad tüdruku jahile kaasa võtta.»

«Las harjub!» naeris isa. «Punakomandöri tütar ei tohi mitte midagi karta.»

Ja Ženka ei kartnudki midagi. Kappas hobustel, laskis tiirul, küttis koos isaga metssigu, kihutas isa mootorrat-

tal mööda sõjaväelinnakut. Peale selle tantsis piduõhtutel mustlastantsu ja matšišši, laulis kitarri saatel ja ajas rihmaga kokkutõmmatud leitnantidel päid segi. Ta tegi seda kergelt, naljapärast, armumata.

«Ženka, sa oled leitnant Sergeitšukil pea täiesti segi ajanud. Raporteerib mulle täna: «Seltsimees Jevg . . . kindral . . .»

«Sa aina luiskad, taadike!»

Õnnelik aeg oli, lõbus, kuid ema oli murelik ja ohkas: täiskasvanud tüdruk, preili juba, nagu vanasti öeldi, aga peab ennast üleval . . . Arusaamatult peab end üleval: kord lasketiir, hobused ja mootorratas, samas aga tants koiduni, leitnandid lillekimpudega, mis ainult ämbrissemahuvad, serenaadid akna all ja kirjad värssides.

«Ženjake, ei tohi nii! Kas sa ka tead, mis sinust linnakus räägitakse?»

«Las aga lobisevad, emake!»

«Räägitakse, et sind on mitu korda nähtud koos polkovnik Lužiniga. Aga tal on ju perekond, Ženjake. Kas siis nii tohib?»

«Õige mul vaja seda Lužinit!» Ženka kehitas õlgu ja lippas minema.

Aga Lužin oli ilus, salapärane ja kangelaslik: Halhin-Goli eest oli tal Punalipu orden, Soome sõja eest kuldtäht. Ja ema tundis, et Ženka mitte niisama ei väldi neid jutte. Tundis ja kartis . . .

Lužin oligi Ženka enda juurde võtnud, kui ta pärast omaste hukkumist oli ihuüksi rindejoone ületanud. Oli enda juurde võtnud, kaitsnud ja soojendanud. Ta ei kasutanud ära tütarlapse kaitsetust, vaid köitis ta enda külge. Siis oli Ženkale vaja seda tuge, tal oli vaja kellelegi nõjatuda, end välja nutta, kaevelda, hellitleda ja uuesti leida end selles ähvardavas sõdivas maailmas. Kõik oli korras — Ženja ei kaotanud tuju. Ta ei kaotanud tuju üldse mitte kunagi. Ta uskus endasse ka nüüd, kui kiskus sakslasi Osjaninast eemale, ei kahelnud hetkekski, et kõik lõpeb hästi.

Ja isegi siis, kui esimene kuul ta külge tabas, oli ta lihtsalt imestunud. Nii rumal, nii arutu ja ebatõenäoline oli saada surma üheksateistkümneaastaselt . . .

Sakslased aga haavasid teda pimesi, läbi lehestiku, ja ta oleks võinud varjuda, oodata ja võib-olla isegi ära minna. Kuid ta tulistas, kuni jätkus padruneid. Tulistas

lamades, püüdmata enam joosta, sest koos verega kadus ka jõud. Ja sakslased lasksid talle otse rindu, siis aga vaatasid kaua ta nägu, mis oli uhke ja ilus isegi pärast surma ...

14

Rita teadis, et ta haav on surmav ning et tal tuleb kaua ja rängalt vaevelda. Esialgu valu peaaegu ei olnud, kõhus ainult kõrvetas üha enam ja tal oli janu. Kuid juua ta ei tohtinud, Rita ainult kastis lapi lombis märjaks ja surus selle huultele.

Vaskov peitis ta ümberkukkunud kuuse alla, pani talle oksi peale ja lahkus. Esialgu veel tulistati, kuid äkki jäi kõik vaikseks ja Rita hakkas nutma. Ta nuttis hääletult, ohkamata, pisarad üksnes voolasid üle näo: ta mõistis, et Ženkat ei ole enam ...

Aga siis kadusid ka pisarad. Taganesid selle määratu suure eest, mis tal nüüd ees seisis, milles oli vaja selgust saada, milleks oli tarvis valmistuda. Külm ja must sügavik laius ta jalge ees ja Rita vaatas sinna mehiselt ning karmilt.

Ta ei haletsenud ennast, oma elu ja noorust, sest ta mõtles kogu aeg sellele, mis oli hoopis tähtsam kui ta ise. Ta poeg jääb orvuks, jääb täiesti üksi ta haiglase ema kätte, ja Rita mõtles praegu sellele, kuidas elab poeg sõja üle ja milliseks kujuneb ta elu hiljem.

Varsti tuli Vaskov tagasi. Ta viskas oksad eemale, istus kõrvale, haaras haigest käest ning õõtsutas end.

«Ženja sai surma?»

Vaskov noogutas. Siis lausus:

«Meie kotte pole. Ei kotte ega püsse. On vist kaasa viinud või ära peitnud.»

«Kas Ženja kohe ... suri?»

«Kohe,» ütles Vaskov, kuid Rita tundis, et vanem ei räägi tõtt. «Nad läksid ära. Vist lõhkeaine järele ...» Ta tabas Rita tuhmi, veel kõike mõistva pilgu ja hüüatas

äkki: «Nad ei võitnud meid, saad aru? Mina olen veel elus, mind on veel tarvis maha lüüa!»

Ta vaikis, surus hambad kokku ja äiutas õõtsudes kätt.

«Valutab?»

«Siin valutab mul.» Vaskov lõi endale vastu rinda. «Siin torgib, Rita. Kuidas torgib! Ma ju hukutasin teid, kõik viis hukutasin! Kümmekonna fritsu eest!»

«Miks sa niiviisi ... On ju arusaadav, sõda ...»

«Praegu, sõja ajal, on arusaadav. Aga hiljem, kui rahu tuleb? Kas on arusaadav, miks te surema pidite? Miks ma neid fritse kaugemale ei lasknud, miks ma niisuguse otsuse tegin? Mis ma vastan, kui küsitakse: miks teie, mehed, ei suutnud meie emasid kuulide eest kaitsta? Miks te neid surmaga paari panite, aga ise terveks jäite? Kaitsesite Kirovi raudteed ja Valge mere kanalit? Aga seal on ju ka valve olemas, seal on hoopis rohkem inimesi kui viis tüdrukut ja nagaaniga vanem!»

«Pole vaja,» ütles Rita tasa. «Kodumaa ei alga ju kanalitest. Üldse mitte neist. Aga me kaitsesime teda. Kõigepealt kodumaad, alles siis kanalit.»

«Jah ...» Vaskov ohkas raskelt ja vaikis. «Sina leba siin, ma vaatan ringi. Muidu satuvad veel peale ja siis on meil lõpp.» Ta võttis nagaani ja miskipärast nühkis seda hoolikalt varrukaga. «Võta. Kaks padrunit, tõsi küll, on ainult jäänud, kuid temaga on siiski kindlam.»

«Oota!» Rita vaatas kusagile tema näost mööda, okstest varjatud taevasse. «Mäletad, ma sattusin jaama juures sakslaste otsa? Ma käisin siis ema juures linnas. Mul on seal pojake, kolmeaastane, Alik on ta nimi — Albert. Ema on mul raskesti haige, kauaks teda enam pole, isa aga jäi teadmata kadunuks.»

«Ära muretse, Rita, ma saan kõigest aru.»

«Suur tänu sulle.» Rita naeratas värvitute huultega. «Täidad mu viimase palve?»

«Ei,» ütles vanem.

«See on mõttetu, ma suren nagunii. Ainult piinlen.»

«Ma käin luurel ja tulen tagasi. Ööseks jõuame omade juurde.»

«Säudle mind,» ütles Rita äkki.

Vanem kummardus kohmakalt, surus häbelikult huuled vastu laupa.

«Torkab....» ütles Rita vaevukuuldavalt ja sulges silmad. «Mine. Pane mulle oksad peale ja mine!»

Tema hallidel, lohkuvajunud põskedel veeresid aeglaselt pisarad. Fedot Jevgrafõtš tõusis vaikselt püsti, kattis Rita korralikult okstega ja sammus kiiresti jõe poole, sakslastele vastu.

Taskus kõikus raskelt kasutu granaat. Ta ainus relv...

Ta rohkem tundis kui kuulis seda okstest summutatud lasku. Ta tardus paigale, kuulatas metsavaikust, seejärel, veel kartes uskuda, jooksis tagasi, hiiglasuure ümberkukkunud kuuse juurde.

Rita oli tulistanud meelekohta ja verd peaaegu ei olnudki. Sinised püssirohukübemed piirasid kuuliauku ja Vaskov silmitses neid miskipärast eriti kaua. Siis kandis ta Rita eemale ja hakkas kaevama auku sinna, kus tüdruk oli enne lebanud.

Maa oli siin pehme ja järeleandlik. Ta urgitses selle kepiga lahti, kraapis kätega mulla välja, raius noaga juuri. Kaevas kiiresti, veel kiiremini ajas kinni ja endale puhkust lubamata jooksis sinna, kus lebas Ženja. Aga käsi valutas järelejätmatult, pahasti valutas, hooti, ja Komelkova mattis ta halvasti. Ta mõtles sellele kogu aeg, kahetses ja sosistas kuivanud huultega:

«Andesta, Ženjake, andesta...»

Tuikudes ja komistades komberdas ta üle Sinjuhhini seljandiku sakslastele vastu. Käsi hoidis kramplikult viimase padruniga nagaani ja ta tahtis praegu ainult seda, et sakslased talle kiiremini vastu tuleksid ja et ta saaks veel ühele lõpu peale teha. Sest enam ei olnud jaksu. Üldse ei olnud jaksu — oli ainult valu. Kogu kehas.

Valge hämarus hõljus vaikselt päevakuumust õhkuvate kivirahnude kohal. Lohkudesse kogunes juba udu, tuul vaikis ja sääsed surusid pilvena vanema kohal. Aga temale viirastusid selles valkjas hämus ta tüdrukud, kõik viis, ning ta sosistas kogu aeg midagi ja vangutas murelikult pead. Sakslasi ei olnud ikka näha. Nad ei sattunud talle ette, ei tulistanud, kuigi ta sammus raskelt ja avalikult ning otsis seda kohtumist. Aeg oli see sõda lõpetada, aeg sellele punkt panna, ja see viimane punkt oli ta nagaani hallis rauas peidus.

Tõsi, oli veel ilma sütikuta granaat. Tükk rauda. Kui

talt oleks küsitud, milleks ta seda tükki tassib, poleks ta vastata osanud. Tassis lihtsalt niisama, vanemliku harjumuse tõttu sõjaväevarandust hoida.

Tal ei olnud praegu eesmärki, oli ainult soov. Ta ei läinud ringi, ei otsinud jälgi, vaid liikus otse, nagu ülesskeeratult. Aga sakslasi ikka ei olnud ega olnud.

Ta oli juba männituka seljataha jätnud ja läks nüüd läbi metsa, lähenedes iga hetkega Legonti onnile, kus ta hommikul nii lihtsalt oli endale relva muretsenud. Ta ei mõelnud, miks ta just sinna läheb, kuid eksimatu jahimeheinstinkt viis teda just seda teed mööda ja ta alistus sellele. Ja ainult sellele alludes aeglustas ta äkki sammu, kuulatas ja libises põõsaisse.

Saja meetri kaugusel algas lagendik, kus olid pehkinud kaevurakked ja maasse vajunud onn. Need sada meetrit läbis Vaskov hääletult ja kaalutult. Ta teadis, et seal on vaenlane, teadis täpselt ja seletamatult, nagu teab hunt, kustkohast kargab ta ette jänes.

Lagendikuäärsetes põõsastes tardus ta paigale, seisis kaua ning uuris liikumatult kaevurakkeid, mille äärest oli kadunud tema tapetud sakslane, viltuvajunud hütti ja tumedaid põõsaid selle nurkade juures. Mitte midagi ei olnud seal erilist, mitte midagi ei olnud märgata, kuid vanem ootas kannatlikult. Ja kui onni nurga tagant vilksatas hetkeks tume laik, ei imestanud ta. Ta teadis, et just seal seisab tunnimees.

Ta läks tema poole kaua, lõpmatult kaua. Aeglaselt nagu unes tõstis ta jala, pani maha, nagu oleks see kaalutu, ja mitte ei viinud, vaid tilkhaaval valas raskuse ühelt jalalt teisele, et ainuski oksake ei krõbiseks. Selle veidra linnutantsuga tegi ta ringi ümber lagendiku ja jõudis liikumatule tunnimehele selja taha. Ja veel aeglasemalt, veel sujuvamalt liikus ta selle laia tumeda selja poole. Mitte ei astunud, vaid liugles.

Ja peatus poolel sammul. Ta oli kaua hinge kinni pidanud ja ootas nüüd, kuni süda rahulikult lööma hakkab. Juba ammu oli ta nagaani kabuuri pistnud, hoidis nüüd paremas käes nuga, ja tundes võõra keha rasket lõhna, tõstis aeglaselt, millimeetrikaupa, pussi ainsaks otsustavaks löögiks.

Veel kogus ta jõudu. Seda oli vähe. Väga vähe, ja vasak käsi ei suutnud enam aidata.

Ta pani sellesse lööki kõik, viimse tilgani. Sakslane peaaegu ei karjatanudki, ainult ohkas kummaliselt venivalt ja vajus põlvili. Vanem rebis tiidakil ukse lahti ja lendas ainsa hüppega tarre:

«*Hände hoch*! . . .»

Aga need magasid. Puhkasid välja enne viimast marssi raudteeni. Ainult üks ei maganud, hüppas nurka, relvade juurde, kuid Vaskov tabas selle hüppe ja kihutas sakslasele kuuli kerre. Pauk põrkas vastu madalat lage, sakslane kukkus vastu seina, vanem aga unustas äkki kõik saksakeelsed sõnad ja karjus ainult kähedalt:

«Ljagait! . . . Ljagait! . . . Ljagait! . . .» [1]

Ja sõimas mustade sõnadega. Kõige mustematega, mida teadis . . .

. . . Ei, nad ei kartnud kisa ega granaati, millega vanem vehkis. Nad ei suutnud lihtsalt mõelda ega ette kujutada seda, et ta on üksi, paljude verstade peale ihuüksi. See arusaamine ei mahtunud nende fašistlikesse ajudesse, sellepärast nad heitsidki põrandale. Nägudega allapoole, nagu kästi. Kõik neli heitsid; viies, kõige nobedam, oli juba teises ilmas arvel.

Ja nad sidusid üksteise käed rihmadega, sidusid korralikult, viimase käed aga sidus Fedot Jevgrafõtš ise. Ja hakkas nutma. Pisarad voolasid ta määrdunud, habetunud näol, ta vappus palavikus, naeris läbi pisarate ja karjus:

«Mis, saite nüüd? . . . Saite, jah? Viis tüdrukut, viis plikakest oli ainult, ainult viis! Aga te ei pääsenud läbi, mitte kusagile ei pääsenud ja kärvate siin, kõik kärvate! Ma ise tapan igaühe, ise oma käega, kui ülemused halastavad! Ja siis las mõistavad mu üle kohut! Las mõistavad!»

Aga käsi valutas, nii valutas, nagu oleks temas kõik põlenud, ja mõtted läksid segi. Seepärast kartis ta eriti teadvust kaotada ja klammerdus selle külge, klammerdus viimase jõuraasuga . . .

Seda viimast teed ei suutnud ta enam iialgi meenutada. Ees kõikusid sakslaste seljad, vankusid ühelt küljelt teisele, sest Vaskov tuikus, nagu oleks purjus. Ta ei

[1] Pikali (kombinatsioon saksakeelsest sõnast «legen» vene lõpuga). *Tõlkija.*

näinud midagi peale nende nelja selja ja mõtles ainult üht: et jõuaks tulistada, enne kui teadvuse kaotab. See aga rippus viimase niidikese otsas ja kogu kehas põles selline valu, et ta lausa urises. Urises ja nuttis: lõpuks oli ta nähtavasti viimase jõu kaotanud.

Ja alles siis lubas ta oma teadvusel katkeda, kui neid hüüti ja kui ta taipas, et omad tulevad vastu. Venelased....

EPILOOG

«Tervitus, vanapoiss!

Sina rühmad seal tööd teha, aga meie püüame kala tolmuvabas nurgakeses. Tõsi küll, neetud sääsed kiusavad, kuid elu on ikkagi nagu paradiisis! Vana, nuru puhkus välja ja põruta meie juurde. Siin pole ühtki autot ega inimhinge. Kord nädalas popsutab meie juurde mootorpaat leivaga, muul ajal võid aga kasvõi ihualasti terve päeva ringi hulkuda. Turistide teenistuses on kaks moekat järve ahvenatega ja jõgi harjustega. Aga seeni!...

Muide, täna tuli paadiga üks vanamees, hallipäine, jässakas, ühe käega, ja temaga koos raketivägede kapten. Kaptenit kutsutakse Albert Fedotõtšiks (kujutad sa ette?), aga oma vanameest kutsub ta lihtsalt ja kodukootult taadiks. Nad hakkasid midagi otsima — ma ei pärinud...

...Eile ei jõudnud kirja lõpetada, teen seda hommikul.

Tuleb välja, et ka siin sõditi... Sõditi, kui mind ja sind polnud veel olemaski.

Albert Fedotõtš ja ta isa tõid marmorplaadi. Me otsisime haua üles — see on jõe taga, metsas. Kapteni isa leidis ta mingite oma märkide järgi. Tahtsin aidata neil plaadi kohale viia, kuid ei söandanud.

Aga koidikud on siin vaiksed, alles täna märkasin.»

Васильев Борис
А ЗОРИ ЗДЕСЬ ТИХИЕ
Повесть
Иллюстрации: Майсаар Э.
На эстонском языке.
Издательство «Ээсти раамат».
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja V. Helde. Kunstiline toimetaja H. Tikand. Tehniline toimetaja H. Puusepp. Korrektorid K. Suits ja A. Saluäär.

Laduda antud 29. VI 1972. Trükkida antud 16. XI 1972. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 7,5. Tingtrükipoognaid 6,30. Arvestuspoognaid 6,32. Trükiarv 18 000. Tellimuse nr. 4009. H. Heidemanni nim. trükikoda. Tartu, Ülikooli 17/19. II.

Hind 36 kop.